دەوڵەتی ئەلیکترۆنی کوردی.. سەڵاح جەلال

قسەو باسێک سەبارەت بە رێگاچارەیەک بۆ کورد لە لایەن مامۆستا سەڵاح جەلال ەوە..

[بەشی یەکەم لە قسەو باسی دەوڵەتی ئەلیکترۆنی کوردی..]

بەشی دووەم .. [بۆ بینینی ڤیدیۆکە کلیکی ئێر□ بکەن..]

رۆمانی: تابوتی پەیمانی خودا.. سەڵاح جەلال

[بۆ خوێندنەوەی ئەم رۆمانە کلیکی ئێر□ بکەن..]

[SalahJalal_TabwtyDownload]

زۆرو بۆری لەڕۆمانی کوردیدا.. سەلاح جەلال

ڕۆمان ژانرێکی باڵایە، جۆرێکە لەدیالۆگی مەعریفی شارستانیتەکان.
وەک چۆن پێکهاتەی ئەدەبی مۆدێرنە، زانستی تایبەت بەخۆی خوڵقاندووە وەک لێکشیتاڵ کردن.
بەگشتی، دیاردە نەرێنیەکانی زۆرو بۆری ڕۆمانمان لەم خاڵانەی خوارەوەدا بۆ دەردەکەون:
1 هەتاوەکو ئێستایش، کولتوری کوردی لە ڕوی زانستەکان و فەلسەفەوە لەزەمەنی سفردایە و ڕۆمان لەدایکبوویەکە زگماگ، کەمئەندام.

2 بەشداری نەکردنی کۆمەڵگە لەشۆڕشە باڵاکانی جیهان و پڕۆسەی دیموکراتیدا.

3 کۆمەڵگە هیچ گۆڕانێکی ڕیشەیی چینایەتی بۆ دروست نەبووە.

4 نەبونی هۆشیاری و ئامادەیی نوسینەوەی ڕۆمان.

5 ڕۆمان ئەو کەسانەی دۆزییەوە دەینوس□ن□وە، نەک بانگەشەی نوسینەوەی بکرێت.

6 زمان و ڕەوتی زمانەوانی ئاڵوگۆڕی کارتێکەری زمان و کۆمەڵ و ڕۆڵی ڕۆشنبیری شوناسی زمان دیاری دەکەن. لەخۆگرتنی ڕەوتی زمانەوانی لەنێوان زمانی دایک و زمانی گشتی و ڕۆژانەدا کاریگەری زۆری هەبووە.

7 نەبونی هۆشیاری زانستی و ئەدەبی و هونەری.

8 لاسایی کردنەوەی ڕۆمان نوسانی جیهانی.

9 دووبارە بونەوەی ڕوداوە زانراوەکانی ڕابردو نەک تازەبونەوە.

10ڕۆمان بەپێی ڕۆشنبیری و پاشخانی تاک نوسراوە., واتە پەیوەستی ئەوەی هەتاچەند ڕۆمانوس ڕۆشنبیر بووە یان هیچی لەو هونەر□ ن□زانیوە؟.

11 گرنگی دان بەدۆزی نەتەوەیی و زمان و مافەکەی! ئەم شیوازە چۆتە ناو ڕابردو و شێوازی تەقلیدی وەرگرتووە.

12با بەتی سەرەکی ڕۆمان کەسایەتی و گوتاری گێڕانەوەیە. فەزاو زمان و شوێن و ڕوداوو وەسف. لە ڕۆمانی کوردیدا پێکداچڕژاون و بێ بوونی بونیاد.

13 نەبونی ڕەخنەی تایبەت بەڕۆمان.

14 بوونی وەسف و پیاهەڵدان و نمایش کردنی ڕۆژنامەکان و هاوڕێیەتی.

15 ڕێز کردنی ڕوداوو چیرۆک بەبێ هۆشمەندی چنین و هێڵی درامی و هونەری گێڕانەوە.

16 نەبونی توێژینەوە کاریگەری هەبووە لەوەی ڕۆمانە باشەکان لەخراپەکان جیانەکرێنەوە.

17نەبونی دەزگا و پێگەی ڕۆشنبیری گشتی تایبەت بایەخ بەڕۆمان بدات.

لەڕۆژنامەی خەبات ژمارە6773 پێنج شەممە لە4/7/2024 دا ل□□□ا پرسی تایبەتدا بڵاوبۆتەوە

دۆزی جینۆسایدی کورد وەک تاوانی دژە مرۆڤایەتی.. سەڵاح جەلال

- پوختەیەک لە گرنگترین توێژینەوەکانی کۆنفرانسی نێودەوڵەتی جینۆساید و بنیاتنانی ئاشتی
  سێیەم کۆنفراسی نێودەوڵەتیی جینۆساید و بنیاتنانی ئاشتی
- زانکۆی سلێمانی لە رووی پەیوەندییە کولتورییەکانی و ناساندنی کێشەی رەوای کورد بەجیهان، هەمیشە لە پێشەنگدا بووە.
  بەدەستپێشخەریی مەڵبەندی کوردۆلۆژیی زانکۆی سلێمانی و پەیوەندییەکانی د. عوسمان ئەحمەد قادر، و سةنته ري جينۆسايد. د. فازيل مورادیي، توانرا كۆمەڵێك لە پسپۆڕە ئەکادیمییەکانی جیهان کۆبکاتەوە و بەدەیان توێژینەوەی گرنگ لە هەموو بوارەکانی جینۆسایددا لە چوارچێوەی (سێیەمین کۆنفراسی نێودەوڵەتی و بونیادی ئاشتی لەشاری سلێمانی) بخەنەڕوو، کە کۆنفراسێکی پڕ بوو بە بابەتی بەبایەخ و گرنگ لەسەر ئاستی ناوچەکە.
  بەئاماجی ناساندن و توێژینەوەی واقیعی ئەو جینۆسایدانەی وەك ئەنفال و کیمیاباران و کۆمەڵکوژیی کە لەلایەن رژێمە جیاجیاکانەوە بەرامبەر خەڵکی مەدەنیی کورد کراوە و بەهۆی ئەو دۆزەخەی گەلی کوردستان بە درێژایی مێژوو هەیبووە، جگە لە کیمیابارانی هەڵەبجە، زۆربەیان بە هیچ جۆرێک لەڕووی بەڵگە و وێنەوە دیکۆمێنت نەکراوە.
  ئەوەی لێرەش کراوە، وەک ئەو ڕووداوانەن کە بەسەر نەتەوەکانی دیکەدا هاتوون، بەڵام نەتەوەکانی دیکە لەڕێی بەڵگەنامە و فیلم و ژانرە ئەدەبییەکانەوە دیکۆمێنتیان کردووە و لە بیرەوەری و هەست و نەستی خەڵکەکەیاندا بە زیندوویی هێشتوویانەتەوە و پارێزراون. بۆیە هەرلە وێنەی فۆتۆگرافی و زومی کامێرا و تەختەی شانۆ و بوارەکانی تری ئەدەب و هونەریاندا رەنگی داوەتەوە.

لە نادیارەوە بۆ ئاشکراکردن

چۆن ئەم رووداوانە لە خودەوە بۆ بابەت دەگوێزرێنەوە؟ لە نادیارەوە بۆ دیار؟ لە ناوخۆوە بۆ جیهان؟ چۆن بتوانین وێنای ئەو دیمەنانە بگوازینەوە؟ وێنەی قوربانی و خودی جەللادەکە و وێنەکە لە رووداوەکە بەهێزتر نیشان بدەین؟

لەمڕۆی پێشکەوتنە تەکنەلۆژییەکاندا، دەکرێت وێنەکان لەڕێی زەخرەفە و وێنەکێشان و هێڵکاریی زومی کامێراکانەوە بخرێتەڕوو و یاخود بەهۆی نواندنێکی بینراو یان گۆڕینی ئەوانی تر لەڕێی تەکنەلۆژیای زانیارییەکانەوە، بەوەش دەتوانرێت لەشێوەی ئەلیکترۆنیدا وێنەکان بهێڵرێتەوە، ئەوەش بۆ وێناکردنەوەی ئەو رووداوانەی بەهۆی تێپەڕبوونی بیرەوەرییانەوە بەوێنەی سروشتی پێشتر بینیومانن و لە خەیاڵماندا چەسپاون، دەکرێت سەرلەنوێ لاپەڕەکانی هەڵبدەینەوە و نەوە لەدوای دوا نیشانیان بدرێتەوە.

نەبوونی وێنە و دیکۆمێنت, واتای نەبوونی رووداوەکە نییە

ئەو جینۆسایدەی بەسەر گەلی کوردستاندا هاتووە، تاوانی سەردەمێکی ئەنگوستەچاوە، بەڵام 180 هەزار هاووڵاتی گوندەکان بە زیندویی خراونەتە ژێر زەوییەوە و سەدان کچ و ژنی کورد ئەتککراون. لەو دەیان و سەدان کۆمەڵکوژیی و نەهامەتییانەش، تەنها دیمەنە ناخهەژێنەکانی کیمیابارانی هەڵەبجە بە ڤیدیۆ و فۆتۆگرافی دیکۆمێنت کراون و بڵاوبوونەتەوە، کە مرۆڤایەتیان لەسەر ئاستی جیهان شۆك کرد.

کۆنفرانسەکە بۆ گواستنەوە و خستنەڕووی تراژیدیا پەنهانەکان بوو

ئەم کۆنفرانسە بۆ گواستنەوەی هەموو ئەو تاوانە مێژووییانە بوو، وەک جینۆسایدی کوردە فەیلییەکان، ئەنفال، کیمیابارانی هەڵەبجە و ئێزدییەکان، بە وێنەی دیجیتاڵی و بە ئەرشیف کردنیان لە توێژینەوە جیاجیاکاندا. تا لە گێڕانەوە و نووسینەوەی مێژووەوە بگوازرێتەوە بۆ کایەی کارە زانستی و هونەری و ئەدەبییەکان و ببنە وێنەی دیجیتاڵی.

کۆنفراسەکە لە رۆژی سێشەممە 28 ئایاری 2024دا شارێکی وێنەیی جینۆسایدی لە شاری سلێمانیدا خستەڕوو. سەرەتا گروپی ئامادەکاری کۆنفرانسەکە سەردانی ئەمنە سوورەکە و ئینستتیوتی کەلەپووری کوردییان کرد.

رۆژی چوارشەممەش 29/5/2024 لە هۆڵی کۆنفرانسەکەدا، رێوڕەسمی سێیەهەمین کۆنفراسی نێودەوڵەتیی جینۆساید و بنیاتنانی ئاشتی سازکرا.

سـەرەتا هەریەکە لە(پ.ی.د. جەلال حەسەن) و (د.کەسار محەمەد عەلی)سەرۆکی زانکۆی سلێمانی بە دوو وتاری کورت ڕێوڕەسمەکەیان کردەوە.
دواتر چالاکییەکی هونەریی تایبەت بە ئەنفال و فیلمێکی دۆکۆمینتەری بە ناونیشانی(کاتێك شایەتحاڵەکان دەدوێن) پێشکەش کران.
ئەوانەی لە کۆنفرانسەکەدا وتەی سەرەکییان پێشکەش کرد بریتیبوون لە هەریەك لە خاتوو شاناز ئیبراهیم ئەحمەد و خاتوو شازادە حسەن محەمەد و حاکم قاسم ڕەقە کە وەک پانێلیستەکانی یەکەم هەریەکەیان ئەزموونەکی جیاوازیان لەگەڵ جینۆساید و تاوانەکانی کەمەڵکوژییدا خستەڕوو.

پانێلی یەکەم:
لەژێر ناونیشانی جینۆساید و سیاسەت لەلایەن(د. فازیل موراد بی) لە پەیمانگەی جەهانسبەرگ بەڕێوەبرا:

1. چی(باشە) لە وشەی جینۆساید!. لەلایەن د. ئاریانا شاهڤیسیی لەزانکۆی سکوڵی پزیشکی برایتن. شانشینی یەکگرتوو.
2. نایەکسانی دیراساتی جینۆساید. لەلایەن د. یەگەر ئومیت ئەگەر لە زانکۆی ئەمستردام.
3. پەرەسەندنی چەمکی جینۆساید لە یاسای نێودەوڵەتی و ناوخۆییدا. د. حسەن عەلی عیسا. لە زانکۆی سلێمانی.
4. دووبارە ژیانکردنی بەسەرهاتە زەبر ئامێزەکان – یادکردنەوەی فەرمانەکانی ئێزدییەکان لە سەدەی رابردوودا. د. ماریا سیکس- هەهەنبالکن. ئەکادیمیای نەمسایی بۆ زانستەکان.
5. زانین و زەربوونەکەی فەلسەفە و سیاسەت لەم سەردەمەدا. ستیڤن کەر کەران. پاریسیا. سکۆڵی فەلسەفە، بەرلین. ئەڵمانیا.
   بەکورتی شیکردنەوەی ڕەگوڕیشەی جینۆساید و تاوانەکانی ئەنفال و ئێزدییەکان و کوردە فەیلییەکان و یاسا نێودەوڵەتییەکان و فەلسەفە و سیاسەت و جیهان ڕوونکرایەوە.

پانێلی دووەم:
یاساو ئاشتیی دواخراو لەلایەن د. مەهدی ئەمین عەبدوڵڵا بەڕێوەبرا.

1. بنیاتنانی ئاشتیی لەسەر وێرانەی جینۆساید لە عیراق، د. مەهدی ئەحمەد و د.محەمەد عەبدوڵڵا ئەحمەد، زانکۆی سلێمانی.

2. هۆکارەکانی جینۆساید و رێگریکردن لێی: لە توێژینەوەیەکی شرۆڤەیی د. ناسیح فەتاح نەسروڵڵا.
3. ستراتیژەکانی رێگریی لە تاوانی جینۆساید لەسایەی ئەحکامەکانی یاسای ناوخۆیی و شەریعەتی ئیسلامییدا: توێژینەوەی کەیسی عیراق. د. لاجان محەمەد ئەمین، خۆشی عوسمان عبدوللەتیف.
4. عیراق دادگای تاوانی نێودەوڵەتیی و جینۆسایدی نەتەوەی بە دەوڵەت. د. هونەر ئەمین حەسەن.
5. لێکەوتە خراپەکانی جینۆساید لەسەر رەوشی شارستانیی باشووری عیراق.

بە قووڵی زۆر لایەنی شاراوەی جینۆساید و تاوانی رژێمەکان و سستیی یاسای نێودەوڵەتی و ئاشتی، ئەم چەمکە پرسیاری زۆری بەدوای خۆیدا هێنا وەک ئەوەی کە ئاخۆ مەبەست لەچەمکی ئاشتیی چییە؟ لەگەڵ ناوخۆدا یاخود لەگەڵ دەرەوەدا؟ پاکژبوونەوەی هەڵچوونەکان لای ئیفلاتۆن؟ یاخود ئەم چەمکە لەوە قووڵتری دەویست. لای شکسپێر مرۆڤ دەیەوێت خۆی لە تاوانەکان پاك بکاتەوە بە پاکژبوونەوەی هەڵچوونەکان. ناوخۆ و دەرەوە دەگرێتەوە.

ئایا گرنگیی وشەی ئاشتی لای ئەو میللەتانەی جینۆساید کراون دەبێت چی بێت و چۆن بیری لێبکەنەوە؟ لەسەر ئەو رابردووە خوێناوییەوە چۆن بتوانن لاپەڕەی سپی بکەنەوە بە پاکژبوونەوە و بە یەکگرتوویی و لێخۆبوردوویی تا بتوانن پێکەوە نیشتمانێك دروست بکەن تا جارێکی دیکە تووشی جینۆسایدی تر نەبنەوە؟ یاخود ئەوە پرسیارێکی بێ کۆتاییە و وەڵامەکەی دەکەوێتە دوای زەمەنی بیرکردنەوەوە بە نەوەکانی تر؟

پانێڵی سێیەم

- هیومانیزم و دادپەروەریی (راگوزەر) لە ناوکەکانی پۆست جینۆسایدا بەڕێوەبەری پانێڵ: د. سازان میران.

1. سازش / بەڕەنگەل لە هەموو شوێنێك: سێ رێگا بۆ پێکەوەژیان لە داهاتوودا، 30 ساڵ پاش جینۆسایدەکەی دژبە توتسییەکان لە رواندا. د. ستیفانیی بێگنیتز، زانکۆی جۆهانسبێرگ، ئەفریقای باشوور/ ئەڵمانیا
2. (لە رێی زوومەوە) نادادپەروەریی و نەیارەکانی دەوڵەت: چۆن هیومانیزم دووچاری نابەرابەریی و توندوتیژیی بووە. د.لەتیف

تاس، زانکۆی ئابێرسوس، شانشینی یەکگرتوو.

3. ئامرازە دادوەریی – سیاسییەکانی جینۆساید لە سوریا و عیراق: ل□ک□ینەوەیەک لەسەر پۆست – پۆلێنە کۆمەڵایەتییە جینۆسایدییەکان. د. مەنسور تەیفوریی.زانکۆی پاریس هاڤیسین – سان دونی، فەرەنسا
4. کۆلۆنیاڵداماڵینی هاوو□□اتیبوونی عیراقی: نموونە گەلی کوردیی پۆست – جینۆساید. دایان ئی. کینگ، زانکۆی کەنتەکیی، ئەمریکا.
5. زیانە دامەزراوەییەکان: ئاڵەنگاریی و ئەڵتەرناتیڤەکان لە نێو ناوکۆکانی دادپەروەریی راگوزەرد.ا د. دەیڤد ڤالەنسیا، زانکۆی سانتۆ تۆماس، کۆڵۆمبیا.
6. ئاشتیی لە ناوخۆدا: چاکبوونەوەی رۆحیی ب□ گ□و□رەی شیرازەکان. د. ئیدیس سزانتۆ، زانکۆی ئەل□ باما، ئەمریکا.

پانێڵی چوارەم

ژنکوژیی/ جینۆسایدی ئێزدییەکان

بەڕێو□ بەری پانێڵ: د. ئیدیس سزانتۆ.زانکۆی ئەل□ باما

7. پەیوەندیی نێوان ئایین و جینۆساید، د.ئیبراهیم سادق، زانکۆی سۆران.
8. هەڵسەنگاندنەوەی روانگەی ئیسلامیی سەبارەت بە ئێزدییەکان لە پاش جینۆسایدی 2014: بەراوردگەلیی مێژوویی و دەستپێشخەریگەلیی هاوچەرخ بۆ پێکەوەژیان. د.قادر سەلیم شەممۆ، زانکۆی لایپزیگ، ئەڵمانیا.
9. جینۆساید و بنیاتنانی ئاشتیی: کەیسی ئێزدییەکان، د. سەباستیان مەیزل. زانکۆی لایپزیگ، ئەڵمانیا.
10. توندوتیژیی س□کچوا□□ی دژی ژنان و کچان وەک چەکێکی جەنگ: توندوتیژیی س□کچوا□□ی دژی ژنان و کچانی ئێزدی لەسەر دەستی داعش ئابی 2014 وەک نموونە. د.رۆشنا ئەمین، زانکۆی سلێمانی/ زانکۆی لایپزیگ، ئەڵمانیا.
11. پڕۆسەی کوشتن و کڕین و فرۆشتن بە ژنان و کچانی ئێزدی لەلایەن داعشەوە. ح□س□ن هورمیی (سەرۆکی دامەزراوەی نێودەوڵەتیی ئێزدییەکان ب□ ر□نگریی لە جینۆساید – نەتەوە یەکگرتووەکان).

پانێڵی پێنجەم

رۆژی پێنجشەممە، 30ی ئایار

بۆردومانە کیمیاییەکان لە کوردستان – عیراق و ئەگەری ئاشتیی

(A هۆڵی بەڕێوەبەری پانێڵ: د. ئاریانا شاهفیسیی ا.سکوڵی پزیشکیی برایتن و سەسێکس.

1. کاریگەرییە تەندروستییە درێژخایەنەکانی توخمەکانی چەکی کیمیایی لەسەر منداڵان لە پاش تاکە یەك بەرکەوتنی قورس. د. جوان میران – تاڵەبانی، زانکۆی بێرمینگهام، شانشینی یەکگرتوو (لە ڕێی زوومەوە).
2. شیاندنەوەی کۆمەڵایەتیی وەك میتۆدێکی سەرکەوتوو بۆ باشکردنی باری تەندروستیی رزگاربووانی چەکی کیمیایی کە نەخۆشیگەلی درێژخایەنی پەیوەست بە بەرکەوتنیان هەیە. د. شەهریار خاتریی، نەخۆشخانەی نیکان، تاران، ئێران.
3. جۆرێتیی ژیان و تەندروستیی دەروونیی لەنێو کەسانی سڤیلی کوردی رزگاربووی چەکە کیمیاییەکان کە لە کوردستان -عیراق و سوید دەژین. فەرەیدون مورادی، زانکۆی یۆتۆبۆری، سوید.
4. کاریگەریی سایکۆلۆژیی بەرکەوتەیی توخمەکانی چەکی کیمیایی لە هێرشەکاندا بۆسەر دانیشتووانی سڤیل. سازان میران، ئینستیتیوتی ئۆکسفۆرد بۆ راهێنان و توێژینەوەی سایکۆلۆژیی پزیشکی.
5. رەنگدانەوەی کارەساتی کیمیابارانی هەڵەبجە لە رۆژنامەی ریسالەت (رسالت)ی ئێرانی، ژمارە 640-6390 بە نموونە، ئەرکان ئەحمەد حەسەن + د. کاروان فەتاح عەبدولڕەحمان، زانکۆی هەڵەبجە.

پانێڵی شەشەم

جینۆساید و مافە دەستوورییەکان و یادەوەریی جێندەرکراو، بەڕێوەبەری پانێڵ: نەرمین ئەمین، دکتۆرا، زانکۆی سەلاحەدین.

1. مافە دەستوورییەکانی کوردە فەیلییەکان لە عیراق. رووبار مەجید ئەحمەد، دکتۆرا. زانکۆی سلێمانی، کوردستان – عیراق
2. ئاکامەکانی جینۆسایدی کوردە فەیلییەکان، لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی بەراوردکاریی: 1980-2003-، د. هەژار هۆشیار + سۆزان کەریم ساڵح، مامۆستا لە زانکۆی چەرموو.
3. کۆمەڵکوژیی دەرسیم لە سەرچاوە تورکی و ئینگلیزییەکاندا (1937 – 1938). رابەر سیروان سلێمان، مامۆستای یاریدەدەر، زانکۆی سلێمانی، کوردستان -عیراق و کەیوان سدیق محەمەد.
4. میکانیزمەکانی کارکردنی نێودەوڵەتیی بۆ دیکۆمێنتکردنی گۆڕە

بەکۆمەڵەکانی بارزانییەکان و دادپەروەریی بۆ قوربانییەکان، مەهدی ئەمین عەبدوڵڵا، دکتۆرا، زانکۆی سۆران، کوردستان - عیراق.

5. رۆڵی جەندەریی و ژنبوون: ئەزموونی ژنانی بارزانی وەك نموونە. میدیا زەنگەنە، دکتۆرا، زانکۆی سۆران، کوردستان، ئیبراهیم سادق – دکتۆرا، زانکۆی سۆران، کوردستان – عیراق

پانێڵی حەوتەم

لەدەستچوون و ئەرشیفی دیجیتاڵیی و یادەوەرییەکان. بەڕێوەبەری پانێڵ: د. مەنسور تەیفوریی. زانکۆی پاریس.

1. مۆزەخانە وەك ناوەندێکی کەلتوری و ئابووری. د. نەرمین ع. ئەمین، د. جوان ئیسماعیل، د. رەوا ئەنوەر، زانکۆی سەلاحەدین.
2. ئەرشیفی نیشتمانیی جینۆساید لە کوردستان. عەدالەت عومەر، توێژەری سەربەخۆ، کوردستان -عیراق.
3. پڕۆژەیەکی زانستی بۆ ئەرشیفکردنی دیجیتاڵیی جینۆسایدی کورد: کەیسی جینۆسایدی هەڵەبجە. د. نەرمین عەلی و بەشدار عەبدولڕەحمان محەمەد و کارزان عەدنان حەمەسەعید (زانکۆی هەڵەبجە).
4. ئەنفال: کوشتنی رەنگ و جوانیی. هەمەر محەمەد، توێژەر، کوردستان.
5. کاریگەرییەکانی ئەنفال و دابڕان لە ژیان. لەتیف فاتیح فەرەج، توێژەر.
6. رۆڵ و کاریگەریی مۆنۆمێنت لە ناساندنی کەیسی جینۆسایددا. ئاودێر عوسمان، توێژەر، کوردستان.

پانێڵی هەشتەم

کەلتور و توندوتیژیی سیاسیی بینراو. بەڕێوەبەری پانێڵ: د. جەلال حەسەن مستەفا، زانکۆی سلێمانی.

1. بەکاربردنی چەمکی فیلم وەک پێنووس: هەوڵێک بۆ ناساندنی مۆرکی حەقیقەت لە تۆمارکردنی ڕووداوەکانی جینۆسایدی ژنانی ئێزدیی لە ڕووداوەکانی 2014 دا. د.دڵشاد مستەفا رەحیم رازاوە، زانکۆی سلێمانی.
2. بەرەو لەچوارچێوەنانێکی شانەیانەی زەبرئامێزی یادەوەریی

قوربانیی لە شاڵاوەکانی جینۆسایددا لە عیراق لە ساڵی 1988 دا. د. مونتەها تارق ئەلمحەنناویی. زانکۆی موستەنسەرییە، بەغداد.

3. ئاماژە سیمیۆلۆجییەکان لە سێ وێنەی فۆتۆگرافیی جینۆسایدی ئەنفالدا. ئیبراهیم فەتحوڵڵا، زانکۆی سلێمانی و فەتاح مەحمود رۆستەم، توێژەری سەربەخۆ.
4. دروستکردنی هونەر لە ناوچەکانی جەنگدا: ژیان – مەرگ – زەبر (ترۆما). هونەرمەند بارش سەیتیڤان، ئەڵمانیا.
5. هەڵکۆڵینی مێژوو لە گۆڕستانی چراکاندا: بەشداریی شیعرییەکانی شێرکۆ بێکەس لە دۆکومێنتکردنی جینۆسایدی کورددا. د. کامەران محەمەد قادر. زانکۆی سلێمانی، راز ئەسعەد شەریف.

لەم پانێلەدا جەخت کرایەوە لەسەر گواستنەوەی بیرەوەریی و رووداوەکانی جینۆساید بە وێنە. د. دڵشاد مستەفا ئەو بەراوردەی لە نێوان وێنەی فۆتۆگرافی و سینەمادا کرد. وێنە، واقیعێکی دووری رابردووە و سینەما ئێستایە. د.مونتەها تاریق -یش جەختی لەسەر یادەوەریی قوربانی لە چوارچێوەدانی شانۆییانەدا کردەوە.

پانێڵی نۆیەم

هونەر و (خەیاڵدانی) ئاشتیی

بەڕێوەبەری پانێڵ: ستیڤن کەرکەران، پارێسیا: سکوڵی فەلسەفە، بەرلین.

1. بەرجەستەبوونی تراژیدیا و رووداوە مێژوویییەکان لە سیرامیکە هاوچەرخەکاندا لە کوردستان: کەیسی سلێمانی. نەعیمە. م. عەبدوڵڵا، زانکۆی سلێمانی.
2. لێکۆڵینەوەیەکی کەسیی لە هونەر و توندوتیژیی دەوڵەت. فایەق رەسوڵ، توێژەری سەربەخۆ، نەمسا.
3. یادگارەکان و بیرهاتنەوەکان، گەڕان بەناو کاری هونەریی رزگاربووان لە مۆزەخانە ئیمپریالییەکانی جەنگدا، کلێر برینارد، مۆزەخانە ئیمپریالییەکانی جەنگ.
4. هەڵکارییەکان وەك ئامڕازگەلی خاڵیکردنەوە. د. عوسمان قادر ئەحمەد، سلێمانی.
5. هونەر و توندوتیژیی سیاسیی و ئەو ئاشتییەی کە دێت. د. فازڵ مورادی. زانکۆی جۆهانسبەرگ.

شاری وێنەیی ئەنفال

دوا وێستگەی ر□و□س□م□کە بریتی بوو لە شاری وێنەیی ئەنفال، تاونیشانێکی نوێی ئەو جینۆسایدانەیە کە رژێمی بەعس بە رەشبگیری بەرامبەر خەڵکی مەدەنیی کورد کردی. بە کۆرپەی سەر بێشکە و پیر و گەنج و ژن و پیاو.

شاری ئەنفال ئەو وێنە و دیکۆمێنت و هێڵکاریيانەن کە هونەرمەندی جیهانی د. عوسمان ئەحمەد قادر دروستیکردوون. لەو دیم□ن□ی بینین و بیستن و گیڕانەوە و واقیعی ئەو تاوانە مێژووييە شارێکی لە وێنەی ئەنفالکراوان دروستکرد.

ئەنفال وەك بوومەلەرزەیەك هات و بەبێ وێناکردنی ئەلەکترۆنی مایەوە. ئەوەی توانی ئەو وێنانە لە خەیاڵیدا وێنا بکاتەوە و بەو ژان و ئازارانەوە بتلێتەوەو هەوڵ بدات ئەو تاوانی جینۆ سايدە لە هێڵكارییەکانیدا زیندووبکاتەوە لاوێکی دەرچووی پەیمانگەی هونەرە جوانەکانی سلێمانی بوو، کاتێك دەچێتە ریزی پێشمەرگەوە زەمەنی ئەنفال دەستپێدەکات و خۆی یەکێك دەبێت لەوانەی بە موعجیزە رزگاری دەبێت و وێنەی ئەنفال دەگەیەنێتە جیهان و هێڵکاریی دیمەنەکانی ئەنفال دەکێشێت و لە بەریتانیا سێیەم کەس دەبێت کە تابلۆکانی لە مۆزەخانەی ئەو وڵاتەدا دادەنرێت.

سەڵاح جەلال

لەرۆژنامەی کوردستانی نوێ ژمارە9186 چوار شەممە 5/6/2024 دا بڵاوبۆتەوە

گڕپۆشی شیر. شیعری سەلاح جەلال

بۆ ئەو کۆرپەی ئەنفال فەرماندەکە بەگڕپۆش شیری دایە

ئێستا ساتی تەقینەوەی فیزیای خوێنە!
گڕپۆشە مەمکێك بورکان دەگرێت
گەردون بێشکەیەکی شەلالی خوێن
ئەنجیلۆی تەکنەلۆژیای ژیانەوە
گەڵای ئالودەیی دۆژە،
تابلۆی مەنجەنیق دەکێشێت

زمانی ئاماژەیی بو بەتابلۆ
گەردون بەبێ خەویی توایەوە
گەڵای شوکران و کوکە و تریاق
خومخانەی عیشقیان وێنا کرد
جەستە بەئیسپرتۆ تۆو چێن کرا.
شێزۆڤرینیای سروشتی سەدەکان
بەپلەی سەدی دوای سفرەوە
بەبێشکەی خوێنەوە بونیان پۆشی
دۆژە خەیاڵی وێنەی شیرپەنجەیی
شێزۆفرینیای فیلمی رۆحی سەدەیە.
خوێن بەحەشیشەوە هەڵدەکفێنێت،
گڕوگاڵ و نووزە و عیشقە مەرگ
فەزای سەهۆڵ بەندانی گرتەوە
رۆمانی مێژوی گەردونی،
تۆڕی دالی مەرگی هەزارەهای هەڵگرتووە
بەگێژەڵوکەی ئەزەلی□وە رەنگ دەبن
کەوچکی شۆفڵ دۆژەی ئەخدودی سەدەیە
بون بەگۆڕستانی شوشەی هەزارەها
رۆح لەگەڵ خۆڵباراندا یاریی دەکەن
گەردون بەتابلۆی بێشکەیەکەوە مۆمیا بووە
++++
زەمەن بڕان کەوتنە خوارەوەی بوون نەبوونە
تابلۆی هەسارەی تیژڕەوی
وێنەی ژیانەوەی رۆحە
هەسارەی خومخانەی وێنەیی
تابلۆی گوندێکی چۆڵی کێشایەوە
موساکانی سەردەم لەفڵچەوە ژیانەوە
بەپەلکە زێرینەی بوونەوە
وێنەی بێشکەیەکی شەلالی خوێن
بەگریە بوون دەهەژێنێت
ئاسمان و زەوی تێکەڵ بوون
گەردون کۆپی کرایەوە
ئایدزی خوێن بەگریە ئالودە بووە
جەنگی گەردون بوونی لابرد
کۆرپە بۆنی دایکی بەئەژدیهاوە گرتووە
تریقانەوە دەبن بە ئایدزی خوێناو
جیهان لەگ□ پۆشی تفەنگێکدا کەڕولاڵ بو

كۆرپە تامی كەوسەری هەڵد□مزی
بەخوێنی خۆی شیری مردنی خواردەوە
ئەنجیلۆ و زەمەنی موسا تێكەڵ بوون
گەردون ب□ بێشكەی ئەبستراكی خوێنەوە
پەلكە زێڕینەی هەسارەكانی پێكهێنا
پەیكەرەكەی موسا لەنیلەوە ژیایەوە
عیسا و موسا و جۆریج و یوسف و یەحیا
لەسندوقەكەی ئایارخادا
بەزمانی شیرەخۆرەیی گەردونیان قفڵ كردەوە
14/4/2024
لەرۆژنامەی كوردستانی نوێی ئازیز ژمارە(9175) 22/5/2024 دا
بڵاو بۆتەوە

كۆترەكانی مەلیك مەحمود بۆچی یاخی بون؟.. نوسینی: سەلاح جەلال

كۆتر باڵندەیەكە پەیوەندی رۆحی بەمرۆڤەوە هەیە و بووە ب□ بەشێك لەعاتیفە، لەسەرەتای باری شارستانیەوە لەو كاتەی مرۆڤ بەرۆحی كۆتر ئاشنابووە بەهۆی سیفاتەكانی خۆیەوە بەرەمزی ئاشتی و زمانی لێكگەیشتن و ئارامی و ئاسایش و خۆشەویستی ناسراوە، جگە لەوەی رەنگی سپییە، یان خۆڵەمێشییە، جەستە و رۆحیشی بخوێنینەوە باڵندەیەكی بێ زیان و ئارامە و ئازاری بۆ مرۆڤ و گیان لەبەران نیە، رۆح سوك وخاوێن و هێمنە و دەنگی بێزاركەر و ترسناكی نیە و مەترسی لەئەندامانی جەستەیەوە دەرناكەوێت، زمانی لێك تێگەیشتنی لەنێوان مرۆڤ و باڵندەدا هەیە و بەو رۆح سوكیەیەوە لەمێژودا بەرەمزی ئاشتی و گونجاندن و تەبایی و پێكەوە ژیان و یەكسانی و خۆشەویستی و تەسەوف و مەرگ و بەردەوامی و دیموكراتی ژیانیش پێناسە دەكرێت، وێنەی ژیانێك مرۆڤ هۆشیاری مەرگ ببێت و بزانێت مەرگ ئاوێنەی ژیانە و زیان بەخش نەبێت و زمانێكی رۆحی لەخۆیدا دروست بكات.

كۆتر هەڵگری زۆر هێماو رەمز و دەلالەتی تر و خوێندنەوەی جیاوازە.
بەپێی نەریت و باری دەرونی گەلان و زەمین جیاوازیان هەیە،

لەکەسەکەوە بۆ کەسێکی تر و لەکۆمەڵگەیەکەوە بۆ یەکێکی تر، رەمز و هێما و نیشانەکانی پابەندی ویست و حەز و سەماکانی رۆحن، لەشتەکەوە بۆ شتێکی تر دەگۆڕدرێن.
ئەو جیاوازیانە لەشارستانیەتەکانەوە دەردەکەوێت، لەهەمو جێگەیەکی جیهاندا هەیە. لەگەڵ گۆڕینی هەمو رەمز و دەلالەتێکدا پارێزگاری لێکراوە، هەمیشە یاری رۆحیان لەگەڵ مرۆڤدا هەبووە و خۆیان خستۆتە ویژدانی مرۆڤایەتیەوە.
شاری سلێمانی یەکێکە لەو پێگە شارستانیانەی کوردستان لەسەرەتای دامەزراندنیەوە پەلە کۆتری ئەفسوناوی چەتری عاتیفەیان بە کێشاوە، کەش و هەوا و باری جوگرافیای شارەکەیش هەڵگری رەمز و دەلالەتی ئێستاتیکی جۆراو جۆرە و وێنەی کۆتری ئاشتی بە جوانی ناوچەکە دەردەکەوێت، بەپێی کەش و هەوای سازگار و هەڵکەوتەی ئیستاتیکی ئەم شارە پێدەچێت بەر لەدامەزراندنی شارستانیەت تیایدا شاری باڵندە و پەلەوەر و گیانداران بوبێت، پێگەی شارستانی و ژیان و ئاوەدانی لەبونی باڵندە و ژیانیانەوە دەردەکەوێت. فەزایەکی ئەفسانەیی سروشتی جوگرافیاکەی پێشیوە بەپۆلی باڵندە و کۆتر و تەڕی ئەفسانەییەوە نیشتمانی زمانی تێکەڵەوە بە جیهان خۆی نمایش کردووە.
ئەم دیمەنە سروشتییەی خۆی نمایش کردووە بۆ بینەران، ئەوەیش سەرنجی ئیبراهیم پاشای بابانی راکێشاوە بەهۆی پەرەسەندنی ئەمارەتەکەیەوە بە فراوان بونی دەسەڵات بەهۆی راو و شکارەوە فەزای سلێمانی لەلا خۆشەویست بووە، لەدوا گەشتی راوکردنیدا سولەیمان پاشای کوڕی لەپاشکۆی ئەسپەکەیەوە دابەزیوە لەکانیاوێك ئاو بخواتەوە، ئەو سروشەی بۆ هاتووە بۆ دامەزراندنی شار ئەم جوگرافیایەی دەست نیشان کردووە، هەتا بیکاتە شار و بەناوی سولەیمانی کوڕیشییەوە ناوی ناوە سولەیمانی.
سروشی دامەزراندنی ئەم شارە هەروا لەخۆوە نەهاتووە. زەمەنی رابردووە کەش و هەواو ژیان لەڕێی باڵندە و گیاندارانەوە تاقی کراوەتەوە. باڵندە مەعریفەیان لەسەر ئاوەدانی و ئاو و هەوا و جوگرافیا هەیە، بومەلەرزە و زۆر روداوی ترسناك بەر لەمرۆڤ گیاندار هەستی پێدەکات. جێگەی نیشتەجێ بونیان بەباڵندە تاقی کردۆتەوە.
کۆترەکانی شار بەر لەدامەزراندنی شار زیندەوەرێکی کیوی بون و لەفەزای ئەفسوناوی جوگرافیای شارەکەدا لەسەر لق و پۆپی درەختە بەرزەکان ژیاون و دوای دامەزراندنی شاریش شاری خۆیان لەناو ئاوەدانی شارەدا دامەزراندووە، پێگەی گرنگیشیان منارەی مزگەوتی گەورە بووە، لەسەرەتاوە رەمز و بەها و دەلالەتەکانی شاریان

هەڵگرتووە، لەجێگەیەکدا چەقی سەرەتای شارو چەقی ناوەراستی ئەستایەتی.
بەدرێژایی دەیان ساڵ ئەم کەترانە لەفەزای ئاسمانی مزگەوتەکەوە یاری رۆحیان دەست پێکردووە، لەمنارەیەکی بەندەوە دالەَك بون هەڵگری چەندین چەمکی جۆرا وجۆر و خوێندنەوەی تر بوون، منارەکەیش جێگەیەکی گرنگی لەستراتیژیەتی جوگرافیا و فەزای شارەکەدا هەبووە، بەر لەدروستبونی باڵەخانە بەرزەکان لەهەمو لایەکی شارەوە دەبینرا و خەڵکی رەمز و دەلالەتی رۆحی و سروشتی و کۆمەڵایەتی و ئاینییەکانیان لێ خوێندەتەوە، شاری کەترەکانیش نمونەی شارستانیەتەکی ئەفسانەیی بون و بونەتە زمانی وێنەیی حاڵەتە رۆحیەکان، رۆژ بەرۆژ لەگەڵ ئاڵۆزی و زیاد بونی روداوەکاندا پەرەیان سەندووە و رەمزەکانیان لەگەڵ گۆڕان و روداو و ئاڵوگۆڕ و بەرەو پێش چونی زەمەندا گۆڕدراون، سەرەتای ئەم شاری باڵندەیە سیفاتەکانی لەوەوە دێن کەتر رەمز و دەلالەتی ئاشتییە، ئەم رەمزەش هەمیشە دەیان باتە سەر جێگەی بەند، ئەو جێگایانەی ئاشتی تیایدا بەرجەستە دەبێت و لەدەستی مرۆڤ و دڕندە و مار و مێرو بەدور دەبن، دەچنە جێگەی بەرز، بەتایبەتی منارەی مزگەوتەکان لەفەزایا تێکەڵ بەسەوز و عاتیفەی مرۆڤ دەبن.
لەم شارەیشدا لەپێگەی ئاینی مزگەوتی گەورەدا پاشماوەی کۆنی بابانییەکانە، کەترەکان زمانی وێنەیی و جەستەییان پەرەی سەندووە و رۆح و رەمزی خۆیان تێکەڵ بەرەمز و رۆحی شارەکە کردووە، جێگەی بورج و مانگەکی دەستکردیان لەسەر ئاسمانی شارەکە گرتەتەوە و بون بەبەشێك لەزامە سەختەکانی کورد و لەحەوشەی مزگەوتەکەدا چینەیان دەکرد و مۆسیقای خوێنی زەمەنیان دەژەند و وێنەی جەستەیان لەفەزادا رەنگی ژان و زامەکانی نەتەوەیەکیان دەدایەوە.
سەمای رۆحی ئەم کەترانە بەخەڵکی شار نامۆ نەبون، هەمو شارێك بەکۆمەڵێك تایبەتمەندی رەمزی گرنگ دەناسرێتەوە، گرنگی باری شارستانی یەکێکە لەو کارە جۆراوجۆرانەی باپیران بەرهەمی دەهێنن، زۆر جار شتێك لەزەمەنێکدا بونی هەیە، لەلای نەوەکانی تر دەبنە جێگەی بایەخ، ناسینەوەی هەر شارێك بەیەکێکی تر جیاوازە، جیاوازی لەسیفاتی تایبەتەوە هەیە، لەگرد و تەپۆڵکە و قەڵا و شورا و شاخ و باڵەخانەی بەرز و سەرنجڕاکێش و پرد و روبار و بەنداو، هتد. بەپێی کۆمەڵگایەك بۆ یەکێکی تر جیاوازیان هەیە، ئەم شارەیش یەکێك لەجێگە و پێگە دیارەکانی مزگەوتی گەورەیە و منارەکەی رەمزی نهێنی و واقیعی ئاشکرای هەبووە، وەکو دالێك چەندەها مەدلولی لەخوێندراوەتەوە، لەناخی تاك بەتاکی کۆمەڵدا پێگەیەکی ئاینی گەورە بووە و جێگەی (حاجی کاك ئەحمەدی شێخ) وەلی و پیاو چاك و

کەسایەتی ئاینی زەمان و شەو و ڕۆژی لەسەر بەرماڵ بەسەر بردووە، میللەتی کورد بەپێی بینینی کەرامەتی ئەولیایی بەوایان بەپلەی ئایینی هەبووە، دوای ئەوەش بو بەپێگەیەکی ڕەحی نەتەوەیی و تاج و مەزاری شێخ مەحمودی حەفید، سەرکردایەتی ڕاپەڕینی گەلی کوردی کردووە لەو سەردەمەدا و توانی لەلایەن دەوڵەتی بەریتانیاوە تاجی مەلیکی وەربگرێت و ببێتە مەلیك.
لەم چەمکەوە قوتابی مەژوی خوێناوی شارەکە دەخوێندرێنەوە. ئەم پێگەیە لەسەرەتای دروست بونیدا یەکەم حکومەتی تیا دامەزراوە، دروست بونیشی جەنگەی دەستی پاشای بابانیەکان و شوێنەواری ئەمارەتەکەیان بووە و دواییش بو بەپێگەی مەلیك مەحمود و منارەکە بەتە دالەك بە چەمکی ئاینی و کەمەڵایەتی و سیاسی لەفەزای ئەم منارەیەوە روپەی شوێن و شارێك و نەتەوەیەك، دەخوێندرێتەوە، لەسەردەمی حکومەتە یەك لەدوای یەکەکانیشدا ئەو ڕەمزانە پەرەیان سەندووەو گەڕاون و زیاتر لەدە و مەشکی جەماوەردا وێنەیان گەورەو گەورەتربووە و لەدەرونی خەڵکیدا وێنەی حکومەتەکی کاتی ڕەحی بووە. کەمەڵگەی کوردی لەهەمو لایەکەوە هاتونەتە ناوی و دەردو ژان و هیواو ئاواتەکانیان لەسەر هەڵەشتووە، بە چارەی نەخشی و کێشەکانیان سەردانیان کردووە و هانایان پێ هەناوە، هەرکەسەك سەیری کردووە بەهیوای ڕەمزی نەتەوەیی لەی روانیوە و هەنانەوەی حکومەتە ڕەحیەکەی شێخ مەحمودی لەلا دروستبووە.
مزگەوتەکە ڕەنگی فەزایەکی ئەفسوناوی هەڵگرتووە، لەهەمو لایەکەوە وێنەی شێخ مەحمود باوکی ڕەحی نەتەوەیی تاجەکەی بەو جوگرافیایەوە پەرەی سەندووە و سروشی ڕەحی نەتەوەی کورد بووە، کەترەکانیش وێنەی تریان لەدەردەکەوت، وێنەی سوپا ڕەحیەکەی شێخ مەحمود دیاریان دەدا، لەچرکە ترسناکەکانی نەتەوەدا شێخ بەعەقڵ و جەستەی زەمانەوە زیندو ببێتەوەو پەتی دیلەتی و چەوسانەوەی کورد بپچرێنێت، ئەم پێگەیە هەمیشە لەفەزا و جوگرافیایەوە لەسەرەتاوە هەتا ئیستا ڕەمزی تەخت و تاج و دەسەڵاتی نەتەوەیەکی هەڵَگرتووە، ڕەمزی سوپاو بەها جوانەکانی کورد، فەزای تەی ئەو ڕەمزانەی چونەتە ناو مەژووە و پاشماوەی باپیرانن، ڕەمزی شەڕشی جوڵەی ڕەحی نەتەوەیەك، لەیاخیبونی کەترەکانەوە هەمیشە شانەیەکی ئەفسانەییان سازاندووە، لەوێنە کەشان و هەنانە پەشەوەی زەمەن، لەگەڕینی ڕەمزەکان و یاخی بون و هەڵکشان بەرەو لوتکە جەرەك لەو دەستوری ئایینی زەردەشت دەژانە ئەم کەترانە ئەم وێنەیە دەکەشنەوەو دەیانەوێت بەهەواوە تەرمەکەیان بتوێتەوە و قەل و داڵ جەستەیان بخوات، کەشکی ساسانیەکان بە نەوەی نوە دروست بکەنەوە و کتەبخانەی ئاینی زەرادەشتی بە نیتشەی فەیلەسوفی ئەڵمانی بکەنەوە لەچەرخی

بیستەمدا، یاخود نمایشی لەخاچ دانەوەی مەسیح بکەشن و فەزای زەمەنەك ڕەنگ بکەن بەر لەمێژووی ئیسلام و دوای کزی ئایینی زەرادەشت ئەم جوگرافیایەی کوردستان بەئایینی مەسیحی ڕەنگ بکەن، لەزەمەنە جۆراو جۆرەکاندا ئاماژە و نیشانەکان بگۆڕن و کورد ببەنەوە بۆ زەمەنەکانی سەرەتاو ناوەڕاست و ئێستاو وێنەی کۆمپیوتەرێك مێژووی ئەم نەتەوەیە پاکژ بکەنەوە، هەتا لەئێستادا ڕستە فکرییەکان بەرهەم بهێننەوە، یاخود جارێکی تر دەمانخەنەوە تەڕەی گومان و پرسیار و هەڕەی ئایینی ئیسلام دەکەشنەوە لەسەردەمی خەلافەتەوە هەتا ئێستا؟

ئەم رەمزانە قوڵە دەبنەوە، کەترەکان بەزمانی فیکری جوگرافیای کوردستان بەڕەنگی ئەو ئاینانە دەکەشنەوە میللەتان لەجیهاندا توانیان فیکری خۆیانی پێ دابمەزرێنن، بەزمانی رەمز هاوار دەکەن: فەلسەفەش لەپاڵ ئاینەوە گەشە دەکات.

پێ دەچێت یاخیبونی کەترەکان گۆڕینی ڕەمزو هێماکان بێت و وەکو کاراکتەرێکی ئەفسانەیی بەسەر زەمەندا بخولێنەوە بەزمانێك خەسڵەتەکانی مێژومان نیشان بدەنەوە و زمانی وێنەیی و دەرون و سۆز و ئیستاتیکا بسازێنن، زمانی خۆشەویستی و بون و گەردون، وەك بورجێکی نوێ جێگەی ئامڕازی پەیوەندی تەکنەلۆژیا و دەسەڵات بگرنەوە، ببن بەهاوشانی ئەفسانەیی بورجی ئیڤڵ و بەفەزای ئاسمانەوە نەخشەی ئایندەی کورد بکەشن. پێدەچێت لەو یاخی بونەوە لەدەسەڵات بترسن نەخشەی تەونی ئەو دوا رۆژە تێکبدەن و وێنەی نەوەکان بشێوێنن، یاخود نهێنییەکانی نەوەی نوێ بگوێزنەوە و ببنە فەزای پەیوەندی شۆرشی نوێ و مانگرتنیان ببێتە مانای یەکگرتنەوەی کەشەی هەوری ئایندە و رۆحەکانی سەردەم لەبارانی پێڕۆی هەوری نێونەتەوەییدا کەبکەنەوە و لەهێما و دەلالەتەکانی جەستە و فەزای جێگەوە بۆ فەزای گشتی شارێکە دیاری دەدەن.

یاری و سەمای رۆژانەی ئێستایان جیاوازە ،بەرز بونەوەیان مانای مانگرتنە لەئێستاو دەیانەوێت تاجەکەی مەلیك مەحمود ببەخشنە کوردستان؟ حکومەتێکی تازە بۆ کورد دابمەزرێنن؟ بەرز دەبنەوە وەك بورجێکی نهێنی هۆشیاری و گۆڕانکاری و یاری سیاسی جیهان ببن، تاجەکە دەشارنەوە، بەرز دەبنەوە، نیشانی دەدەنەوە هەتا نەوەی کورد بیبینێت. نهێنی ئەم چەند ساڵەیان تەواو ئاڵۆزە، ئەو یاریە رۆحییەی جارانیان خەفێیە، رەنگی مانگرتن دەدەنەوە، وەك موروی ئاودار نوزەیەکی بەهێز بڵاو دەکەنەوە مارشی بەسەرهاتەکان دەژەنن و پۆل پۆل جیادەبنەوە و تێکەڵ دەبنەوە. لەهەمو شتێك یاخی دەبن لەهەواو بون و ژیان، وەك بورجی ئیڤیلی ئەفسانەیی دەردەکەون و یاری رۆحیان لەشارەکەدا خەفێیە و بیزار و رەخنەگرن و تاجەکەی

مەلیك مەحمود دەشارنەوە و لەگەڵ جیهانی نەبینی خەیاندا ئەفسانەی نەخشەی دوا رۆژی کوردیان هەڵگرتووە و دەیەها نیشانەی پرسیار لەشەپەل و شەقەی باڵ و دەنگ و رەنگیان دەردەکەوێت، ئەمە و ئەوان و ئەوانی تر دەخەنە ژێر پرسیارەوە، یاخی و یاخی دەبنەوە بەهەمو پرسیارەکانیانەوە.

بەشێکی کەمی رۆژنامەی سلێمانی نوێ ژمارە/34 ی یەك شەممە/13ی خەرمانان – 2٧02 بەرامبەر 4/8/2002 بڵاو بۆتەوە. بەشەکەی تریم دەست نەکەوتەوە. لەبەرەوە تەواوم کردەوە و بەبێ مسوودە کەنەکەو لەسەرەتاشەوە گۆڕانی ریشەییم تیا کردەتەوە. بە هەمو کارێك پشت بەم چاپە دەبەسترێت.

مێژوی کورد و کوردستان.. خوێندنەوەی: سەلاح جەلال

نوسینی: محەمەد مەردۆخی
وەرگێڕانی: عەبدول کەریم محەمەد سەعید
خوێندنەوەی: سەلاح جەلال

ئاڵۆزی مێژو لەرابردوی نەتەوەی کوردا کارەساتێکی جەرگ بڕ و پڕ لەپرسیار و گومان بووە، لەڕووی شێواندن و سڕینەوەو شاردنەوەو زۆر شێوازی تر لەلایەن دەوڵەتانی ناوچەکەوە. کەمی و نەبونی سەرچاوەو مێژو نوسی و نەبونی بواری رۆشنبیری و رێگەی میدیای زیاتر بابەتی مێژوی کورد وەك مینەڵك وابووە.

ئەوەی ئەو تاریکاییەی رەواندەوە و رابردویان روناك کردەوە دەرکەوتنی کۆمەڵێك کتێبی مێژویی گرنگ بون. یەکێك لەو کتێبانە مێژوی کوردو کوردستانی محەمەد مەردۆخییە، بابەتێکی ئەکادیمی پڕ لەزانیاری گرنگ بە پشت بەستن بە پتر لە سەد سەرچاوەی گرنگی جیهانی و رۆژهەڵات ناسانەوە نوسیوێتی. لەپێدابونی ئادەمیزادەوە هەتا فەرمان رەوایەتی کەرشی گەورە ئاوەنەیی نەخشەو وشەو رستە و روداوەکانی مێژووی ورد نیشان دەداتەوە.

رابردویەك جێگەی سەرسوڕمانە بۆ میللەتێکی وا لەو هەمو سەروەریانەیەوە ئێستا ژێردەستە بێت.

مەبەستی وەرگێڕ لە وەرگێڕانی ئەم کتێبە دەوڵەمەند کردنی ئەدەبی کوردییە لەزانیارییە مێژوییەکان و خزمەت کردن بە مێژوی کوردو ئیسلام و سود گەیاندن بە رۆڵەی کورد لە هاوکێشەی چاکەو خراپەی رابردویان، بەبێ ستایش و لایەنگیری هۆزو تیرەو لایەن و دەسەڵاتێك و وەك کەسێکی دڵسۆزو زانا بە بەرژەوەندی نەتەوەی کوردو پتر لەسەدو بیست و پێنج کتێبی گرنگی لەو بوارانەدا نوسیوە.

کورتەیەك لە ژیانی محەمەد مەردۆخی:

مەردۆخ لەبنەڕەتدا وشەیەکی ئاوێتەی سورییە(مەر + دۆخ) مەر: واتای ئاوێنە یان کوڕ. دۆخ: واتای خود(زات) یان خودی خودا دەگرێتەوە، دروست کەری نییە، خۆی پەروەردگار و دروست کەرە. یان خودی خودا وێنەی نییە، یان کوڕی خودا، یان خودی خودا.

بابلی و فارسەکان وشەی مەردۆخیان بە بتەکانیان بەکار هێناوە، بەکورتی واتای زانایەکی خاوەن پایەیە لەناو کۆمەڵدا،

ئەمیر محەمەد مەردۆخی باپیرە گەورەی بنەماڵەی مەردۆخییەکانە و لە وڵاتی شامەوە رووەو هەورامان هاتون بۆ پەرەپێدانی ئاینی ئیسلام، لە گوندی دەرگا شێخانی هەورامان نیشتەجێ بون.

شێخ محەمەدی شێخ عەبدول موئمین ئیمام و خەتیبی شاری سنە بووە، لەساڵی 1878 هاتۆتە دنیاوە.

ناوەرۆکی کتێبەکە:

سەرەتا لە نەخشەیەکی جواندا ناوچە کوردنشینەکانی هەمو کوردستان، بەپێی پیتی ئەمجەدی دەنوسێتەوە، لە(ئەبووجسرە ی ناوچەی خانەقینەوە هەتا هیزل لەناوچەی موسڵ و کۆی گشتیان (246) ناوچەیە سەرتاسەری کوردستان دەگرێتەوە.

بەشی یەکەم- بەندی یەکەم. گوزەرانی گشتی.

نوسەر لێرەدا شیکردنەوەیەکی کورتی مێژو دەکات و ئاماژە بەوە دەکات نابێت لەواقیع دەربچین، ئەوەی عەقڵ بڕوای پێدەکات و دەیسەلمێنێت. باس لەو جیاوازیانەی مێژو نوسین دەکات لەسەردەمی رابردودا دەماو دەم گێڕدراونەتەوەو جیاوازیان دروست کردووە. لەو لەسەردەمی نوسینەوەدا ئەو جیاوازیانە کەم دەبنەوە، مێژونوس دەبێت بایەخ بەپاشماوەی دێرین بدات و بەردو شاخی هەڵکەندراوو کۆشك و تەلارە بەجێماوەکان بەسەر بکاتەوە. لەمانەوە شارستانیەت و پێشکەوتنی ئەو سەردەمانە بەدەست دەهێنرێن.

زۆر لە مێژونوسان پەیوەندی زۆریان بەعەرەبەوە هەیە، بنەڕەتیان دەگێڕنەوە بۆ سەر عەرەب و نەتەوەی کوردیش بەسامی ناو دەبەن. ئایا کورد لەعەرەبە یان لە ئارییە؟ ئەو مێژونوسانە با سەرنجی کتێبەکانی سی و حەوت سەدە لەمەوبەر بدەن هەتا ئێستایش جێگای بڕوای نوسەرانن و زۆربەی مێژووی میسر و ئێران لەو سەرچاوانەوە

وسراونەتەوە. دەبێت مێژونوس پشت بە دوو سەرچاوەی گرنگ ببەستێت، پاشماوە دێرینەکان و نوسراوە کۆنەکان، ئەگەر لەو دوانەوە هیچی دەست نەکەوت بگەڕێتەوە بۆ هەڵسوکەوتی ناوچەکەی خۆی نەکو بێگانەو رۆژهەڵات ناسەکان.

نوسەر رای هێردۆت دەهێنێتەوە: ((ئەوەی دەیبیستم دەینوسم، ئیتر مەرج نییە راست بێت، لەم هاوکێشەیەشدا باسی مێژویی دیاری دەکات، پێویستە پشت بەچوار شتی سەرەکی ببەسترێت:

1 - پاشماوە دێرینەکان.

2 - کتێبە مێژوییەکان.

3 - مێژوی ناوچەکە.

4 - گەڕۆك و رۆژهەڵات ناسەکان)).

ئاماژەیش بەزۆر لەو هەڵانە دەکات کەوتونەتە ناو مێژوەوە، نمونەی(شەریف الدولە) فەرمانداری کوردستان واتە شاری(سنە) دەهیئ□َن□تەوە، سەرگەرمی کوژاندنەوەی راپەڕینی گەڵباخییەکان بووە، ب□ ئەلیکۆپتەرێك ناوچەکەی بەسەرکردۆتەوە فەرمانبەرێك هاوکاری کردووە، پرسیاری ناوی گوندێکی لێ کردووە، گوتویەتی: (نازانم)، هەر بە(نازانم) ناوی گوندەکە تۆمار کراوە. لەزۆر نامیلکەو کتێبەکاندا ناوی کەیقومار و کەیکاوس وتوس وفەریبەرز وئازیدەپاك وبەهمەند وئەسفەندیار بەهەڵە نوسراون. یۆنانییەکانیش ویستویانە هەر ناوێك بە هەر زمانێك بوبێت لەگەڵ زمانەکەی خۆیاندا بیگونجێنن. رۆژهەڵات ناسەکانیش لسەر مێژوی کورد یەك رایان نییە، هەرکەسەیان بەپێی بۆچونی خۆی نوسیوێتی. بۆ نمونەیش رۆژهەڵات ناس سیرکیتك دەڵێت: (کۆمەڵی میتانی تیرەیەکن لەهۆزی کاسی).

پڕۆفیسۆر سیایزار نوسیوێتی: (میتانی تیرەیەکن لەهۆزی سۆیاری).

.

نوسەر لەشیکردنەوەی مێژوییدا زیاتر لەسەرچاوەی بێگانە سەرچاوە میلییەکان بە جێگەی بڕوا دادەنێت، ئەو روداوانەی پێش نوسین و خوێندنەوە رویانداوە پێویستە پشت بەپاشماوە دێرینەکان و داستانە دەماو دەمییەکانی خەڵکی ناوچەکە ببەسترێت.

بەندی دووەم: پەیدا بونی ئادەمیزاد.

مرۆڤ لەکوێ پەیدابووە.

زەوی پارچە ئاگرێك بووە بەخێرایی سۆڕانەوەی زۆر بووە، بەپێی ساردبونەوەی ئاژەڵ و گیاندار و مرۆڤ دروست بون، وەك لەتەورات و قورئانیشدا هاتووە، رەگەزی مرۆڤ لەئادەمەو ئەویش لەگڵە.

ئاو و هەوا و رۆژ و گەرمی کاریگەریان لەسەر دروست بونی زیندەوەران هەبووە. بەگشتیش ئامادەبونی ژیان دەبەستێتەوە بەبونی مادەی زیندو شێ.

دەربارەی زەمەنی پەیدابونی مرۆڤایەتی ئاماژە بەجیاوازی دەکات لەلای مێژو نوسان. ناتوانرێت زەمەنێکی دیاریکراوی بۆ دابندرێت.

بەندی سێیەم: نەژادی ئادەمیزاد و ناو بردنی گەل و هۆزەکانی.

زانا رەگەز ناسەکان و رەگەز و نەژادی ئادەمیزاد، دەکەن بەچوار بەشەوە(سپی و رەش، سور و زەرد) وا دیارە(سورو زەرد) لەڕەگەزی(سپی و رەش)ەوە دروست بوبێتن. ئەو دوانە بەبنەڕەتی مرۆڤ دادەنرێن، پەروەردگار لەئادەم پەیدای کردووە. تەوڕات دەڵێت: (نەوەی حام بەهۆی سەرپێچی کرنیان بەچەند گوناحێکەوە ڕەش بوون، نەوەی سام بەسپێتی مانەوە).

مێژوو لەسەر ئاینەکان لایان وایە: یان بەهۆی گوناحەوە رەش بون یان بەهۆی تێکەڵاوی رێژەی کیمیاییەوەیە. رای جیاوازیش لای مێژو نوسان هەیە. نابێت تەنها رەگەزی مرۆڤایەتی بەکوڕەکانی نوح ناو ببرێت، لافاوەکە هەمو جیهانی نەگرتەوە، بۆ نمونە ئەمریکا.

سامییەکان بەم بەشانە دیاری دەکات: عەرەب، جولەکە، ئاشوری، کلدانی، خەڵکی بابل، شام، ئارامییەکان. (فینیقییەکان) لەتەوڕاتدا بەنەوەی حام ناسراون. ناوی ئارییەکانیش دەکرێتە سێ بەشەوە:

1 – هیندییەکان.

2 – ئەوروپییەکان، لاتینی، ئەڵمانی، نەسەلاوی، سەڵتەکان.

3 – ئێرانییەکان، فارس – کورد. جگە لەمادەکان و ئاراراتییەکان(هیندو ئەوروپی- ئێرانی) پێکدەهێنن.

بەندی چوارەم:

1 – دەربارەی رەگەزی ئاری و تیرەکانی.

وشەی ئاری بەمانای ئاگر دێت، لەئارەوە هاتووە، ماناکەی ئاگرە، وشەی ئاری بەمانای ئاگرپەرست بون و مامییەکان بت پەرست بون و سامییەکان خواپەرست بــون . وشەی ئەهـــریمەن لە دو وشە پێکهاتووە(ئاهر) و (مەن) واتا شەریکی یەزدان، کاری چاك، ئاهوڕا کاری خراپ، ئەهریمەن.

ئاری3400 پ.ز. رون نییە بەرایی تۆفانییەکانی سەردەمی نوح بون لەئەنجامی روداوێك لەمێژودا دوچاری بڵاوبونەوە و کۆچ کردن بوبن، یان نا.

بەندی پێنجەم: دەربارەی نەتەوەو هۆزەکانی ئاری:

بریتییە لە(ئەنردان، لاتین، جەڕمەن، ئوسلاو، سلت، هایی، بلاج، جەغزی، ئابادیان، ئادیان، ئاجامی، مادایان، پارسەکان).

1 – ئەنردان و هیندییەکان و دانیشتوانی ناوچەی سەند و پێچ ئاوسیك و کشمیر.

2 – لاتین: فەڕەنسی، ئیسپانی، پورتوغالی، ئیتالی، رۆمانی.

3 – جەرمەن لەهۆزەکانی ئەڵمان، ئینگلیز، سایکس، ئەسك، ندنافیا

کورك پێکهاتون.
4 – ئەسلاو: بریتین لەروسەکانی پۆڵەندا، لەهستان، سرب، چیکی.
5 – سلت: پێکهاتون لەبومییەکانی ئەوروپای ڕۆژئاوا.
6 – هایی: ئەمانە ئەرمەنەکانن، ئاراراتیشیان پێ دەڵێن.
7 – بلاج: لەدانیشتوانی بولغاریا، بەلجیکا پێکدێن.
8 – چەغزی: بەشەکن لەروسەکان، سەقالییەکان.
9 – ئابادیان: ئابادانیشیان پێ وتون و ئەو ئاریانەن بەناوی ئابادی گەورە ناو دەبرێن.
10 – ئادیان: ئازادیانیان پێ وتون، ڕەچەڵەکیان دەچێتەوە سەر ئازاد ئابادان، واتە مەهاباد، بەدەستی نەمارد کوژراوە،
11 – ئاجامی: ئارییەکانی بنەماڵەی(یاسان جام) دەگەڕێنەوە سەر(شای مەهبول).
12 – مادایان: ئارییەکان نەوەی(مادا) ی کوڕی یاخت کوڕی نوح، هۆزەکانی(ئەلوار، کیلاب، دەرام، فەزاران، لەم بەرەیەن.
وشەی مادا لەسەردەمی نۆیەمی پێش زایندا بڵاوبوەوە. بەڵام وشەی کورد هیرەدەت دەڵێت: (مادەکان لەبنەڕەتدا نەوەی ئارین).
13 – پارسەکان: بریتین لەوئاریانەی لە وڵاتی- سفن- پارسی ئەستا و لەکەناری دەریای عومان و روباری ئەهواز جێ گیربون.
بەشی دووەم: دەربارەی کورد و کوردستان.
بەندی یەکەم: پەیدابونی کورد پێش چەند هەزار ساڵ پێش زاین، هۆزەکانی کورد لەرۆژهەڵاتەوە بەدرێژایی روباری دیجلە لەریزە چیای زاگرۆز هەتا کەنداوی عەرەبی و کەناری دەریای عومان ڕۆیشتون، لەرۆژ ئاواوە، بەدرێژایی روباری فورات و کەمەرەی شاخی تەرس هەتا سوریا و شاخەکان و کەناری دەریای سپی.
زۆربەی مێژو نوسەکان بەشی یەکەمی کورد ناو دەنێن کوردی ڕۆژئاوا یان ئاراراتی بەشی دووەم ناو دەنێن کوردی ڕۆژهەڵات یان(مادیان) زیاتریش مینورسکی.
بەندی دووەم: دەربارەی رابردوی کورد:
بەشەوەیەکی گشتی بریتییە لەبەڵگەی مێژویی و پاشماوەکانی کورد و بەسەر پێنج سەردەمدا دابەش دەبن.
1 – لەسەردەمی پێش مێژووەوە لەچەند هەزار ساڵی پێش مێژووەوە هەتا ساڵی(3600) پ. ز. دەگەڕێتەوە.
2 – 3600 هەتا 853 پێش زاین سەردەمی پەیوەندی لەگەڵ (سەمەرییەکان- ئەکەد- علوی، ئاهور عیلا.
3 – 853 هەتا 550 پ. ز. سەردەمی فەرمانڕەوایەتی ماد هەتا کەیخسرەوی گەورە.
4 – 550 هەتا سەردەمی ئیسلام.

5 – کورد لەسەردەمی ئیسلام بەدواوە.

بەندی سێیەم: دەربارەی نوسین و زمان و دین و خوڕەوشتی کورد.

سەرەتا کورد و فارس بەخەتی بزماری نوسیویانە، دوایی بەپیتی ماسی سوراتی، ئارامی، سریان، یۆنانی، لەسەردەمی ئیسلامدا خەتی کوفی بەکارهاتووە.

نووسین لەسەدەی دەیەمی پێش زاین پیاوێك بەناوی(ماسی سوراتی)پەیدابوو، بەپێی پیتە ئەبجەدییەکان چەند پیتێکی دەزییەوەو لەسەری نووسین و هەڵسوکەوت کراوە، هەتا نزیکی هاتنی ئاینی ئیسلام ئەو پیتانە بەکارهاتووە، لەگەڵ ئەوەشدا خەتی(ئارامی، سریانی، یۆنانی)یان بەکارهێناوە.

زمانی هەر چوار هۆزەکەی کورد(لۆلۆ، گۆتی، کاسیە، شۆبار) هەریەکەیان ماوەی زمانێکی تایبەتی خۆیان بون. بەڵام لەیەکەوە نزیکن و هەموی هەر یەك زمانە.

ئێستا زمانی کوردی لەچوار شێوە زمان پێك دێت:(کرمانج، گۆران، لۆڕ، کەلهوڕ).هەریەکە لەمانەیش بون بەچەند بەشێکی تر و شێوەیان جیاوازە.

سی سرنی سیمس دەڵێت: زمانی کوردی خاوەنی گۆڕانکاری تایبەتی خۆیەتی و جیاوازییەکی زۆری لەگەڵ زمانی فارسیدا هەیە و زۆریش لەو کۆنترە.

ئاین و خوڕەوشت لەسەرەتادا رون نییە لەدوای هاتنی کوردەوە بۆ ئەم جێگایانە، ئاهورا پەرست بون، روناکی پەرست، ئاهوڕامەزدا، واتا خاوەنی هێز و دەسەڵات، ئەهریمەن نیشانەی هێز و تاریکی، دوایی کەوتونەتە ژێر کاریگەری زەردەشتەوە.

بەندی چوارەم: دەربارەی کوردستان

ژمارەی دانیشتوانی هۆزەکانی کورد؟

هەردو بەشەکەی کوردستان، رۆژهەڵات و رۆژئاوا دەگرێتەوە، لەسەدەی هەشتەمی کۆچیدا شانزە ویلایەت بووە، کوردستان 630000 کم چوار گۆشەییە بەریتییە لەپانتایی روبەرەکەی و ویلایەت و شارەکانی پێکهاتووە لە شەش ویلایەت

1 – دیاربەکر.

(دیاربەکر، میافارقین، ماردین، ئەسیبین، ئارغەنی، سورەك، ئاماد، جزیرەی ئیبن عومەر، نەیشاپور، سەعرەت، نەرجەکی، بەتان).

2 – موسڵ

ا (موسڵ، ئەربیل، سولەیمانی، یستان، کەرکوك، سنجار، عەقرە، کفری).

(سنە، بیجاڕ، سەقز، بانە، هەورامانی تەخت، ویلایەتی ساوجبلاخ، کرماشان، سونقوڕ، کەنگاوەر، کەرەند، هارون ئاباد، زەهاو، هەرسین.

و: لوڕستان. شارەکانی خوڕەم ئاباد، سیمڕە، مەلایەر، نەهاوەند. تووسرکان.
بەم شێوەیە هۆزەکانی کوردستان شی دەکاتەوە، بەشی ئارارات بەشی ڕۆژهەڵات و وڵاتی ماد، سەرنج دەخاتە سەر هەرسێ دەوڵەتی(کلدانی، ئاشوری، عیلام) پێکهاتەی دەوڵەتی فەرمانڕەوایەتی کلدانییەکان، فەرمانڕەوایەتی ماد، فەرمانڕەوایەتی کەسایەتی و زانای ئەدیبانی کورد.
بەکورتی ئەم کتێبە گرنگییەکی زۆری هەیە چی لەروی زانستی و بەڵگەی مێژوویی و چی لە روی ئەمانەتی زانستی و کارکردنی ورد و نوسینەوەی مێژویەکی نادیار بایەخی تایبەتی خۆی هەیە.
سەرچاوە: محەمەد مەردۆخی کوردستانی. مێژوی کورد و کوردستان. بەغداد. 1990. چاپی یەکەم. چاپخانەی ئەسعەد. وەرگێڕانی. عەبدول کەریم محەمەد سەعید.

لەژمارە 36 ی گۆقاری دیوان لە 1/4/2024 دا بلاوبۆتەوە.

سور النور، شعر و شهادات.. شاعر صلاح جلال

[بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە بە زمانی عەرەبی کلیکی ئێرە بکەن..]

[SalahJalal_swrAlnwrDownload]

کتێب: ریشاڵی تیۆریی رۆمانی کوردی.. نوسینی سەڵاح جەلال

ناوی کتێب: ریشاڵی تیۆریی رۆمانی کوردی
بابەت : توێژینەوە

نوسین : سەلاح جەلال
دیزاین: هونەری: سەرکەوت پینجوێنی
دیزاین بەرگ : محمد علی قەرەداغی
ساڵی چاپ : 2023سلێمانی
چاپخانەی جارانی سلێمانی
نرخ : 2000 دینارە
چاپ : چاپی یەکەم
لە بەرێوەبەرێتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی(1422)ی 8/3 ی ساڵی 2023ی پێدراوە ..

[بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن..]

SalahJalal_romanDownload

کتێب \ ریشاڵی تیۆریی رۆمانی کوردی.. سەلاح جەلال عەبدوڵا

توێژینەوە..

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن…

SalahJalal_ReshaliMargDownload

فەزای رۆشنبیری کوردی.. سەلاح جەلال

لە کوێوە دەست پێبکەین لە بواری رۆشنبیری کوردی؟ لەم بارودۆخە زەمەنەکی بەبێ ئاگایی بەیوە، ئەرک و گرنگی میدیایی چۆن پەیوەندیان بەوانی ترەوە بەرجەستە کردووە؟ لە روداوە مێژویی و کودەتا ئەنتەلێژییەکاندا چی خوێندنەوەو ئامادەکارییەک کراوە؟ چۆن

بەڕوی روداوەکانی واقیعدا کراوەتەوەو بەرھەمھێنان لە فەزا و پانتاییەکاندا دەکات؟
لەقەیرانی ون بونی روخسار و مەرگی جەدەل و مەعریفەیەدا چۆن ڕەش لە سپی جیا بکەینەوە؟ پەیام و گرنگی رۆشنبیری و رۆشنبیر چییە؟ ئێستا بەھەمو داھێنەر و گڕوگاڵکەرێک دەگوترێت رۆشنبیرو نوسەر.
میدیا پێشبڕکێی گۆڕان کاری و دەرخستنی نادیارو زانیاری نوێ و ھۆشیارکردنەوە و عەقڵیەتی گفت وگۆکەر لەسەر روداو و پەیوەندی و ئامراز و ھۆکارەکانی گەیاندن و لێک تێگەیشتن لە ھەڵوێست و ئەزمون و فەرەیی شێواز و مامەڵەی گشتگیری و دۆزینەوەی زمانی نوێ دەخاتە ژێر شەپۆلی بیرکردنەوەو گومان بۆ گۆڕانی بنەڕەتی.
کاری رۆشنبیر خوێندنەوەو گۆڕینی وێنەی خۆی و کێشەیە لەگەڵ فیکری خۆیدا، تێکشکاندنی تەباییە لەگەڵ دەسەڵات، ھەڵوێستە کردنە لەو شتەی بیری لێدەکەینەوە، شەڕی ئێستاش جەنگی گۆڕانکاریە لە دەستور و یاسا و پێشکەوتن و داھێنان و ئیشکردن و خۆدۆزینەوە و پێشبڕکێ و رای جەماوەرییە.
نەدەسەڵات بۆ رەخنە ھەیە و نە وەھم بۆ رۆشنبیری و نەخستنە سەر و جەدەلێک بۆ زانیاری و خوێندنەوەی روداوی رۆژانە و ئەرکی تری رۆژنامەنوسی ھەواڵ و داھێنانی رۆشنبیری ھەیە، رۆشنبیر چاوێکی ترە بۆ سیاسی و پرۆژەیەکی ج□گ□ر□ بۆی و پەیوەندی راستەوخۆ و ناڕاستەوخۆی بەکێشەی فیکری و سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابوری و ھەمو ھێزی جوڵانەوە و پەیوەندی وگۆڕان لەگەلڕ سروشت و واقیعدا . بە دۆزینەوەو دەرخستنی کردار و مومارەسەو ھەڵوێستەکانەوە.
ئاشکرایە لە کادری حیزبێکەوە ھەتا مامۆستا و پزیشک و فەرمانبەر و رێکخراوە پیش□ی□کان و. . تاد رۆشنبیرن، وەکو (عەلی حەرب) ئاماژەی پێدەکات:
(رۆشنبیری بەمانا گشتگیریەکەی دروست کردنی ژیان و کارکردنە لەسەر سروشت، شێوەیەکە لە شێوەکانی گەیاندن و ئاڵوگۆڕ، بەم واتایە مرۆڤ بێ رۆشنبیری نابت. ئەگەر لە کەسانی کاری فیکری بێت یان لەکەسانی کاری دەستی، لەبنەڕەتدا مرۆڤ بەبێ فیکر نیە). 1. ل38
توێژەکانی رۆشنبیری زۆر ئاست دەگرنەوە، کامەیە داھێنەر و ئەرک و سیفاتەکانی؟ ئەوانەی ئەرکی گۆڕانیان لە ئەستۆدایەو بە فیکرەکانیان ئێمەو جیھان دەگۆڕن؟ چۆن لە پانتاییەکانی فیکر و مەعریفەدا کار دەکەن؟ کام نام□یان پێیە بۆ ئێستا و ئایندە؟ چۆن دەڕواننە بە جیھانی بون؟چۆن دیوار و بەربەستەکان تێکدەشکێنن؟ چۆن دەمانخەنە ناو گومان و بیرکردنەوە و پرسیارەوە .
کاری بیرمەند تێپەڕاندن و خستنە سەر و دەستنیشانکردنی گرفت و قەیرانەکان و کێشە و ململانێ و نادیار و شتە ونەکان و دامەزراندنی

چەمکی نوێ و تێکشکاندنی چەمکی باوە کێشەی لەگەڵ فیکری خۆیدایە و هەوڵی دامەزراندنی دەسەڵاتی ڕۆشنبیری دەدات.

هەمو دەسەڵاتێکی دیموکراتی زیاتر بایەخیان بەم هەڵبژاردەیەی رۆشنبیری داوە(لینین) (پوشکین) بەواقیعی تر و باشتر دەزانێت لە (مایکۆفسکی) ئەو بەدەنگی شێوەشی برۆلیتاریا لەقەڵەم دەدات، دوای سەرکەوتنی شۆڕش دەپوکێتەوە.

چاوێک بە زۆر لەو نوسینانەدا بخشێنین لە رۆژنامە کوردیەکاندا بڵاودەبنەوە، جگە لەنوسینی سەرپێی هیچی تر نین، توانای بە دواداچون و پرسیار و خوێندنەوەی رابردو ئێستاو بەدواداچونی رۆداوو دایەلۆگیان نییە. زۆر چاوپێکەوتن لەکەناڵەکان گەنگرەکانیان هیچ ماناو شێواز و جەوهەری پرسیاریان تیادا نیە، میدیا و بڵاوکراوەی ئازاد نیە.

ئەرکی ڕۆشنبیر گۆڕینی واقیع و بەرەو پێشبردنیەتی، شکاندنی بەربەستەکانی فیکری چەق بەستو دیواری تاریک و سنورە.

کەسی پرسیارکەر ئەوەی دەیخوێنێتەوە دەیگوێزێتەوە بۆ پرۆژەیەکی بەرهەمهێن. بە ئەرکە مەعریفیەکانی. یاخود پێگەی لە پرۆژەی گرنگی گەڵانکاریەکاندا؟

میدیای کوردی ئاسۆی مەعریفیان نەکردۆتەوەو پرسیاریان نەهێناوەتە ئاراوە، زۆربەی لاپەڕەکان بە باسە سواوەکانی مێژوو پاڵەوانێتی و هەڵدانەوەی لاپەڕە زانراوەکانی رابردوو برین کولاندنەوە و هتد. ئەمەش دەبنەوە.دەبو بە پرسیارو بەدواداچون و گەڕان پێبکردایەتەوە. بەزانیاری و داهێنان و بە جیهانی بون.

چی بە دواداچونێک بە جوتیارانی کورد کرا؟ چەن وەزارەتی کشتوکاڵ و پیشەسازی و ئاوەدانکردنەوە وکارەبایان خستەتە ژێر پرسیارەوە؟ ئەی بە کێشە کۆمەڵایەتیەکان و شارستانی و کرێکارانی مەعریفە و راگەیاندن چی کراوە؟ لە سەدان پرسیاری گرنگ روبەڕومان دەبنەوەلە کێشە ئێنتەلێژی و مەعریفیەکاندا.

ئایا کۆمەڵگەی کوردی ئێستا لە چی ئاستێکدایە؟چی قۆناغێکی لە گەشەسەندنەکاندا بڕیوە؟ بەرەو کوێ دەچێت؟ کامەیە پێگەی لە مۆدێرنێتە و پاش مۆدیرنیتەو بەجیهانی بون، دەکرێت کۆمەڵگەیەک بەناو ئەو هەمو گەڕانە باڵایانەی دەسەڵاتدا تێپەڕێت و نەتوانێت گەڵانێکی ریشەیی بکات؟ ئەمەش کاری کەسەکانی فیکر و بەشەکانی میدیایی و زانکۆکان و نامەکانی ماجستێر و دکتۆرایە.

بەچی نەتوانراوە بەرەو گەڵانکاری بچین؟ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ دەسەڵات زۆربەی کەسەکانی رۆشنبیری دامەزراوەکانیان خستە خزمەتی دەسەڵاتەوە، بەم شێوەیەش هەمیشە بیرو پرسیاریان کوشتووە و ئەمەشیان کردەتە سەما کەری پاڵەوانێتیەکان، ئەم هەژانە کاری

بواری ڕۆشنبیری بو بتوانێت دەسەڵاتی خۆی هەبێت، هیچ ناتەباییەک نەبووە و دەسەڵاتی ڕۆشنبیریش بەرجەستە نەبووە، ئەویش دەسەڵاتی ڕەمزییە واتە دەسەڵاتی قسە و نوسینە، بەرامبەر شمشێر و دارایی وەک (علی حرب) ئاماژەی پێدەکات .

کورد تا ئێستا بە شداری هیچ شۆڕشێکی پیشەسازی و بەرژوازی و کشتوکاڵی و ریشەیی نەکردووە هەرووەک (فیەل دەراج) ئەو ڕەخنەیە لە فەزای عەرەبـــی دەگرێـــت، بەردەوام لە جیهـــان بە دابەڕاوی و لە ناوخۆشدا بەدواکەوتویی ماوەتەوە.

میدیاو ڕۆژنامە و فەزاکانی ڕۆشنبیری لە ناوەندی قەیرانەکانەوە نەژیاونەتەوە هەتا ناکۆکی پرۆژەکان لە نێوان دەسەڵات و مەعریفە دروست ببێت و فەزایەکیان نەخوڵقاندووە بەرەو زمانێکی ڕۆشنبیری و کۆمەڵگەیەکی مەدەنی بچین و لەدایەلەگی شارستانی و بە جیهانی بوندا بەشداری بکەین و بەشداری لە گۆڕانەکانی بە جیهاندا بکەین و بەرووی واقیع و بزوتنەوەو ئاڵۆزایەکانیدا بکرێینەوە.*

لە سەدەی بیرکردنەوە و پەشبینی جەنگی هەسارەو گەردونی چۆن بیر بکەینەوە و چۆن پرسیارەکانمان بەرهەم بهێنین؟ پەشبەکەی زانستەکان پەوانەی ژمارەیی بەیوە و پرسیاریش لە سەر ڕۆشنبیری کوردی لە جیهـــانی لە هەمـــو ئەو بەشـــایە فیکـــری و مەعریفـــی و فەلســـەفی و زانستیانەی هەیەتی لە پەیوەندی و پرۆژەو کردار و خوێندنەوە و بەرهەمهێناندایە؟ چۆن دەڕوانینە شوناس و کەلتور و بەجیهانی بون؟

لای (علی حرب) بەجیهانی بون پەیوستی خوێندنەوەیەکە بە لۆجیکی نوێگەریانە و مەودای بونگەری و بە زمانی روداو و لۆجیکی تێگەیشتن مامەڵەی لەگەڵدا دەکرێت نەک وەکو دۆزەخ یان بەهەشت سەیر بکرێت. ئەمەش نەمانتوانیوە جەدەلەک بکەین؟ کامەیە ئەو پرۆژانەی بونەتە هۆی جیاکەرەوە؟.

چۆن بتوانین ئێستایەک بە ئایندە ئامادە بکەین و باس لە شوناسی ڕۆشنبیری بکەین؟کاتێک (عەلی حرب) ئاماژە بە شوناسنامەی ڕۆشنبیری دەکات:

(دوبارە داهێنانەوە و پێکهێنانەوە و بەزانستی کردنی کۆبونەوە و بەکۆمپیوتەرکرنی ئابوریەکان و بەعەقڵکردنی سیاسیەکان و بە گەردون کردنی بیرو زانینەکانە). 2 ل20.

چۆن ئەو هەورە تاریکـــانە ببەیـــن بە گونـــدی گەردونی؟ئایـــا چـــی پرسیارێکی زیندو لەدایک بووە؟ چۆن بتوانین لەو گەردەلولانەدا زەویەک بدۆزینەوە؟ کاتێک پەیوستمان بەدامەزراندنەوەی نوێ هەیە، دەکرێت لەسەر چەمکەکانی ئەمڕۆ خۆمان دابمەزرێنین؟ لەکاتێکدا رابردومان پڕە لەو تاریکیانەی هیچ جێگە و سنورێکیان نەهێشتەتەوە لەو زەمەنە درێـــژانەی داگیرکـــاری و داخـــراوی کوردســـتانەوە بە

کرانەوە.
لەدەریای گومان و پرسیارەوە و چۆن بچین بۆ پێشهات و روداو و ئەگەرەکان؟ ئایندەش لەسەر داهێنانەکانی ئەمڕۆوە پێشبینی دەکرێت، بە جیهانی بونیش ئەگەرێکە روبەڕوبەڕومان بۆتەوەو توانای جەدەلی سواوی نیە، پرسیارەکانی ئێستاش تۆڕکاریەکن لە ئێستا و ئایندە و رابردوماندا و پێویستە بە توانا و هێزێکی داهێنەرانە پەرەیان پێبدەین، رۆشنبیری زیندو هەمیشە رەگ و ریشاڵی خۆی دەکاتەوە و لەگەڵ رەوتە ژمارەیی و پێوانە گەیەندراوە چرکەییەکەی گەردوندا گەشە دەکات و دیوار و ئاستەنگەکان دەبڕێت و لە سنوری نەتەوەو رۆشنبیریەکان دەپەڕێتەوە.
ئێستامان جیاوازە لە رابردو ، جیهان بچوک بۆتەوە بۆ وێنەو چەمک و سیمبوڵ و باگراوی کردن و دۆزینەوە، بۆ شاشەیەک هەڵگری چالاکی و ئاکار و بەها و هەڵوێست و بیرو روانینمانە و بە هەمو مێژو رەنگ بووە بە روداو و کارەساتەکانەوە هەموی یەک چرکەیە.
ئەوەی گرنگە خوێندنەوەی پێگەکانی رۆشنبیرییە ئەو پەیوەندیانەیە بونەتە داڕشتنی ئێستایەکی تاریک، ناچارین بیانبڕین و ئەرک و خاڵی وەرچەرخان بزانین؟ لە پەیوەندیەکان بە جیهانی دەرەوە و ناوخۆ، لە سڕینەوە و نوسینەوە، لە کردار و نامە و گەیاندنەکان، لە تاریکی و روناکی، لە لابردن و بونیادنان، لە ئامڕاز و وەرچەرخان و بەرهەمهێنان…هتد.
وەهمەکانی رۆشنبیری چیە؟ چۆن مۆدێرنیزم کەلەپوری خوێندۆتەوە؟ ئایا دەتوانین زەمەنی سەر بە مۆدێرنیزم لە ئەشکەوتی (جاسەنە)ەوە دیاری بکەین(شێخ مەحمودی) ڕۆژنامەی بانگی حەقی تیا دەرکرد؟ بەهاوکێشە بۆ بونی یەکەم چاپخانە لەچیاکانی لوبنان(عەلی حەرب) ئاماژە بە زەمەنی مۆدێرنیتەی عەرەب دەکات، چی هێڵێکی رەخنەیی لە هاتن و چونی ئەم پرۆژە فیکریانەدا کراوە؟ یان تاکەکانی بەجیهانیکەر چۆن تایبەتمەندتیەکانیان راڤە کردووە؟ کاتێک پرسیار و کێشەکانی گەردون و جیهان بە درێژایی مێژو بەسەرمانا کەڵەکە بون. لەکاتیکدا جیهان لە رۆشنگەری و من بیردەکەمەوە کەواتە من هەم و پرسیارەکانی بون و کەسی بیرکەرەوەی نوێوە بۆ بونگەرایی هات و دواتر دەیەها پرسیاری تری دۆزیەوە، ئێستاش بەهۆی ش□□ش□ی زانیاریەکان و ژمارەکان لە زەوییەوە چووە ناو ئاسمان و بۆ گەردونیەت.
پەیوەندییەکانی بە جیهانی بون و ئاستەنگەکانی رۆشنبیری کوردی و شوناس و کەلتور و زمان و نەبونی خاڵی هاوبەشی ئاڵۆزن ، کوردستان بە سەر چوار پارچەدا دابەش بووە هەریەکەیان سەر بە کەلتورێکی جیاوازە، چۆن جەدەلێک بکەینەوە؟ لای (علی حرب) شوناس ئاوێتەیە و

روی جیاوازی هەیە نەکو تەنیا رەهەند و رویەکی هەبێت و کەلتوریش دەکاتە دو جۆر کەلتوری پیشەسازی ژیان لە رێگای سیستەمەکانی ماناو سەرچاوەکانی دەلالەت و سیستەمەکانی سیمبولیزمی ناهۆشمەندی خەیاڵی کۆی نەتەوەیەک لە نەتەوەکان یان هۆزێک لە هۆزەکان دروستی دەکات. کەلتورەکەی تریش ئەهلی رۆشنبیری بەرهەمی دەهێنن.

چۆن خستنە سەرو مانادار کردن و هەڵوەشاندنەوەی شتە باوەکان بکەین؟ کوا فەرھەنگ و بەشارستانی کردن و کارکردن لەو گوندە جیهانیەی شوێن و زەمەنیشی گۆڕیوە؟ کامەیە ئەو گۆڕانکاریانەی لە شەپۆلەکانی نوێخوازی و لە رێکخراو و یانە و دەستە رۆشنبیریەکاندا لە حیزبەوە بۆ دەوڵەت کراوە؟ یاخود لەو هەمو ئامرازو پەیوەندیانەی دروست دەبن؟ بەرامبەر بۆ کام موفرەدەو زاراوەیە دانراوە؟ توانرا شێوە کرمانجی سەرو خوارو بگەی□ن□ ئاخافتن نەک یەکگرتن یاخود جیاکردنەوە؟ ئەوەی گرنگە بوار و هەژانی رۆشنبیری بەو ڤیستیڤاڵانە بۆ ناوو یەکتر ناسین و شتی تر کراون و دەرکردنی سەدەها رۆژنامە و گۆڤار و بڵاوکراوە ناکرێت.

سەختە بتوانین جیهانی چەمکی نوێ دابمەزرێنین وەک (عەلی حرب) ئاماژە بەوە دەکات فیکری عەرەبی هەتا ئێستا نەگەیشتۆتە داهێنانی زاراوەیەکی تایبەتی یان بینای جیهانی چەمکی نوێ بەشداری لە دەوڵەمەند بونی فیکری جیهانیدا بکات.

چۆن بەشداری گۆڕانەکان بکەین؟ چی جیاکاری و شوناسێکی رۆشنبیری و کەلتوری راڤە کرا؟ کاتێک شوناس پێویستی بەکرانەوە هەیە لە فەزای بەرهەمهیناندا، چی کرا بمانگوێزنەوە لە بێدەنگیەوە بۆ پرسیار، لەواقیعەوە بۆ زەویەکی داهێنەرانە؟

ئایا زەمینەی شۆڕش و ئامادەکاریەکانی چی بووە لە بوارەکانی مەعریفە و فەلسەفە و زانستەکاندا؟

چۆن جەدەلێک لەسەر پەیوەندیەکانمان دروست بکرێت، بۆ ئەوەی دەسەڵاتێکی هاوشێوەی گەلان دابمەزرێنێت؟ ئەی چۆن بتوانرێت باس لە پەیوەندیەکانی دەسەڵات و مەعریفە بکرێت؟ کامەیە زەوی لەدایک بونی دەسەڵات و مەعریفە؟ کامەیە ئەو پێگە تیۆری و مەعریفی و زانستی و فەلسەفیانەی دەسەڵاتی کوردی لەسەر دامەزراوەو ئەو ڕاڤەیەی لە وەرگرتنی تیۆری جیهانیەوە کراوە؟ کامەیە ماناکانی دەسەڵات و مەعریفە؟ دەبێت بگەڕێینەوە بۆ ڕەگەکانی فەلسەفە و زانستەکان نەگەیشتوینەتە زەمەنی سفر تیایاندا.

بزوتنەوەی نەتەوەیی کورد بۆتە مایەی گۆڕان لە زۆر بواری شارستانی و کۆمەڵایەتی و سیاسی و جیهانێتی و بە هاوکێشە بەو بارە داخراو و دواکەوتوی□ی بەدرێژایی مێژو کورد تێکەوتووە و قوربانی گەورەی داوە.

مێژویشی د□گ□□ت□وە بۆ مێژوی دێرینی جیهان، بەهۆی سەختی و چڕی و داخراوی ناوچەیی و ناوخۆیی و دەرەوە و دوری لە ڕۆژهەڵاتی ناوەراست و نەبونی سنوری دەریایی و هاوبەشی نەکردنی لە گەشەسەندنەکانی جیهاندا نەیتوانیوە بەشداری لە پەیوەندی جیهانێتیدا بکات و سود لە گەشەو قۆناغەکانی وەربگرێت و بەدا بڕاوی ماوەتەوە تا سەدەی 21 بەبێ بەشداری لە پریشکی ئەو گۆڕانە گرنگ و ڕیشەییە با□یانەی لە جیهاندا رویان داوە.

شۆڕشێکی تیۆری دانەمەزرا، وەرچەخانێکی ریشەیی بکات و دوای راپەرینیش ئەو گۆڕانکاریە ریشەیيانە نەکرا جگە لە زانیاری وەرگرتن لە تیۆری جیهانی تیۆرێکی خۆی نەبووە.

کار و جیاوازی لە نێوان سەنتریالیزمی دیموکراتی شارو شاخدا نەکردووە، زیاتر لە پرسیارەکانی پاراستنی ئاسایشی نەتەوەییەوە درێژە بەو ترایژیا دراوە، پێویستە بپرسین: کامەیە پێکهاتەکانی ئاسایشی نەتەوەیی و ستراتیژو پرۆسیس و پلانەکانی چییە؟ سنور و جوگرافیا؟ئایا کۆمەڵگەی کوردی چۆن دەخوێندرێتەوە؟ تەکنەلۆژیای نیە و نابێتە کۆمەڵگەیەکی پیشەسازی و زانستی کشتوکاڵ و بازرگانیشی نیە نابێتە کۆمەڵگەیەکی کشتوکاڵی؟ ئایا چی پاشەکەوتێکی ئابوری و ئامار و جیاکاریەک هەیە بۆ جەنگ و گرانی و روبەروبونەوەی پێشهاتی ترسناک؟ کامەیە بواری بازرگانی تەنیا کەرتی تایبەتیەو ئەم بازاڕ ڕەشیەی لێکەوتۆتەوە، زۆر بواری ئابوری تەواو پشتگوێ خراوە؟،کامەیە سوپا و زانستی سەربازی و مەعریفی بەر بڵاوی جەنگ؟ ئاسایشی نەتەوەییش سەرەتا ڕەگ و ڕیشەی نەتەوە و پیگەکانیەتی، ئەمەش ئەنجامی ئەوەیە شۆڕش خویندنەوەیەکی قوڵی بۆ ئەو چەمکانە نەکردووە و نەیتوانیوە سۆسیۆلۆژیایەکی تایبەت بەو کۆمەڵگەیە دابڕێژێت و پراکتیکی بکات چەمکە باوەکان بگۆڕێت بە چەمکی نوێ وەک(لینین و ماوتسی تۆنگ و هۆشی منە و جۆز جۆز تیتۆو ئیمام خومەینی) ودەیانی تر لە جیهاندا کردیان.

باس لە خاڵی وەرچەرخان بکەین دەبێت بگەڕێینەوە بۆ رەگ و ریشاڵی فەلسەفەو گۆڕانکارییە زانستی و مەعریفیی□کان، ئەوەی چەمکی داهێنان و گۆڕانی هەڵگرتبێت شۆڕشەو پابەندی خستنە سەرە لە بوارەکاندا، وەک ئەوەی خوالێخۆشبو(ناسری سوبحانی)ل□س□□ر دەقی قورئانی و فەرمودەکان دەیکرد، یان (فاروق رەفیق)دەیەوێت لەبواری بیرو فەلسەفەدا بیکات، یان کۆمەڵێک هەڵبژاردەی رۆشنبیری لە بواری رەخنە دەسەڵات و مەعریفەدا دەیکەن و کردنەوەی ئەو وێستگانەی کارەبا لە فیزیای کارەبایدا و کردنەوەی پاڵاو تەی نەوت بەشێکن لە داهێنان، پێویستە با□□خ بە کەسانی داهێنەر بدرێت. ئەرکی (رۆجیس دوبریە)یەکە لە بواری شۆڕش و میدیولۆژیادا بیکات.

شۆڕشی بیر و زانیاریەکان دامەزراندنی فەزا و کەشێکی نوێیە بتوانین بەرەو جیهانێکی داهێنەر بچین. بە هەژان و گۆڕانکاری و هۆشیارکردنەوە و توێژینەوە و پرسیار و گومان.. هتد. ئەم وەرچەرخانە گرنگی ئێستایە هەتا لە بوارەکانی زانین و زانیاری و خوێندنەوە و بەرهەمهێناندا مانای بیرکردنەوە لە ئەرک و کار و گۆڕانکاریە لەهەمو بنەماو بونیادو چەمکە سواوەکانەوە بەرەو فەزای کراوە و داهێنان.

* / سودم لە هەمو کتێبەکانی عەلی حەرب وەرگرتووە .

لە گوڤاری گەڤاری شەن لە 2010/:1/2دا بەناونیشانی(پرسیارەکانی رۆشنبیرو فەزای رۆشنبیری کوردی)دا بڵاوبۆتەوە. جارێکی تر ئەبیدەرم کرد و کورتم کردەوە.

1- أوهام النخبة أو نقد المپقف” علی حرب “– الگبعة الپانیة / ١٩٩٨، المركز الپقافی العربی/ ل.38

2-باسی کۆتاییەکان / کردنەوەکانی بە جیهانی بون و تەڵەزگەکانی شوناسنامە / علی حەرب/ وەرگێڕانی لە عەرەبیەوە سەلاح حەسەن پاڵەوان/چاپی یەکەم 2006 هەولیر.ل.25

لەگۆڤاری رەبەر ژمارە(17) پایزی 2023 دا بڵاوبۆتەوە.

خوێندنەوەیەک بۆ کتێبی (چیرۆکی بینراو).. خوێندنەوەی سەڵاح جەلال

[بۆ خوێندنەوەی ئەم بابەتە کلیکی ئێرە بکەن..]

[SalahJalalDownload]

رۆشنبیر لە تەڵەی شۆڕش و پرسیاری رۆشنبیریدا.. سەلاح جەلال

پەیوەندی (شۆڕش و رۆشنبیر) نهێنیەکی دوانی بەرجەستە دەکات وەك هەنگ و کورە، ئایا رۆشنبیر چی شوناس و رۆڵ و کاریگەری و بەرهەمهێنانی لەسەر شۆڕش هەیە؟ چۆن سیاسی و رۆشنبیری جیا بکەینەوە؟ کامەیە ستراتیژ و پەیام و ئەرکەکانیان؟ پەیوەندی و پانتاییەکانی کارکردن؟

پەیوەندی رۆشنبیر و سیاسی لە هەمو کاتێکدا ئایدۆلۆژیە، دورخستنەوەی روشنبیرە لەبیری پارێزگاری لە بون و ژینگە و رای گشتی و هێزی رەمزی و شێوەکانی شوناس و مێژو دەسەلات و سەربەستی و ماف و پەیوەندی و ئەوانی تر. لای (ئیدوارد سەعید) گەی هیچ شۆڕشێکی سەرەکی لە مێژوی نوێدا بەبێ رۆشنبیر داناگیرسێت، بگرە بەدایك و باوکی شۆڕشەکانی دەزانێت، زۆر لە تێوریستەکان رۆشنبیر بە چینێکی نوێ دەزانن توانای گۆڕانی ریشەیی هەیە لە فەزای داهێنان و گۆڕاندا، بەرهەمهێنان لەپانتایی بەتاڵەدا دەکەن و پەنجەرەی نوێ دەکەنەوە. ئەمەیش لای (غرامشی) ریشەی گرت، شۆڕشیش مانای گۆڕان، لابردنی سیستەمی باوو هێنانە کایەی سیستەمی نوێ، مانای کردنەوەی دەرگا و پەنجەرەی نوێ، گۆڕینی زمان لە جوینەوەوە بەداهێنان، کار کردن بۆ خستنە سەر و داهێنانی نوێ.

شۆڕش لەهۆشیاریەوە دروست دەبێت، لە رێی میدیا و بواری رۆشنبیری گشتی (پزیشك، مامۆستا، پیاوانی ئاینی، پیشەییەکان، رۆژنامەنوس، نوسەران، رێکخراوە جەماوەرییەکان توێژەکان، تاد…. هەر دەستەیەکی رۆشنبیری کاری خۆی دەکات.

شۆڕش رەگ و ریشاڵی بە مەعریفە ئاو دەدرێت، ئەویش بەرهەمهێنانی دەستەی رۆشنبیرانە، لەو ئەرکەی خۆیەوە بە هۆشیاری نەتەوایەتی، ئایا چۆن گۆڕانکاری دەکات؟ کامەیە ئاراستە و خاڵی وەرچەرخان؟ مانا و واتا و دەستەواژەکانی چین؟ ئەو پەنجەرە و دەرگایانەی دەیانکاتەوە چی رۆشناییەك دەبەخشن؟ رۆشنبیر لەزەریای پرسیار و گوماندایەو ئەمەش کارکردنە لە ناو فیکردا، روبەڕو بونەوەی دژە لێکچونەکان، هەمو ئەوانەی ناچنە ناو تەڵەی بیرکردنەوەی بیرکەرەوەوە، کارکردنە بە بەرهەمهێنانی مەعریفە.

ئەمانەش جێگەی تێڕامان و دو دڵین، لە ناو گەردەلولی

گۆڕانكاریەكاندا گێژمان دەكات، لە درخستنی پرسیار و رەنگدانەوەی، ئەوانی تر دەخاتە بەر پرۆسەی ئەگەرەكان و سەرسوڕمان و گومان و دودڵی و رارایی فەزای روانین دەگرێتەوە، كەسی پرسیاركەر مەترسی لە بەرجەستەكردنی پرسیارەكانیدا هەیە، چارەسەری بارو دۆخ چۆن دەكرێت، ئەوە كاری كێیە؟ كام چین و توێژە ئەو شۆڕشە دەكەن؟ كامەیە جیاوازی چینایەتی و كۆمەڵایەتی و سیاسی و ئاینو گۆڕو خستنە سەر؟ دەربارەی شۆڕش و پۆلینكاری لە نێوان شۆڕشی نەتەوەیی و چینایەتیدا؟ كام ململانێ و دژە فیكر و روانینێك جیاوازی دەردەخات و لەچی چاوگەیەكی ئەم سەردەمەوە هەڵدەقوڵێن؟ ئایا ئاستی دەرخستنی جیاكاری فیكر و مەعریفەیە. باری سیاسی شۆڕش و مانگرتن و دژە وەستانە، هەوڵدانی هۆشی ئەوانی ترە بۆ شۆرش و نزیك بونەوە لە جوڵاندنی جەماوەری دەستە و گروپە جۆراو جۆرەكانە؟

ئایا چۆن بیر بكەینەوە؟ كام شۆڕشە بكەین؟ چی تیورێكی جێگرەوەمان هەیە؟ ئەوانە دەتوانن هۆشیاری شۆڕش بنوسنەوە و لە بەردەم ناونیشانەكانی شۆڕشدا بوەستن بە روانین و جیهانبینی و پێدراوو ئەو ئەركانەی هەڵیان گرتووە؟ یان گێڕەرەوەی روداوی شۆڕشن و پرسیارەكانی مەعریفە بەناو پانتاییەكانی ئەو هەڵانەدا دەگێڕێتەوە، ئەمەیان كەڕو لاڵ كردووە.

شۆڕش مانای چییە؟ جگە لە گۆڕانكاری جێگرتنەوەی مەعریفە باوەكان و تیۆری مەعریفی لە بواری فیكر و ئازادی و سەربەستی و كۆمەڵایەتی و شارستانی لەناو كۆمەڵگادا.

دیكارت گوتی: من بیر دەكەمەوە كەواتاە من هەم، دایەلۆگێكی كردەوە بە فیكر، بە ڕوانینە جیاوازەكان بو بەتۆڕێكی بێ كۆتایی لە مێژووی فەلسەفەدا. شۆڕش بو لە فیكرو روانیندا، تێكشكاندنی سیستە باوەكانی خوێن رشتنە لە شۆڕشداو كەسی بەرهەمهێن بەبێ بەشداری شۆڕش بە بیری پێ شۆڕش دەكات.

لەگەوگاڵی مەعریفەدا چۆن زمان بكەینەوە؟ راپەڕین لە پاشخانێكی فیكری بە هێزەوەیە زەمینەیەكی فیكری هەیەو كپ ناكرێتەوە.

شۆڕش مانای پڕ بونەوەی بەتاڵاییەكان و گۆڕینی باو و لە كەڵك كەوتووەو وزە لە دینامیكیەتی هێزێكی مەعریفییەوە وەردەگرێت، خوێندنەوەی بە بەهاكان كردووە؟ بە دارشتنی سیستەم و جیهانبینیەكی نوێ. گۆڕینی ئەم سیستەمانەش بەبیرمەند دەكرێت، كێشەی لەگەڵ فیكری خۆیدا هەیەو بە فیكرەكەی ئەمە و ئەوان دەگۆڕێت و نوسینەكانی زۆرینە ملكەچ دەكات.

هۆشیاری گۆڕانكاری زۆر گرنگە لایەنی چاك و خراپی هەیە، ئەگەر لەفیكری بەرهەمهێنەوە سەرچاوە نەگرێت دەبێتە كارەسات.

ئەمە لە ڕوی زانست و فەلسەفەوە پێویستیمان بەو پرسیارانە هەیە

کەڕو لاڵمان دەکەن، چی هەیە لە زانستەکان و فەلسەفە و چۆن بیر بکەینەوەو دەست پێبکەین؟ یان دەبێت خوێندنەوەیەك بکەین و پانتایە مەعریفیەکانمان پڕ بکەینەوە؟

ڕۆشنبیری کوردی لەم ئاستەدا ئیفلیجەو ناتوانن لەو وتراوانە کار لەهێڵی مەعریفەدا بکەن، چۆن (عەلی حەرب) لەسەر کەلتوری عەرەب دەیکات. پرسیاری جەوهەریش ئەوەیە ئایا ک□م□گ□یەك بەبێ زانست و فەلسەفەو پۆلین کردنی ئەو پانتاییانە بۆ ناو کەلتوری خۆی لەچ خاڵێکەوە دەست پێدەکات؟ کامەیە هێڵی جیاوازی و لە کوێوە خستنە سەر و پێدراوەکان دەردەکەون ؟ مانای جیاوازی چیە؟ ئەوەی بیریارانی جیهان کردیان، ایبەت (ریجس دوبریە و غرامشی).

غرامشی بە تەنیا ئامانجی ئەوە نەبو بزوتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی دابڕێژێت بۆ ئیتالیا، بەڵکو دیسانەوە بونیەیەکی رۆشنبیری تەواوی بۆ دروست بکات، ئەوەی پەیوەندی بەم بزوتنەوەیەوە هەیەو ببێتە پرۆژەیەك بۆ رۆشنبیری و پۆلینیان بکات، ئەوانەی ئەرکی فیکری لە کۆمەڵگادا دەگەیەنن، وەك رۆشنبیری تەقلیدی، مامۆستا و پیاوانی ئاینی و بەڕێوەبەر ، لە نەوەیەکەوە بۆ یەکێکی تر یەك ئیدا دەگەیەنن، دووەمیش رۆشنبیرانی ئەندامیە بەشێوەیەکی راستەوخۆ پەیوەندن بە چینەکان، یان دەزگای بازرگانی، ئەم دەستەیە جیاوزن بەردەوام ئەو شتانە ئەڵێنەوە، پێشتر ووتویانە لێرەشدا دەستەیەکی تر لە ڕۆشنبیران دێنە کایەوە دیسان وتراو دەڵێنەوە بەبێ ئەوەی بتوانن گۆڕانێك دروست بکەن. غرامشی رۆشنبیری ئەندامی بەو کەسە دەزانێت لەهەر پانتاییەکدا کار بکات پەیوەندی بە بەرهەمهێنانی مەعریفە یان بڵاوکردنەوەیەوە هەبێت، لێرەدا جیاوازی لەگەڵ هەموو دەستە ڕۆشنبیریەکانی تردا دروست دەکات بە داهێنان و خستنە سەرو دۆزینەوەی ئەو دەرگاو پەنجەرانەی لەوەو بەر نەبینراون، ئەم ستراتیژەش لە شۆڕشی ڕزگاری نەتەوەدا جیاوازە لەوەی لە شۆڕشەکانی تردا دەکرێت، ئەوەش دەستە ڕۆشنبیرەکان ئەو هێڵە ئاس□یانە دەکێشن.

ئەوەی جێگەی مشتو مڕە وشەی رۆشنبیر بۆتە ئیمپریالیەتی کێشەکان، بەبێ پۆڵینکردن، رۆشنبیر چیە و کێیە، جیاوازیەکان چین. رۆشنبیر دەسەڵاتدارێتی بۆ خوێنەرێکی بەر فراوان دەکات، لای ئیدوارد سەعید خەڵکی هەمو رۆشنبیرن، بەڵام هەمویان ئەو توانایەیان نیە، ئەرکی رۆشنبیر لە ناو کۆمەڵگەدا بگەیەنن. بڕوانە(صور المپقف) ل21.

پرسیارەکان لە ونبونی فیکر و پۆلین نەکردنی رۆشنبیرەوە دەست پێدەکات، دەبێت بۆ چەمکی شۆڕشی ڕاستقینە گەڕانێکی قوڵ بکەین، بۆ گەڕان بە دوای شوناسێکدا لەکوێوەوە دەست پێبکەین؟ ئەمەش دایەلۆگێکی فراوانی دەوێت، پێویستە پرسیار لەسەر جیگرتنەوەی شۆڕش

و تەور و پرنسیپی شۆڕش چۆنێتی و ئاکامی بکەین؟ ئایا کۆمەڵگە لە چی ئاستێکدایە؟ کامەیە بەرهەمە گەشە کردووەکانی؟ چۆن گۆڕانکاری و بەرەو پێشچونی بۆ دەکرێت؟ کامەیە ئاست و خۆدۆزینەوەی تاك لە فەزای روانینی ئێستایدا.
لەچی پێگەیەکی ناوخۆیی و جیهانیدا خۆی دەدۆزێتەوە؟ تەنیا لە دیکتاتۆری و دیموکراسیەوە بگەوەزێتەوە بۆ گۆڕانی ریشەیی لە یاسادا، ئەوەی ئێستا لەو رابردووە جیا دەکاتەوە گۆڕینی نوسراوەکانی دەسەڵاتە.
ئەمەش کارکردنێکی ڕیشەیی لە ناو زانستەکاندا هەیە، دەبێت خاڵێکی ریشەیی دابنێین بۆ ئەوەی بگەینە گەوگاڵ لە سفرەوە دەست پێبکەین بۆ تێکدانی سیستەمە باوەکان، بە تیۆرەی جێگرەوەی کۆمەڵگەی مەدەنی.
دەکرێت سود لە تیۆری جیهانی وەربگرین، لەروی مەعریفیەوە، واتا مەعریفە لە نامەعریفە جیا بکەینەوە و لە بێدەنگیەوە بە دایەلۆگ بچین، کەسانی تایبەتمەند بەو بوارە کاری لەسەر بکەن و بە ڕوانینێکی نوێوە بگەڕێینەوە بۆ چەمکی ڕۆشنبیری.
ئەمەیش کاری هەڵبژاردەی ڕۆشنبیریە دوور لە دەمارگرژی حیزبی، ئەوسا هەلێك بەرجەستە دەبێت، شۆڕشی ڕۆشنبیری لەهەموو شۆڕشەکان گرنگ ترە. کۆمەڵگەیەك خاوەنی ئەو وتووێژە ڕۆشنبیرە نەبێت جگە لەخوێن ڕشتن چرا نابینێت.
پێویستە رۆشنبیر خۆی بدۆزێتەوە، لە نێوان کاری حیزبی و داهێنانداو فەزای رۆشنبیری بە روی یاخی و هەڵبژاردەی رۆشنبیریدا بکرێتەوە، نەك داگیرکاری رەمزەکانی رۆشنبیری هەمو پێگە ترسناکەکانیان گرتووەو توانیویانە حیزبەکان بە بەرژەوەندی خۆیان بقۆزنەوە، بە دەمامکی جۆراو جۆرەوە دەبنە پاڵەوانی ڤیستیڤاڵا و کار و چالاکی و چاپەمەنی و فەزای رۆشنبیریان گرتووە.
پارتی سیاسی کوردی ئەم گۆڕانەی بۆ ناکرێت، ئەی کاری نەوەی نوێ چیە نەتوانێت ئەو شانۆگەریەیان کۆتایی پێ بهێنێت و هەنگاو بەرەو شۆڕش بنێن.
شۆڕش مانای خوێن رێژی نیە، شێوازی نوێ هەیە بکرێت، زەمینەیشی رەخساندووە بۆ شۆڕش، لە گۆڕای درەختەوە هەتا بەرگ و سەبەر دوای گۆڕانکاری دەکەن، ئەمەیش بەو کارکردنە دەکرێت نەوەی نوێ بە عەقڵێکی نوێوە بیکەن، نەك بەو شێوازەی هیچ ئاسۆیەکی بە دامەزراندنی زەوی شۆڕش تیا نەبێت.
دیسانەوە دەپرسینەوە، ئێستا پرسیارەکان لەگەندەڵیەوە دروست دەبن، دەکرێت چی ناونانێکی بۆ بکرێت؟ یان چی ئایندەیەکی هەبێت؟ لەو تێکەڵی و فرە هەژاریەی لە کەلتور و پانتاییە جیاوازەکاندا دروست بووە، یان راپەرینێك ستراتیژێکی نادیارە و بە ڕاو بۆچون و دەست

تێوەردان و پرنسیپ و پرۆسیسی وروژێنەر و دەمارگیریەوە، لە خوێندنەوەی جیاواز جیاوازەوە، تێکەڵ بووە، بەبێ تێوری گۆڕانکەر ناکرێت.
ئەم هەوڵانە کەشەی هەورێکی تاڵە و لە ئاسماندا کۆ دەبێتەوە بۆ شۆڕشێکی رۆشنبیری لەئایندەدا، مانای دەبێتە پاشخانێك رۆژ بەرۆژ خەرمانەی گۆڕانکاری کۆدەکا تەوەو پێویستە بە جۆرێك ریشەی مەعریفی دابڕێژێت، نەك ببێتە کارەسات بۆ کورد.
ئەم گۆڕانکاریانە شۆڕشێکە بەمانای گۆڕان کۆمەڵگە بگ□ر□تەوە، پێویستی بە کردنەوە هەیە، شۆڕشی راستەقینە هەمو یاساکانی گ□□ی□و□، لە کایەو شێوازێکەوە بۆ شێوازێکی تر، شۆڕش مانای گۆڕانی ریشەییە بتوانێت سەرخان و ژێرخانی کۆمەڵگا بگۆڕێت لە چەمکی سواوەوە بۆ چەمکی نوێ.
لێرەدا دەیان پرسیاری جەوهەری دروست دەبن بۆچی کوردستان چەقی گەندەڵی و بەستووییە؟ بۆچی گۆڕانکاری ناکرێت؟ ئەمە دەکرێت لە دەیان دەلاقەوە تێڕوانینی لەسەر بکرێت، بە داخەوە لە ڕۆشنبیری کوردیدا خوێندنەوەکان بەو ئاقارەدا ناچن، ئەو چەمك و مانایانە هەڵبگرن و لە خۆبەستنەوە بە لایەنێکی تایبەتیەوە بچنە ناو بوارەکانی فیکر، ئەمەش ونبونی فیکرە تایبەتە بە ستراتیژی شۆڕشەکان ئەوەی ڕاپەڕینی جەماوەری لە کوردستان دەیکات جیاوازە لە ناکۆکیەکانی نێوان (لینین و پلیخانۆف) یاخود صین و بولغاریا، ستراتیژی هەر شۆڕشە تایبەتمەندی زەمینی و زەمانی هەبووە لە ناکۆکی و کێشە فیکری و سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتیەوە سەریان هەڵداوە.
ستراتیژی (جۆز جۆز تیتۆ) جیاواز بوو لە (ماوتسیتۆنگ)، بەم شێوەش پرسیارەکان ئەوەندە زۆرن خاڵی کۆتایان نییە.
دەکرێت بپرسین تیوری ئەم ستراتیژە چییە بۆ نەوەی ئایندە؟ ئایا دەبێتە هۆکاری گۆڕانکاری و شکاندنی بەربەستەکانی فیکر و زانیاریە هەواڵگریەکان و سیستەمی ئابوری و بوارەکانی تەکنەلوژیا و پەیوەندیە جیهانیەکان؟. ئایا ئەرکەکانی ڕۆشنبیر لەم قەیرانەدا لە پڕکردنەوەی پانتاییەکانی مەعریفەدا چی بوون؟! ناکرێت ڕۆشنبیر تەنیا بانگەوازی ئەوە بکات خەڵك □اپ□□□ت، لە کاتێکدا ستراتیژی ئەو ڕاپەڕینە نەزانرێت و تیورێکی ج□گ□ر□وە نەبێت ببێتە ئەڵتەرناتیڤی ئەو شتە باوانە، ئەمەش سەرەتا پێویستی بە داڕشتنەوەی یاسا هەیە، مێژووی ئێمە تەنیا لەسەر یاسا باوە کۆنە وەرگیراوە کاری کردووە، ناکرێت تۆ یاسایەکی تایبەتت نەبێت؟ ئەمەش کاری کێیە؟! جگە لە کەسەکانی فیکر هەریەکە لە بواری تایبەتمەندێتی خۆیەوە تێورێزەی بواری یاسایی بکەن. جگە لەوەش

جیاکردنەوە و پۆلینی ئاست و قۆناغە جیا جیاکان لە زەمەنی مۆدیرنیتە و پۆست مۆدێرنیتەو دوای ئەوان، ئێستا ئایا دەکرێت بپرسین چی زەمەنێك شوناسی کورد دیاری دەکات لە پرۆژەی لێکۆڵینەوەی کوردیدا خوێندنەوەی بۆ کرابێت؟ ئایا ئەمە لە چی قۆناغێکی پێشکەوتنەکاندایین؟ جگە لەوەش چۆنیەتی سیستەم و بەڕێوەبەری دەسەڵاتدا ڕەگی گەندەڵی چییە چۆن چارەسەر دەکرێت؟ مەترسی گەندەڵی ڕۆشنبیری لە گەندەڵی سیاسی گرانتر و مەترسیدارترە، ئەگەر کۆمەڵگەیەك خاوەنی چینی ڕۆشنبیری راستەقینە بێت بە واتای غرامشی ئەوە ئەگەر دەسەڵاتیش راست نەکاتەوە ڕەگ و ریشەی دەهێنێتە دەرەوە، دەشێت بپرسین، بڵاوکراوە و راوێژ و کارە گرنگەکان جگە لە ڕۆشنبیران کێ بون؟ لەکاتی دەسەڵاتی شۆڕش بە ناو شار جگە لە نەبونی ڕۆڵی ڕۆشنبیر چیتر هەبو؟ بە ناو پارتەکان جێگەیان خۆشدەکرد، ئەمەش کارەساتی نایەوە و پەیڕەوین نەکردنی سەنتەریالیزمی دیموکراتی شار و شاخ بناغەی گەندەڵی دروست کرد، ڤێتنام دوای سەرکەوتنی شۆڕش چۆن مامۆستایان لەگەڵ شۆڕشگێڕاندا کرد، پاڵەوانیان نەهێشت و بەڕێوەبردن درایە دەست نەوەی نوێ.
کوردستان پڕ بوو لە پاڵەوانی شاخ و هەموو جۆرە ترسناکەکانی دەسەڵاتیان گرت، ئەمە گەورەترین هەڵەی مێژوویی ئەمە بوو، لەبری ئەوەی دەسەڵات بدرێتە دەست نەوەی نوێ، لە لایەکی تر چۆنیەتی کارکردنی ئۆپۆزسیۆن ڕووبەڕووی دەیەها پرسیاری سەرسوڕهێنەر دەبنەوە، لەو ستراتیژەی لە بەردەمیاندایە ڕوون نییە، جگە لە بانگەشەی گەندەڵی هیچ نامەیەکی تەوری گۆڕانکاریەکان نابینینەوە، پرسیارەکانیش لە ئیسلامی سیاسی و ڕەوتە عەلمانیەکە زۆرە تەنیا لەسەر ستراتیژەکی سیاسی تێکەڵاو بوون، ئەویش گەندەڵییە، لە کاتێکدا ستراتیژی شۆڕشی جەماوەری جیاوازە لەمە, شێوازێکی تر وەردەگرێت لەوەی جەماوەر دەیەوێت لاپەڕەیەکی سپی بە داوا و حەزەکانی پڕ بکاتەوە، نەك بکەوێتەوە ناو ئەو ترازیدیایەی بەردەوام دووبارە دەبێتەوە. بەردەوام ئەو ناکۆکیانەی هەبوون لەشەڕی براکوژیدا دووبارە دەبنەوە و هێزو دەسەڵات بە لایەنەکان دەگۆڕێتەوەو دەبێتەوە بە شەڕی بەرەکانی جەنگ ڕۆشنبیرانیش ئەو جەنگە لە سەنگەرە جیاوازەکانەوە دەکەنەوە.
کارە سات لەوەوە دەست پێدەکات، چینی سەربەخۆی ڕۆشنبیری بونی نیە و چۆن لەو ڕەوتە کۆنە دەربچین و بەرەو هەڵەی ئاسۆیی بچین، نەهێشتنی بە ڕەمز بو پاڵەوانەکانی سیاسی و ڕۆشنبیری خاڵی گرنگ و ئامانجی سەرەکی بزوتنەوەیە، ئێستا پێگەیەکیان بە تاکی کوردی نە هێشتەوە، بەیە پێویستە بپەڕینەوە بە ئەوەی سەرەتا پرسیارەکانمان لە ڕەمزبووەکانەوە دەست پێبکەین، لەکاتێکدا نەگۆڕی

پرسیار و نەمەنتیقی پرسیاریان هەیە، ئەمانە هەرە پێگە ترسناکەکانیان پێڕەین کردووە بە بەرەمز بوونی خۆیان، ئەم خوێندنەوەیە پێویستی بە بەسەرا چونەوەیەکی گشتگیری کۆمەڵگەی کوردی هەیە لە هەمو بوارەکاندا، ئەمەش کاری شۆڕشێکی ڕۆشنبیری نوێیە ئێستا لە توانایدا نییە ئەو شۆڕشە بکات، بەڵکو دەبێت هەنگاوی بۆ بنێت، بەردەوام نەوەی نوێ هەڵدەستێت بە گۆڕانکاری لەبەر تیشکی ئەو بوارە ڕۆشنبیریەی ئاستی کۆمەڵگای گرتەوە، ئەمەش توانای کەلتوری نەتەوەیە، ئەمە دەخاتە بەردەم دەیەها پرسیاری سەرسوڕهینەر!!

لە ژمارە(329)لە 27/6/2011) لە ڕۆژنامەی چاودێر بڵاوبۆتەوە.
لێردا کەمێك دەستکاری لە کورت بونەوەدا کراوە. لە گۆڤاری ڕێبەر ژمارە(16)ی هاوینی 2023 دا جارێکی تر لەبەر گرینگی بڵاو بۆتەوە.

فاکسێ شیعرێک بۆ شەهیدی نەمر (ئاسۆی دەلاک).. سەلاح جەلال

ئەرێ کوێیە؟! ئەوە کوێ بو؟!
ئەم هەمایانە لەسێینەوەی بونەوە ڕەنگ کراون
فەزا شەوەی ساوای گۆڕستانی تۆفانەکە
زەمەن بون و ناونیشانی ونکردووە؟
لەچی نەفخەکایە گەردون ؟
دەست و پەنجە هەوری هەتایان پێکهێناوە
ئەرەو ئەوە بانگەشەی گریەو گەوگاڵە
موروی ئاوداری وێنەو روخسارو مەرەغەیە
ئەرەو ئەوە دەیان سەدەی چرکەییە
پانۆرامای فیلمێکە سەدان هەوری تیا گڵاوە
ئەو ساتەیە بورکانەکان تەقینەوە
ئەستێرە ڕەشە ڕەمزی مەرگی ناکاتی گرتەوە..

هاتین هاتین ئێرەو ئەوێ ناونیشانی ئەوانە بو
ئێستاو سبەی شقارتەیەکی ئەتۆمی بون
درەخت بە رۆحەوە گەڵای دەگرت
بەدەم گەردەلولی زەمەنەوە پیت پیت هات و
لەجوگرافیای شارە هەنگی گەردونەوە
خوێن و عارەق و فرمێسک و تێکەڵاو بون
بەشارای هەزارەها جەستەی سور پۆش
ناوی یەکیتیان مۆر کرد

هاتین لەخەڵوزانی کەوتنە خوارەوەی ئەستێرەوە
بەسیبریای شەوەزەنگی زەمەنەوە کەوتینە رێَ
ئێرەو ئەوێ زمانی دڵدارانی خۆڵەمێش بو
ئێسک و پروسک بون بە بێزمانی بون و نەبون
لەسەر تاشەبەرد و کانی و لوتکە بون بەدەنگێک
مۆسیقای(کوردوستان) یان خستە لێدان

هاتین هاتین لەو زەمەنەی با رەمزی دڵداری بو
فەزا بەبونی مەرگەوە عیشقی پەپولەی دەکێشا
هەزاران شەو شەوێک بونە هێلکە
وێنەی بونیان بۆ رێی مەرگەسات رەنگ دەکرد
مەل و دڵدار بەشەپۆلی گەردەلولەوە کەوتنە سەر کۆج
خۆڵ و جەستە بون بەکافرۆشی گەردون
فەزا بە ئەتۆمی هەناسەوە تابلۆی مردنی دەکێشا

هاتین لەسەفەرێک ئەفسانەی بونمان شتەوە
سروشت بەتەنافی تەرمی باوە ئاواڵە بو
دەسرازەو گەلای مەرگ نیشانە بون
ئاسمانی بون بەخوێن چڕان شەفەقی گرت
رۆح دۆژە تونێلی بونی دەبڕی
لقو چڵی درەخت بەبانگەشە سەوز ببون..
بەگەڵاوە دۆڵ و دەشت و کۆڵانی شاریان پڕدەکرد :

شۆڕشی نوێ بێشکەی کۆرپەڵەی رادەژەند !!

هاتین هاتین لەجێماوەو رەمزو نیشانەی بێ زمانی
تا زمانێک لەسڕینەوە وەربگرین
تەن و مادەو ئاماژەو بون خۆڵەمێش بون
رۆژو شەوو چرکە بە مەرگەسات گرێ دەدرا
خۆر لەسپێدەو ئاوابونا تێکەڵ ببو
زمانمان گەڵای سەوزی یەکێتی بو
حەرف و وشەیش نیشتمانی کوردستان بو

هاتین هاتین لەتونێلی هەزار شەوە
بۆ زمانێک لە خۆڵەمێشی ئەوو ئەوانەوە
لەجێماوەی هەمو سەراب و وێنەیەک
لەکوژاوەی هەمو هەناسەو جەستەیەک
گەردەلولی مێژوی بونمان لەتونێلەکانا بڕی
تا رۆمانی شیرە خۆرەی شیمیا باران لە چاپ بدەین

هاتین..هاتین لە رۆژگاری قفڵە بونا..
زمەن بەگڕی رۆح ئەڵقە دەدراو!!
تیشکی ئەتۆم جەستەو زمانی دەپۆشی
هەتاو لەژێر هەوری مەرگەوە دەردەکەوت
وڵات پۆپەشمینی رۆحبارانی لەخۆ دەگرت
هەمو تەن و مادەو بونێک دەتوایەوە
رەگ و شوێنەوار و ناوو نیشان
روپۆی فەزا ببوە سنوری ناکاتە
چاو بەروانین کوێر دەبووەوەو
هەناسەیش لەژیانەوە دەکوژایەوە
دایک بەکۆرپە نامۆ بو
کۆرپە بۆنی دایکی بە خەردەلەوە دەدیەوە
زمان لەبورکانی وشەی مەرگا بو بەمێژو
رەمزی ئەوان زەمەنی لە نازەمەنا نوسیەوە

هاتین هاتین لەو رۆژگارە ئەفسونیەوە
بۆ خۆڵە پەتانێی گزنک
پیتی ناومان بە توێخە پێ بەردی سەرە رێی مۆر دەکرد
ئێسک بە ژەنگی بزمارەوە ببووە بورجێکی ناوەختە
جەستە بە تیزابەوە یاقیق دەبو
ژەنگە بزماری سەر ئێسک کوژاوەکانی نوسی□وە
هەزارەها تاشەبەردی رەنگە مێشک
ملوێنەها دەست و پەنجەو و مۆرەغە و چاو
بەئاپورای مەلی تراژیدیا زمانیان گرت:
رۆمانی بون لەتاریکخانەی مەرگەوە بو بە وێنە
بەدرەختی مۆرەغەوە گەلای گزنگ لەچاپ درا
وێنەی پۆلێک پێشمەرگەی سیبریا بون

هاتین هاتین لەدارستانی رۆحەوە زمانمان گرت
حەرف و وشە لەتوانەوەو مەرگەساتا نیشانە بون
زمان لەمەرگەوە نوسرا:
زەریای وێنە روخساری بەر تەلێکسی شۆریەوە
ساتەوەختێکی ناوەختە زەمەنی گۆڕی بەتەلێکس
قەسابخانەی کارەبایی جەستەمی گرت
کەلەبچەکەم بو بە مقەستی مێژوبڕ
زەریای روانینی کردەوە:
دەستم بەگۆچانەکەی مام جەلالەوە مۆمیا بو..
بەبانگەشە هەمو گوی□کی پڕ دەکرد:
تێکۆشەران بۆ رزگاری گیان بەخت کەن.
چاوم لێ بو وێنەی تۆفانی وەک جاران دەگرتەوە
لەقەندیلەوە بریسکەی دا
بەرۆحی هەزارەهاوە موتوربە بو
بەدەشت و کێوو سارایا تۆوچەن کرا
بو بە هەزارەها داری سێوو سیدرەو زەیتون

فەزا لە هەورێکی ئەفسانەیی بو بە چیا
بو بەدەشتێک لە تۆوی روحی هەڵوەریو

پێشمەرگەی شاخ زمانی هەنگیان داهێنا
داستانی ئەلیازەو هۆمیرۆسیان دەنوسییەوە
پەتی سێدارەم پەلکە زێڕینەی زەمەنی گرت
گیانم بەقەندیلەوە مۆمیا بو
رۆح و جەستە بەگڕی فڕۆکە دەسوتان
ئەوە جەستەی شەهیدێک بو
ئەوەیش هۆمیرۆسێکە لەناو گۆڕەپانی شارا
مێشکی بەزرێپۆشەوە رەنگ بووە

ئێرەو ئەوێ بون بە مۆسیقای گەردونی
رۆحم بوبە موتوربەی هاوارو دەنگ
روانین لەلوتکەی نەمرانەوە هەڵدەفڕی:
گوێم بەئێزگەی دەنگی کودستان سیواخ درا
هۆرەو بانگەشەی دواهەناسە فەزای پۆشی
جەللادەکان لە شەپۆلی گریەو ئەسرینا دەتوانەوە
پەتی سێدارەم بو بە یاقیق و مرواری
لەگەڵ دوا ساتی جیڤارا رۆحم تەریبی مەرگ کرد
ئەوە غاندی و ماندێلا بون سڵاویان کرد
تابوتەکەم بە خۆرێکی ناوەختەوە رەنگاڵە بو
ئاوێنەی مەرگ پیت پیت نوسی
ئا س ۆ ی دە لا ک

ئەو ساتە بو مێژو گێژاوێکی لە پشتە مێژووەوە هێنا
هەناسەی با هەوری یەکێتی رەنگاڵە کرد
فۆتۆی تێزابی سەرجەستەم هەڵدەکفاو
بون بە زەریای تاریکخانەی سەدان فیلمی گەردەلول
جامانەکەم پێشمەرگایەتی مۆرکردو
رەنگو روانین بو بە چیایەکی سەوز…..
لەناو فەزای رۆح چڕانا
خوێنی مێژو رەنگاڵە بو
لە زێر تیزابی شۆڕشدا توایەوەو
لەگەڵ سەدان جەستەی تەریوی رێبەندان
وەک کەفی رۆح شورای رۆحبارانیان سازاند
بۆ یەکیتی نیشتیمانی بون بە هەورو

لەقەندیل و جافایەتی و خاکی توانەوە رەحا
لەتەو بارانی شەشەوە بون بە مەمدان
مەمدان بو بە گزنگێکی خۆکرد
بەرەمانی وێنەییەوە جوگرافیای گرت
ئێرەو ئەوە بون بە تاریکخانەی وێنە
وێنەی من و هەزارەها گەڵای بەربای
لەگزنگی نەخشەی بونی نەتەوەیا شەرییەوە

سەلاح جەلال

بەشێکی لەرۆژنامەی کوردستانی نوێ پاشکۆی ئەدەب و هونەر ژمارە 7580 لە رۆژی پێنـــج شەمە 26/5/2018دا بلاوبۆتەوە. هەردو بەشەکەی لەکوفاری دیوان ژمارە 25 لە 26/6/2023 دا بلاوبۆتەوە.

گەلەری ئەنفالی هونەرمەنـــدی جیهـــانی: (عوســمان قـــادر ئەحمەد).. نوسینی: سەلاح جەلال

چۆن زمانی پرسیار بدۆزینەوە؟ لەکوێوە دەست پێ بکەین؟ بەچی زمانێک رۆمانی کەوتنە خوارەی رۆحی هەزارەها زیندەبەچاڵی بەر ئاگرو خۆڵ و خەردەل بنوسینەوە؟
چی کامێراو وێنەیەکی فۆتۆیی دەتوانێت ئەو دیمەنە نەبینراوانەمان نیشان بداتەوە؟ وێنەی ئەو ساوایانە وێنا بکاتەوە بەمژینی مەمکی وشکی دایکیانەوە چەمی مەرگیان هەڵدەمژییەوە، ئەو ژن و پیاوانەی لەناو هاواری تەزاباوی دەروندا لاڵ ببون، چی ئامێرێکی گەردونی دەبێت هاوارو نوزەو گریان و لاڵانەوەو دەنگی مەرگەساتی هەزارەها جیابکاتەوەو ئەو وێنانە فۆتۆ بکاتەوە؟
ئەم مەنفـای بەخۆڵ خۆڵەنەی خۆڵەپێتـانەی گیـانی سـەدو هەشتـاو دو هەزار مرۆڤی سپیلی بە ئاسمانەکان هەڵفڕاند، دەنگ و نوزەشیان بەڕەنگ و تیـرەی زەوییەوە بڵـاوبوەوە. ئەو فیلمە کتوپڕیـانەی بە

گەردەلولی زەمەنەوە نەتەوەیەکی داپەشی و جیهانی سەرسام کرد نانوسرێنەوە، جیمیس یەب و مانگی دەستکرد و میکرۆسۆب وێنەی نەگرتن و کاغەزو قەڵەم و تەکنەلۆژیا ناتوانن ئەو سیناریۆیانە وێنا بکەنەوە، بەحەقیقەتی خەیاڵەوە بەبیستن و وێناکردنی فەلسەفییەوە بەهەکاری تەکنیکی گێڕانەوەو ئامارو دابەشبون و جێگەڵەکە منی بیرکەرەوەی دیکارتیان گۆڕی بە ئێمە تواینەوەو ئەوە بیر بکەنەوە.
ئەم منە لەبرە گێڕدرا، بەمێژو فەلسەفەی جینۆسایدی سپیلەوە دەنگی منیان لەبیرکردنەوەی خەیاڵەوە خنکا، بون بە ئێمەی بیرکەرەوە لەبیرەوەریدا تەڵەی ئاماژەیی و سونبل و رەمزی نەمری.

ستۆدیۆی گەلەری هەڵکاری(عوسمان قادر ئەحمەد)

زەمەنی نوسینەوەی مێژویەکە لەخوێن و رۆح و روانیندا ناونیشانیان ماوە، خومخانەو تیشکی تەلەکسی زەمەنێکی زیندە بەچاڵی مەرگەساتی رژێمی خوێن رێژی بەعس بو لە(نوگرە سەلمان و بیابانی عەرعەر)کاروانی سەردەمێکی شوم.
لەبری چاوی کامیراو بەشەکانی میدیا وێنە و فیلم و ڤیدیۆو دیکۆمینتاری لەچاوی هونەرمەند(عوسمان قادر)دا وێنا کران، بەو ژانە سەختەوە توانی بەکێڵەندان لەرۆحەوە ئەو وێنانە لەهەڵکارییەکانیدا بکێشتەوە، بەتێکەڵابونیان بەناخ و هەست و نەستی مرۆڤایەتییەوە، بەجیهانیان بناسێنەت. لەوێنەی تەعبیرییەکی هەستیارەوە باس لە گێڕانەوەی ئازاری خەڵک دەکات، لەیادەوەرییەوە بە وێنە بە ئەو وێنانەی تر هیچ وێنەیەکیان بە نییە.
ئەم ژورە ستودیۆ گەلەری هەڵکاری(عوسمان قادر ئەحمەد) لە بەکرەجۆ لەگۆگڵ ماپڕجستەر کراوە(studio gallery osman ahmed)
ئەو گەلەرییە وێنەی واقیعی مەرگەساتی ئەو سەردەمەی کیشایەوە، بەپیشاندانی کاری هونەری و ئەزمونی دەکمەنتکردنی نەهامەتییەکانی جەنگ. یەکەمین پیگەی گرنگیدانە بەهونەری هەڵکاری لەناوچەکەدا بەگشتی.
فەزای ژوری هونەری لەروانینی من و تەو ئەوانەوە فراوان دەبێتەوە بە سنوری بەرەو بە کۆتایی، بەرەو کوژاندنەوەی روناکی و بینین. ژورەک فەزای جەنگی جیهانی سێیەم و پانەرامای بون دەکات، یاخود چرەی زیندو بونەوەی هەناسەکانی تێکەڵ بەخۆڵ دەبنەوە بەهەمیرەس و جارەکی تر هاوار دەکەن.
چۆن بتوانین بەوشە باس لە پیرۆزییەکانی گەلەرییەکی خۆبەخش بکەینەوە وێنەی سەردەمی مەرگەساتی میللەتێک بکێشێتەوە؟ چۆن روبەڕوی ئەو هەمو رۆحە هەڵفەیوانە ببینەوەو بچینە ناو ئەم گەلەرییەو سەیری وێنە هەڵکارییەکان بکەین؟ دەبێت بەشیعرەکەی

سالمەوە چرایەکی رۆحی دابگیرسێنین:
(بەحەیا بیرە حزورو بەئەدەب سوژدە بەرە
خەڵوەتی دولبەرە سالم ئیرە مەیخانە نییە؟)

هونەری هەڵکاری چییە؟

هەڵکاری هونەرێکی میم ڕێژکراوە، بەو رەنگە تەلەسکبە فیزیاویانەی هەیەتی، لەزمانی شاراوەی فەزای وێنەییدا ئیستا دەباتەوە ناو رابردوییەکی ئامادەو روداوە دە تەزەنەکان زیندو دەکاتەوە، رابردوییەک ناتوانین لێی جیاببینەوە، لەگەڵ بیرو هۆش و نەست و هەستماندا تێکەڵاو بووە. وەک پەلکە زیرێنەی هونەری بەڕەنگەکانیەوە فەزا دەگرێت و زمانی سیمۆلۆژی بەروی جیهاندا دەکاتەوە، وێنەکان شارێکی رابردویی لە روانیندا دروست دەکەنەوە. ئەوە ئێمەیەن، ئەوە باب و باپیرانن، ئەوە ئەو کارەسات و جینۆسایدەیە لەزەمەنێکدا کراوە بەتە هەوینی زەمەنەکان، بەبێ کۆتایی لەگەڵ نەوەکانی ئایندەدا زیندو دەبنەوە.
ئەم هونەرە زەمەنێکی دریژی لە مێژوی جیهاندا هەیەو سەرەتا ریشەی لە زانستەکاندا هەبووە بە وێنەی درەخت و رەگ و ئەستێرە ناسی و دوایی هەڵکاری سەرکردەو پاشاکان و سەدە بەسەدە فراوانتر بووە.
زیاتریش پێشکەوتنی زۆری لەکلتوری ئیسلامییەوە ماوەتەوە، سەرەتا بەنەخشەسازی دەستی پێکردووەو نوسراوە، لەقورئانی پیرۆزدا کلتورێکی گەورەیان بەجێهیشت، هەتا ئەم شێوە کلتورە ئیسلامییە لەمۆزەخانەو کتێبخانەکانی جیهاندا پارێزراون، زیاتر لە سەدو بیست و چوار هەزار هەڵکاری لە شاری ئیستانبوڵدا هەیەو لەمیسرو تونس و مەغریب و هیندستان و ئێران و زۆربەی وڵاتانی تری جیهانیشدا داندراون. هەتا ئێستا زیاتر جێگەی بایەخن(ائایسیسکۆ) هەوڵدانی گرنگی زۆر دەزگای نیشتمانی و نێودەوڵەتی و رێکخراوی جیهانی ئیسلامی و یۆنسکۆیە بە پاراستنی هەمو هەڵکارییەکان.
ئەم هونەرەیش جیاواز لەهونەرەکانی تر، لای هونەرمەندانی ئیسلام زۆر پێشکەوت و داهێنانیان لەسەر کرد، لەرێی رازاندنەوەی رەنگی ئاڵتونی و رەنگەکانی ترو جوانی و قەشەنگی ئەم هەڵکارییەیان گەشە پەیدا بە وڵاتانی تر گوازرایەوە. یەکەم جاریش خەلیفەی موسڵمانان(المستنصر باللە)لە ساڵی 302_366 نوێنەری خۆی ناردووە بۆ رۆژهەڵات بۆ کڕینی پێویستی ئەم هونەرەو کۆمەڵەیەکیشی بۆ نوسەرانی ئەم هونەرە کردەتەوە. هەمو هەڵکاران و وێنەگران و نوسەرانی گرتەتەوەو چالاکی و گەشەیەکی گەورەیان دەست پێکردووە.
سەرەتایش هەڵکارییەکان زیاتر لە زەخرەفەو یەکەی نەخشەکیشانی جیاواز لە زەخرەفەی رووەکی و نوسراوەیی ئەندازیاری منمنمات و

وێنەو شیوازی تر دەستی پێکردووە. بەدەست لەسەر کاغەز یان گەڵای زەل یان لاپەڕەو سیرامیک و شوشەو منمنمات ەوە دروست کراوە.

لەکۆندا دیاریکردنی مانای هێڵکاری لەتەنەکاندا یان شێوەکاندا هەڵگری ئەوە بون واتای هێڵکاری نزیک دەبوەوە لەو واتایانەی ئاسانن .

بەڵام لەچەرخی نویدا هێڵکاری لە دەرفەتی هونەریدا دیاری دەکرێت، لەرەنگەکانی تەڵایی وەک زەیتی و تامبراو ئەکریلیک و کەمی تواوەو فرمێسک و رەنە پێکهاتەیەکان . زیاتر فڵچەی رەنگ کردن و چەقۆو سکب و پەڕ بەکار دەهێنرێن.

هونەری هێڵکاری الرسومات دەستەواژەیەک بو بە خزمەت گەیاندن بەهونەری شێوەکاری، لە چەرخی نۆزدەدا وەک هونەرێکی سەربەخۆ ناسرا، وەک بەشێکی بنەڕەتی تابلۆ دادەنرێت، لە رەنگە ئاویەکان و هەمو شێوەکانی باستیل و یان قەڵەمدانی مۆم بن.

وشەی وێنەگرتن التصویر واتایەکی دیاریکراو فراوانی هەیە، بەگشتی هێنانی وێنەی فیکریە لە هەکارە دروست کراوەکانەوە، دیسان وێنە واتایەکی فراوانتر دیاری دەکات، بەگشتی هێنانێکی ئاڵۆزە ئەگەر دروست کراو یان سروشتی یان خەیاڵ کراوبێت، وێنەی زیهنی بن یان وێنەی خەیاڵی یان مەجازی بن، وێنەگرتنی ئەو خەیاڵ کردنەیە بە ئیدای وێنەگرتنی فۆتۆگرافی، کامێرا وێنەیەکی فیکری یان جوڵاو وێنە دەگرێت لەڕێی قیدەیوە دەبێت. وشەی وێنە بەوشەی فۆتۆگرافیەوە دەلالەت شێوەی وێنەکە دیاری دەکات.

هونەری هێڵکاری لەناواخنی ئەم فەرهەنگەوە لەماوەی هونەریەوە خراوەتە سەر هونەری تەشکیلیەوەو واتای فەرهەنگی بە هێڵکاری (الرسم)ناونراوە. هێڵکاری بەبەکارهێنانی پێکەوە لکاندن و پێکهاتەیی الفسیفساء(مۆزاییک رەنگاڕەیی) و کۆلاج و شوشەیی المعشق، بەڵام هێڵکاری لە زەمانی جەماوەیەکی زیادەڕۆییە لەدیاریکردنی ئەرکی جیماوەکە و لەسەرتەختەکان ناو دەنرێن بەلابردنی جەماوە دەست نوسەکە بەبەکارهێنانی فەزا.

عوسمان ئەحمەد قادر کییە؟

کاراکتەری کارەساتە سەختەکانی ئەنفال و تاریکی ئەو رۆژگارانەیە لە شەپۆلی توانەوەی رۆح ەو جەستەدا بە دوربینێکی تەلەکسی ئەفسانەییەوە چاوی لەو وێنە ترسناکانەدا بو زرێ پێش و ستونی ئۆتۆمبیلە سەربازییەکان بەزەبری چەک منداڵ و ژن و ساواو شیرە خۆرەو پیرو لاویان دەپێچایەوەو راپێچیان دەکردن بە ناو زیلی سەربازی، ئەو وێنانە هەر لە روانیندا نین کاتێک تێکەڵ دەبن بە چیرۆک و رۆمان و ئۆپیراو موزیکی جۆراو جۆر لەوشەو رستەو هاواری

نــاخ و تەقينەوەى دەرونــدا وەك بوركــانێك لەو چركەســاتــانەى بەرەو مەرگ دەبرێن، ئەو فيلمە ترسناكانەى رەوى ئەو رێبوارارن□ى مەرگ بون لە فيلمەكاندا جيگەيان نا بێتەوە، چۆن شەڕواڵ و مراد خانى و جلى ژنانەى كوردەوارى بە تێكەڵى گەردەلولى تەپو تۆزى ئەو سوپا بێ شومارەوە بڵاو دەبونەوەو تێكدانى گوندو خانوبەرەو رەزو باخ و هەمو شوێنەوارو پاشماوەيەك دەسوتيندران و هەزاران سڤيل دەكرانە خۆراكى زيندويى تاريك ترين زەمەن و بون بە فۆڕمێكى سروشتى و سروشيان دەدا بۆ بينەران.

ئەم وێنەو فيلمە سينەماييانە لە شەپۆلەكانى بونەوە دێن تێكەڵى هەست و نەست دەبن ، كێ دەتوانێت جارێكى تر وێنايان بكاتەوە؟

ئەوە ئەو دەفتەرە ونەى مێــژووە، (عوســمان ئەحمەد قــادر) لەبــرى كاميرا و هەمو هۆكارەكانى ميديا بو بەدەريالوشى ئەو فيلم و وێنانە. ه□□مزينى كيمياوى و بۆنى باروت و ئاسن و فيشەك و خوێن و عارەق و شەونخونى رۆژانى مەرگەسات بون بەهەوێن و خامەى خاوى واقيعى و روانين و هەست و نەستى بەوێنەى ئەنفال مۆميا ببو. وەك وێنەى كۆتايى بون تابلۆى مەرگەساتيان كيشاوە وەك چاوديرى هەمو روداوەكــان لەگەڵ ئەو پۆلە پيشمەرگە گيانبــازانەدا گەڕاوەو وێنەى رۆحى ئەو مەرگەساتەيان بەچاو گرتووەو لە رۆحدا شۆردويانەتەوە بە وێنەو فيلمى تراژيدى جينۆسايدى سەدەى بيست و يەك. سەرتاپاى سێكچ و كانڤاس و كارتۆن و ماتريالەكانى تريان داگير كردووەو ژينگە بۆتە فۆڕمێكى شويندراو هەوڵى زيندوبونەوەى ئەو جەستە بێ گيانيانە دەدات چۆن زيندە بەچاڵ كران؟

هونەرمەند پێشمەرگەيەكى بێ چەك بووە.

ئەو وێنانەبون بەمۆمياى كارەساتەكان و كامێرايەكى خۆكرديان دروست كرد لە روانينى و نيگاى هونەرمەند لەتافى لاويدا بووە بەكامێرا.

ئەو رۆژانە هونەرمەــند پێشمەرگەيەكــى بێ چەك بــووە، لە مەڵبەنــدى رێكخستنى يەكى سلێمانى، وەك مورويي□كى ئاودارى چاخەكان ويستويەتى رەشەبــاو گەردەلــولێكى گەردونــى هەڵبكــات و ئەو رژێمە ديكتــاۆرە بڕوخێنێت، رۆژانە بەفرمێسك چاوى شتووەو گريەو هاوارى لەناخيدا كــردۆتە بوركــان و بڕيــارى داوە ئەو فيلمــانە وێنــا بكــاتەوەو بە جيهانيان بناسێنێت.

بەو هيوايەوە لە قەنديلەوە بۆ بەشى راگەياندن دەگوازرێتەوە لە سەقز لەگەڵ هونەرمەندان و نوسەرانى ترى وەك(رەمزى قوتبەدين) و(رێبوار خاليد)و(رێبوار سەعيد)دەست بە كارى ئەدەبى و هونەرى دەكەن. وەك كارمەنــد لە گۆڤــارى رەنگــاڵە و كەلتــور لە بەشە ئەلبومەكانيان هێڵكارى بڵاو دەكاتەوە. لە شارى سەقزيش بەمامۆستاى هونەر دامەزراوە، بەو هۆيەوە ناسنامەى بۆ دروست كراوەو توانيوێتى

بە هەمو شارەکان بڕوات و چالاکی بکات و پەیوەندی بەگەلەرییەکان و دام و دەزگاکا هونەرییەکانەوە بکات. بیرۆکەی دیکۆمینتەری لەسەر کەمپی مندالانی هەڵەبجە لە زێوە نزیک سەقز دەکاتەوە. لە تارانیش پێشانگایەکی تایبەت بە مندالانی هەڵەبجە دەکاتەوە هونەرمەند(عەباس عەبدولڕەزاق) وێنەی پێشانگاکە دەگرێت، ئەم ڤیدیۆیە دەبێت شوناسەکی گرنگ بۆ کورد، لەگەڵ بڵاودەبێتەوەو زۆر کاریگەری دەبێت، دوای ساڵانێکی زۆر دواجار پرۆڤیسۆر زیلان فەڕەنسی پەیوەندی بە هونەرمەند(عوسمان قادر)ەوە بەمەبەستی دانانی کتێبێک لەسەر گەڕانەوەی جەنگ لەچاوی منداڵانەوەو کاریگەری جەنگ لەسەر منداڵ لە سەد ساڵی رابردودا.

لەو کاتەیشدا ئێرانیش لە ڕێی کاک(حسەن سنجاری) نوێنەری یەکێتی لە تاران دانیشتنیان لەگەڵ کردووە لەسەر ئەوەی بەهۆی کیمیا بارانی هەڵەبجەوە رژێمی سەدام بە چەواشەکردنی رای جیهانی دەیەوێت حکومەتی ئێرانی پێ تاوانبار بکات و بەم کارە هونەریانەی هونەرمەندانی کورد ئەو دەستەواژەیە سفر دەبێتەوەو جیهان دەزانێت تاوانباری سەرەکی رژێمی عێراقە.
بەو مەبەستەیش وێنەو تابلۆو هەڵکارییەکانیان بەملوێنانی لە چاپ بکرێت و ژێر نوسی بە زمانی ئینگلیزی لەسەر چاپ بکەن و لە ڕێگەی قونسوڵگەرییەکانیانەوە بە جیهاندا بڵاو بکرێنەوەو پەیمانیشیان دەدەنێ هاوکاریان بکەن هەتا بچنە وڵاتانی ئەوروپی.
ئەمەیش دەرفەتێک بە ئەم هونەرمەندانە دەکاتەوە، هەتا دواتر بەهۆی ئەوەی هاوڕێکانی فەڕەنسا هەڵدەبژێن و ئەمیش سوید، بەهۆی شانسەوە ئەوان فیزە وەردەگرن و ئەم دەمێنێتەوە.

کاک(ڕێبوار سەعید) و (مامۆستا نازم) و (ڕەمزی قوتبەدین)و(ئەبو شەهاب)دەگەنە پاریس.
ڕێبوار سەعید و ڕەمزی قوتبەدین پێشانگا دەکەنەوە بەئامادە بوونی بەڕێز(مام جەلال) و (فرانسە مێتەران)، بەڕێز (مام جەلال) پرسیاری لەکردون عوسمان بەچی نەهاتووە؟ کاتێک هەڵکارەکەی زانیوە پەیوەندی پێوەکردووە بچێتە سوریا.
بەرەو سوریا دەچێت لەدیمەشق چاوی بە مام جەلال دەکەوێت و لە ڕێی ناوەندی ڕۆشنبیری کوێتەوە لەهوتێل شیراتۆن پێشانگایان بە دەکاتەوە بە کۆمەڵێک هونەرمەند و زیاتریش زۆربەی کارەکان هی ئەو بوون. لەگەڵ ئەوەیشدا تابلۆی هاوڕێکانی شاخ و ئاوارەیی ئێرانیشی نمایشت کردووە. بەڕێز مام جەلال وەک هەمیشە پشتیوانی بووە، لەو کاتەیشدا نوێنەری یەکێتی ئاگادار دەکات بەپەلە کاری بۆبکەن هەتا

بچێتە لەندەن.

هێڵکارییەکانی لە مۆزەخانەی بەریتانیا دادەنرێن.

دوای ئەوە لەلەندەنی پایتەختی بەرێتانیا نیشتەجی دەبێت و لە رێگەی تابلۆکانییەوە دەناسرێت و ل□ پێشانگایەکی تایبەت بە مێژوی ئەوروپی لەسەر جەنگ بەشداری دەکات و هەوڵدەدات کارە هونەرییەکانی بچنە بواری توێژینەوەو ئەکادیمییەوە و دەست بە خوێندنی ماستەر دەکات بەناونیشانی (یادەوەرییەکانی خۆم لە جەنگدا) دەتوانێت رێچکەی خۆی لە هێڵکاریدا بدۆزێتەوە. هەتا تابلۆکەی لە ژوری(ولیم تێرنەر) هونەرمەندی بەناوبانگی بەریتانی و جیهان دادەنرێت. لەمۆزەخانەی بەرێتانیا تابلۆکانی دادەنرێت ودەچێتە قۆناغێکی نوێوە لە هونەری هێڵکاری. پاش ماوەیەک هەواڵی پێدەدەن لە مۆزەخانەی(جەنگی ئیمپریالی بەریتانی) لەگەڵ دو گەلەری تردا بایەخیان پێداوەو دانراوە.

دوای ئەوە زۆریان هانداوە لەیادەوەری خۆی دەربچێت بۆ یادەوەری نیشتمان، بەو مەبەستەوە دەست بە دیکۆمێنت کردنی قوربانییەکانی ئەنفال دەکات، ئەوانەی لە نوگرە سەلمان رزگاریان بووە، لەماوەی پێنج ساڵدا تێزی دکتۆراکەی تەواو دەکات بەناونیشانی(دۆکمەنتکردنی یادەوەرییەکانی ئەنفال بەهێڵکاری) بە زیندوکردنەوەی یادەوەری پانزە کەسی رزگاربوی ئەنفال.

وێناکردنی ئازارو زوڵم.

لەزانکۆی پر برس لە ئۆسترالیا رێزلێنان و بڕوانامەی باشترین هونەرمەندی وەرگرتووە کاری کردبێت لەسەر وێنا کردنی ئازار و زوڵم و ستەمدیدە لە جەنگدا.

لەدوای پانزە ساڵ گەڕانەوەی لە بەریتانیاوە بەو هیوایەی خەونی بیست و سێ ساڵ ژیانی دەربەدەری سەنتەرێکی رۆشنبیری بکاتەوە ببێتە جێگەی وتوێژو نیشاندانی کارەسات و جینۆساید و ئەنفالەکانی گەلێکی ژیر دەستە. پەیامێک لە رێی هێڵەکانەوە گێڕانەوەی چیرۆکی مەرگەساتەکان و زیندو کردنەوەی بەهای جوانی لەفۆڕمێکی سەردەمیانەی وێنەی هونەریدا، لەم ستۆدیۆ گەلەریەدا نیشان بداتەوە. هەتا لە روی مێژوییەوە بمێنێتەوە بۆ نەوەکانی ئایندە. مەڵبەندی کوردۆلۆژی بکاتە ناوەندێک نەهامەتییەکانی گەلی کورد بخاتە بەردەمی جیهان، وەک ئەو پرۆژە تایبەتیانەی لە بەیەک گەیشتنی کەلتورەکان لەگەڵ هونەرمەندانی جیهانیدا بە هاوبەشی ئەنجامیان داوە. هەمو ئەو هەوڵانە لای کەسانی رۆشنبیری رەسمی و لایەنی پەیوەندیدارەوە بووە بەخەونی زڕو بەناچاری خۆی ئەم پرۆژەیەی کردەوە.

ئەم هێڵکاریانە وێنە تەعبیریەکی هەستیارن لەهەموو زەمەن و گۆڕانێکی هونەریدا نوێن، لەگەڵ هەست و سۆزو ناخ و بیرکردنەوەی خەڵکەکەدا دەبنە تازە لەدایک بویەک، دەبنە زمانی وەرگێڕانی خەون و هیواو ئازارو ژانی مرۆڤایەتی بەبێ جیاوازی، پێکهاتەی تیشکی فیزیایی و تورەکەی گەردونی شتنەوەی فۆتۆی هەزاران هەزار وێنەی تەلێکسی جەستەیی ئەو مرۆڤان□ی پ□کەوە لەساتێکدا زیندە بەچاڵ کران، لەوێنەیەکەوە گڕکانێکی گەردونی دەردەخات، لەفەزای ناشیوەیی روانینەوە کراونەتەوە بەهێڵکاری و لەم ژورەدا بە واقیعی وێنەییەوە جارێکی تر بەئاماژەو نیشانەو ئیقونەی زەمەنی سفرەوە دوا فیلمی جیهان تەواو دەکەن.
لەرۆژنامەی کوردستانی نوێ پاشکۆی ئەدەب و هونەر ژمارە1275 لە25/5/2023 و ژمارە(8931)لە1/6/2023=ا بڵاو بۆتەوە.

ناوی کتێب: درەختی مەرگ.. نوسینی: سەڵاح جەلال عەبدوڵا

با بەت: شانۆنامە
دیزاین: بەرگ و کاری هونەری: سەرکەوت پێنجوێنی
ساڵی چاپ: 2023سلێمانی
چاپخانەی جارانی سلێمانی
نرخ: 2000 دینارە
چاپ : چاپی یەکەم
لە بەرێوەبەرێتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی(997) 10/5/ 2023ی پێدراوە ..

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێر□ بکەن..

SalahJalal_DraxtDownload

کرێکارانی مەعریفە و شۆڕشی سپی.. سەلاح جەلال

دەبێت چۆن بڕوانینە ئاست و پەیوەندی و روانین و بیرکردنەوەو بونمان؟ لەچی هێڵێکەوە بچینە ناو زەریای بیرو گومان و پرسیارەوە؟ چۆن زەمەنی بێدەنگی بە دایەلۆژو کرانەوەو خۆدۆزینەوەو لێکدانەوەو گۆڕانکاری ببڕین؟ لەدەستکەوتی مادی بۆ بیرکردنەوەو بەدواداچون و کۆشش و گونجاندن و ئاڵوگۆڕو وەرگرتن و پەیوەندێتی وهاوچەرخێتی..تاد بچین.

مامەڵەی رۆشنبیری بەرزکردنەوەی دروشم نیە، بەڵکو پرۆژەی رۆشنبیریە، بەردەوام پێویستی بە هۆشی مێژویی و زانستی هەیە، وەک ئەوەی (یەقتین) ئاماژە دەکات بە مام□□کردنیان لەگەڵ مارکسیەتدا پرۆژەیەکی مەعریفیە بۆ گۆڕانی کۆمەڵایەتی بەبێ هۆشی مێژویی بووە، هەرووەها پێبەخشین لەگەڵ بونیەویەتدا بەبێ هۆشی زانستی بووە.

ئەمەش دەمانخاتە تۆڕی زمان و بیرو گومان و پرسیارەوە، لەچی گێژاوێکداین و لەکوێوە دەست پێبکەین؟ ئایا چۆن بڕوانینە ئامادەیی مەبەست و کردارەکانی زمان و رەوتی ئاڵوگۆڕی رەمزی و بوعدی بڵاوکردنەوە بۆ ئامانجی زمانی بەکارهاتو؟ چۆن بەسەراچونەوەو گشتگیری کردنی ئاست و قوناغی بەسەراچو بخوێنینەوەو بەراورد لەگەڵ ئیستادا بکەین بۆ ئایندەو لەم سەردەمە جەنجاڵەدا چاو بکەینەوە بۆ بەرهەمهێنان و خۆگونجاندن و جیاکاری؟ لەکاتێکدا پێویستە لەگەڵ گۆڕانکاریەکاندا بگونجێین، ئەویش پەیوەندیەکان و تۆڕی زانیاریەکانە، چۆن بچینە ناو جیهانی ژمارەییەوە؟

(ئێمە دەستمان بەوەکردووە بچینە ناو جیهانی ژمارەییەوە، بەڵام هەڵگری زیهنیەتی پێش ژمارەیین؟ ل16(1)

ئەمەش پێویستی بە نوێ بونەوەو داڕشتنەوە هەیە لە نوسینەوەی کوردیدا، گەورەترین کێشەیش زمانی کرمانجی سەرو خوارووە، تائێستا دایەلۆژێکی لەسەر نەکراوە، لەیەکگرتنەوەی یان جیاکاری؟ لەراڤەو پۆڵینکاری و رێکخستنەوەو داڕشتنەوەی سەرلەنوێی زمان و ئەدەب؟

(یەقتین) ئەم چونە ناو سەردەمی ژمارەییە لە رێگەی دەقی پەیوەنیدارو بەمیتۆدکردنی پەیوەندیداری دەقی دەبینێتەوە، نوێبونەوەی نوسینەوەی عەرەبیە بۆ نوێبونەوە لە بناغەی زمان لە نەحو، ێەرف، ئیملاء نیشانەکانی ژمارەیی و پاوانکردن و رێکخستنێکی پێکهاتەیی و دەلالی دەق:

(ئەو پرسیارانەی دەمانبات بۆ چونە ناو ئەم جۆرە گفتوگۆیەوە بۆ

تازەکردنەوەی روانین و بیرکردنەوە، لەم جۆرانەیە: چۆن لە چاخەکەماندا بژێن؟چۆن لەتواناماندا دەبێت ژمارەیی بیر بکەینەوە؟چۆن توانامان دەبێت بەژمارەیی بنوسین؟ چۆن لە تواناماندا دەبێت بەژمارەیی بخوێنینەوە. ئایا رێگاکانی بیرکردنەوەو نوسین لە نەبونی ژمارەیی و ناوەندە کارکەرەکانەوە مێتۆدمانکردووە، ئەوە خۆیەتی لەسەرمانە لە ئامادەبونیدا کاری لەسەر بکەینەوە؟ل۱۷)(2).

ئەمەش کردنەوەی پانتاییەکە لە روانین و بیرو فەزادا، بۆ خوێندنەوەی ئێستاو خۆئامادەکردن لە بەشداری ژمارەییدا، ئەرکێکی گرانەو لەسەر رۆشنبیر□کی رادیکالی دادەمەزرێت، پێویستە بەهۆشی نوێوە، حەزو ئامانج و ئەندێشەی گەشەکردنی ئێستا هەڵبگیرێت و کەشێک بکرێتەوە بیری نوێی تیادا لەدایک ببێت، جیاوازیەکانی خوێندنەوەو بەراوردکردنە لە بواری میتودلۆژیادا، لای (ریجیس دۆبریە)، هەمو میدیاو دامەزراوو کەنال□ و پێگە رۆشنبیریەکان دەگرێتەوە، بایەخدانی لە پەیوەندی نێوان واقیع و ناوچەکانی واقیعدا بو، ناوانیشی بۆ شۆڕشی ئەلکترونیەکان، (زەمەنی بیستراوو بینراو)ە، چەند زاراوەیەکی تریش بەکارهاتووە(ئەدەبی ئەلکترونی و دەقی پەیوەندیدارو ئەدەبی داسەپاوو سیبرالادب) لە دوای هەمو دەستکەوتە زانیاریەکانی ئێستاوە.

لای (غرامش) یش شیکردنەوەی کۆمەڵایەتی بۆ رۆشنبیر مرۆڤێکە کۆمەڵێک ئەرک بۆ کۆمەڵ بەدەست دەهێنێت وەک:

پیشەی نوێ و بێژەری، پیشەی کاری ئەکادیمی و شیکەرەوەی بواری ک□مپیوتەرو پارێزەری تایبەتمەند بە بواری وەرزش و دام ودەزگای راگەیاندن و راوێژکاری دامەزراوەیی و پسپۆڕی سیاسی و راوێژکاری میری و نوسەری بازرگانی تایبەت. بە گشتیش رۆڵی کرێکاران لە بواری رۆژنامەی جەماوەری هاوچەرخدا).

بەم جۆرەیش رۆڵی رۆشنبیر جیادەکاتەوە، لە تەقلیدیەوە بۆ رۆشنبیری ئەندامێتی، ئەوان وتراوەکان دەڵێنەوە ل□ نەوەیەکەوە ب□ نەوەیەکی تر، ئەندامیش راستەوخۆ پابەندن بە چینەکان یان بە دامەزراوە بازرگانیەکانەوە لە بوارەکانی رێکخەری کارەکانی سەرمایەداری، لەلای خۆیەوە تەقنیەی پیشەسازی دادەهێنێت، هەروەها تایبەتمەندی لە ئابوری سیاسی و، بەرپرسانی دامەزراندنی رۆشنبیری نوێ، یان سیستەمی یاسایی نوێ … هەرکەس ئەمرۆ لە هەر پانتاییەکدا کاربکات، پابەند بێت بەبەرهەمهێنانی مەعریفە یان بڵاوبونەوەی هەمو ئەوشتانەی ناودەربرێَن بە پیشەسازی مەعریفەوە ئەوانەی پەیوەندیان بەبەرهەمهێنانی مادیەوە هەیە، کارکەری بواری بەرهەمهێنانی مەعریفەن).(بروانە ێورالمیقف/ئیدواردسعید) لای(عەلی حەرب)یش

بەهەڵبژاردەی ڕەشنبیری ناویان دەبات، خوێندنەوەی بەرهاتویان هەیەو بەر لە هەموو شتێک کێشەیان لەگەڵ خۆیان و فیکری خۆیاندا هەیە، بەبیرەکەیان ئەمەو جیهان دەگۆڕن بە زەوییەکی نوێ:

(خوێنەرەکە، ڕوداو دەخوێنێتەوەو قەیران دەستنیشان دەکات بە وەرگێڕان یان بە کێشەیەکی هزری یان ئامرازێکی چەمکیانە.ل27)(3).

دواتر لەگەڵ ڕۆڵی ڕەشنبیری تەکنیکی و کرێکارانی مەعریفەدا شیکاریان دەکات، ئاماژە بە چونە نێو سەردەمی بە جیهانی بون و نێوەندە جۆراو جۆرەکان دەکات، نەک وەک ئەوەی ڕۆڵی هەڵبژاردە نەمابێت، بەڵکو توانای دیکە دەخوڵقێنێت بە بونیاتنانی سیستەمی نوێی بەیەکگەیاندن و جیاکردنەوە، گۆڕینەوەو شێوازێکی نوێ لە نێوان مرۆڤدا بەرجەستە دەکات.

ڕەخنەگرتن لە ڕەشنبیری دەستە بژێر و ئەندامێتی ئەوە ناگەیەنێت، بەڵکو ئەڵتەرناتیفە بریتییە لە ڕەشنبیری تەکنیکی دابڕاو لە نێو بازنەی پسپۆڕییەکەی خۆیدا ل210)(4)

ئەمەش بانگەشەکردنی نوسەرانی نوێیە بە کێشەی نەوەی داهاتو، کار لەسەر دامەزراندنی بەهایەکی نوێ بکەن، هەڵدەستێت لەسەر پەیوەندیداری و کارلێکەر ناوەڕۆکی ژمارەیی و نێوەندەتی کارلێککراوە. فەزای تۆڕو دەقی پەیوەندیدار کێشەکی مەعریفی و بونیەیەکی نوێ پێکدەهێنن، لە نێوان دەقی ئەدەبی و سەرچاوەی زانیاری و ئەدەبی ژمارەییدا، لە ڕێگەی بەدەستکەوتنی زانینەکان و کارپێکردنیانەوە بەرجەستە دەبێت.

(دەقی ئەدەبی دەقی پەیوەندیدارە لەسەر پەیوەندیداری دەقی بەو پێی ڕەوتەکە لە ڕەوتەکانی کارلێکەر ببێتە دەروازەیەک بە نوێبونەوەی بیری ڕەخنەیی عەرەبی ل37)(5)

بەمشێوەیەش فەزای پەیوەندیەکان بە جۆرێک فراوان بووە، تەنیا نابەسترێتەوە بە ڕەشنبیری هەڵبژاردەو ڕۆژنامەنوس و نوسەرو سیاسی، زۆر بانگەشەی کۆتایی ڕەشنبیری هەڵبژاردە دەکەن، ئەمڕۆ کۆمەڵ خۆی لە پەیوەندی هاوبەشدایەو ئامادەکاری و بونی خۆی هەیە لەڕێی تۆڕی پەیوەندیەوە، بەڵکو ئێستا ڕەشنبیری تەکنیکیە هەمو پانتاییەکانی داهێنانی مەعریفە دەگرێتەوە، بە تەکنە ڕەشنبیری فەیسبوک ناو دەبرێن، ئەمەش کتوپڕ چوینەتە ناو پێشکەوتنەکانەوە، ئێستا ئەم ڕەشنبیریە دەکەوێتە ناوەڕاستی جیهانەوەو جیهان بە تۆڕی پەیوەندیە زانستیەکان گرێ دەداتەوە، ئەمەش ئامادەکاری ئەو گەلانەیە لەڕوی زانستیەوە باڵادەستن، تەکنیک کاریشیان لەدایکبوی ئەو فەزایەن، ئەمەش دەبێت سەرەتایەک بۆ هەوڵی خۆگونجاندن بەرجەستە بکەین.

(ئەمە داوامان لێکراوە لەگەڵ ئەم چەرخەدا خۆمان بگونجێنین، بەڵام پێشبینی چونەکی ڕاستەقینە بە ئەم چەرخە ناکرێت بەبێ بەدەستهێنانی

ئەم خۆگونجاندنە، (ل16).(6)
چۆن خۆگونجاندن بکەین وکامەیە ئامادەکاری و پێدراوو زانین و زانیاری و زانستەکان؟ چی خوێندنەوەیەکی سەرەتاییمان هەیە بۆ هەر لقێک لە لقەکانی ژمارەیی و پەیوەندیەکان؟ رەگ و ریشاڵیان دەچێتەوە بۆ زانستەکان، لەکاتێکدا ئەمڕۆ جیهان لە تۆری تەکنۆلۆژیادایە، بۆتە سەردەمی چرکە، ئێمەش بەکاربەری تەکنۆلۆژیاین، ئەمەش پرسیارە لە رابردو ئێستا لە جیاوازیەکان، چی بەدواداچونێک بۆ ئەم زانستە هەیە؟ کامەیە رەنگدانەوەو جیاوازی و ململانێ میدیای سەربەخۆو داهێن□ر□؟ ل□کاتێکدا پێویستی ئێستای کورد شۆڕشی ریشەیی و جۆراوجۆرە، ئەم پۆلینکاریەش کاری کۆلیژی ئاداب و ئەندازیارانی مەعریفەیە بتوانن لە بواری گشتی زانست و مەعریفەدا گونجاندن لەم بوارە پڕ بایەخەدا بکەن، لە رێی داهێنان و کۆششی نوێ و ناکۆکیەوە پێشکەوتن بەدیبهێنن، نەک وەک ئەوەی لە سایەی ژمارەییدا بژین، یان ڤەیسبوک بکەینەوە، لەکاتێکدا ئەم پەیوەندیە جیهانیە، دەمانبەستێتەوە بە (بون)وجیهانەوە.
(ناتوانین باس لە قۆناغی ژمارەیی بکەین لە بەرهه□مهێنان و وەرگرتندا بەبێ هۆشی ژمارەیی، وە بیرکردنەوەی ژمارەیی و روانین و فەلسەفەی ژمارەیی بۆشتەکان و جیهان، بەبێ بەدەستهه□نانی ئەوە گوتارو گفتوگۆیەکی فەلسەفیانەو کۆمەڵایەتی و زانیاریانەیە، هێشتا بەوردی لێی نەکۆڵاوینەتەوە بۆ دیاریکردنی رەوتی ئەم هۆشەو ئەو بیرکردنەوەیەو ئەو فەلسەفەو روانینە. (ل17)(٧).
ئایا ئەو پەرەسەندنەی دەستمان کەوتووه راستەقینەیە لە بیرکردنەوەو روانین و فەلسەفەوەیە؟ یان پەرەسەندنێَکی دەستکەوتوگەیەنەرە؟ بەبێ پۆلینکاری و جیاوازی لەم قۆناغەوە دەچێتە ئەو. لەکاتێکدا پێشبڕکێیەکی راستەقینە نیە مانای جیاوازی لە فیکرو روانین و شێوەو ناوەرۆکدا بکات، زۆربەی پێگەی رۆشنبیریش پاوان کراون بۆ کۆمەڵێکی دیاریکراو، عەقڵ و رۆحی رۆشنبیری هەڵبژاردەو یاخیش دەگمەنەو بۆتە کۆیلەی گروپکاری و شەڕی سیاسی:
(شیکردنەوەی هزری راستەقینە رێگرە لەوەی ناونانی لایەنێک بە چاک و ئەوی تر بەشەرەنگێز بکرێت، لەراستیدا هزری بونی تاکلایەنی لە حاڵەتی گفتوگۆ لەسەر رۆشنبیریەکان هەتا سنورێکی زۆر گومانی تێدەکەوێت. (ل121)(8)
ئەمەش نەبونی پرۆژەیە، بیرمەند بەهزرەکەی گۆڕانکاری دەکات و لە وان و لە حیزب جیا دەبێتەوە، بەپێچەوانەوە دەستەیەکی رۆشنبیر لەهەمو بوارو پێگەکاندا جێگەیان گرتووەو بواری داهێنانیان بە خۆپەرستی و رق خنکاندووە، داهاتی رۆشنبیری بۆ کۆمەڵێکە لەحیزب و حکومەتدا هاوپشکن، خانەنشینیش نایانگرێتەوە، بونەتە دەریا لوشی

دەستکەوتەکان، دەبێت وەک سارتەر نۆبڵ رەفز بکەن؟ یان وەک باختین سیبریا هەڵببژێرن؟ تەنیا دەبێت نەوەی نوێ رۆڵی خۆی دەربخات، ئەمەش لە یەکگرتنەوەی رۆشنبیری هەڵبژاردەو تەکنیک کاراندا رۆح و دڵ و مێشکیان ب□ پاکژبونەوەی هەڵچونەکانیان بشۆن و تۆڕێکی نوێ بکەنەوە، شۆڕشی سپی بکات، لەگەڵ پێویستیەکانی نێوەندە نوێیەکەو مەرجەکانیدا بۆ بەشداریکردن لە وەرگرتن و کارکردن و خۆگونجاندن لە شۆڕشەکانی فیکرو زانین و زانیاریەکان لە ئێستادا.

ئەمەو چەندین پرسیارو گریمانەی تر لە چۆنیەتی بیرکردنەوەو نوسین و بیرکردنەوەی ئەدەبی و رۆژنامەنوسی و سیاسی و هەڵبژاردنەکاندا چی جیاوازیەک دەبینین؟ یاخود هەرکەس چووە ناو فەیسبوک ب□ تەکنیککار دابنرێت؟ فەیس بوک مانای تاقم بەستنە بە هێرشکردن و جنێو بە داهێنەران، یان سیستەمی زانیاری و پێدراوو بەرهەمهێنانی مەعریفەو داواکاری نوێیە؟ جگە لەوەش جیاوازی رۆژنامەنوسی تەقلیدی و کاری تەکنیکی زۆرە، لێرەدا هەتا دواسنور فراوان دەبێتەوە:

(ئایا پێویستە لەسەر نوسینی رۆژنامەنوسی لە فەزای تۆڕەکاندا، بۆ نمونە، پەیوەست بێت بەو رەوتەی لە پێش نوسینی ژمار□یدا زاڵبووە؟ یان لەسەری پێویستە بەرزب□تەوە بۆ داواکاریە نوێیەکان. بۆ ئەو گفتوگۆیانەی لەلای ئێمە لەسەر دەوڵەت و هەڵبژاردنی ژمارەیی دەخرێنە رو، ئایا مەشقی هەڵبژاردنەکان دەکەین؟ ل17(۹)

ئەمەش ئەرکی رۆژنامەنوس دەگۆڕێت، تەکنیک کاران لە ژێر دەسەڵاتی سەرمایەداری لیبرالیدا کار دەکەن، بەمەش جیاوازی دروست دەبێت. لێرەشدا لای (یەقتین)کاری ئەدەبی لەسیانیەوە دەگوێزرێتەوە بۆ چواری لە(نوسەر، دەق، خوێنەر)ەوە بە بەشداری کۆمپیوتەر، لایەنێکی بنەڕەتیە لە کرداری بەرهەمهێنان و وەرگردا.

(ناوەندێتی ژمارەیی ناوەندێکی ئ□استە کراوە، لەسەر کرداری وەرگرتنی دەقی زیاتر لە بەرهەمەکەی دادەمەزرێنێت. رۆڵی نوسەر بە پێچەوانەی وێناکراوەوەیە، زیاتر لەخۆی ئاڵۆزترو تێکەڵاوتربووە. ل ۱۹۸/۱۹۹(10).

ئاماژە بەگۆڕانی گوتەی مەرگی نوسەر دەکات لە نێوەندێتی ئەدەبی ژمارەییدا، پێشتر تێگەیشتنێکی هەڵەی بۆکرابو، وەک گوتەی خوێندنەوەو خوێنەر زیاتر دەلالەتی ئاشکراو قوڵیان وەرگرتووە، ئەمە ئەوە ناگەیەنێت رۆڵی نوسەر لاببات، راستە ئەرکی نوسەر گۆڕدراوە لەو جیاوازی□وە، لەئەدەبی نوسراوو ژمارەییەوە دروست دەبێت، مانای ئەرکی نوسینی ئەدەبی و فیکرو داهێنان بێبایەخ نیە، بەڵکو فراوانتر دەبێتەوە بۆ ئەوەی لە کونی دەرزیەکەوە بۆ جیهان پەخش ببێت، جیاوازیش ئەوەیە ئەوانەی بەکاربەری ژمارەیی خوازراوەن بەبێ پاشخان و هۆشی زانستی و گونجاندن، ئەرکی راستەقینەیان داواکردنی

سەربەستی تاک و دەسەڵاتی لامەرکەزی و ئابوری تێکەڵاوو فرە سیاسیە، ئەمانەش بناغەو پاشخانی پێشوەختەیان دەوێت، ئایا ئەمە تەکنەلۆژیامان نیە نابینە کۆمەڵگەیەکی پیشەسازی و زانستی کشتوکاڵیشمان نیە نابینە کۆمەڵگەیەکی کشتوکاڵی، بە هۆی نەبوونی زانستەکان و فەلسەفەیشەوە دوورین لەوەی گەیشتبێتینە زەمەنی سفر، ئەمەش بەو مانایەی دەشێت پرسیار بکەین، بەچی بەو شێوەیە دواکەوتوین؟ ئەنجامی بەشداری نەکردنە لە شۆڕشە باڵاکانی جیهان، وەک (فەیسەل دەراج)ئاماژەی پێدەکات، بەشداری شۆڕشی پیشەسازی و بۆرژوازی و شۆڕشە باڵاکانی جیهان وگۆڕانە فیکری و رۆشنبیریەکانیان نەکردووە بەمەش عەرەب بەکەم ئەندام دەزانێت.
جاران پرسیارمان لەسەر قۆناغی چینایەتی و شۆڕش و جیابونەوە، هۆکاری گرنگی یەکنەگرتنەوەو پچڕان بە هۆی نەبونی بازاڕی ئابوری هاوبەش و رێکنەخستنەوە ژیرخانی ئابوری دانەمەزراوە، بەم هۆیەش سەرخانەکی پتەومان نیە، بتوانرێت گۆڕانەکانی لەسەر بکرێت..بەو هۆیەی کوردستان بەهۆی نەبونی دەسەڵاتێکی سەربەخۆوە، هەتا ئێستا بازاڕێکی هاوبەشی نیەو نەیتوانیوە سیستەمی ئابوری دابڕێژێت، ئێستاش ئابوری بەکۆمپیوتەرکردن و بەزانست کردنە، ئەرکەکی قورسە، وەک زانست و بازاڕ لەبواری ئابوریەوە زەلیلین، ئیتر چۆن و لە کوێوە پرسیار لەسەر سەرخانی کۆمەڵگا بکەین؟ پێویستە کارکردنێکی ورد بکرێت لەسەر سیستەمی ئابوری جیهانی گونجاندن بکرێت، وەک (عەلی حەرب)لە دیکارت دەڕوانم(من بیر دەکەمەوە کەواتە من هەم)ئەمەی بە ئەوروپاییەک نەگوتووە بەڵکو کێشەکی بە بیرکردۆتەوە، بۆیە بیری بیریاری هەمو نەتەوەیەک پابەندە بە منیشەوە، ئەمەش دیسانەوە بەکاری داهێنەرانە دەکرێت، ریشەکانی زانست و فەلسەفە بەهۆشی زانستی و مێژوییەوە لەناو پانتاییەکانماندا دابمەزرێنین، ئەمەش کاری لەقەکانی زانکۆو کەسەکانی فیکرو داهێنانە، خوێندنەوەی بەرهەمهێن بکەن، خۆ عەرەب و فارس و تورکیش لەروی مەعریفەی زانستی فەلسەفەوە وەک ئێمەن، لە کەلتورو خوێندنەوەو هۆشی خۆگونجاندن و کارکردنەوە جیاوازیان هەیە. ئەو هەڵەیشی ئەمە لە رابردو جیادەکاتەوە؟ بەرامبەر بەخستنە سەرو جیاوازی و پێدراوەکان لە هۆشی مێژویی و زانستیدا پرسیارە لە فەزای رۆشنبیری: چی کێشەک بە فیکرو روانینە جیاوازەکان دروست بووە؟ چی خوێندنەوەیەک بە مەعریفە باوو خوازراوەکان کراوە؟ یاخود رەوەڕەوەی ئۆپزسیۆنی حیزبی چیە؟ ئەویش هەمان ترازیدیا دوبارە دەکاتەوە، پێویستە کاری رێکخراوەیی مەدەنی بکات و سیستەمێک دابرێژێت، خەڵکە گشتیەکەش لەگەڵ پێدراوو دەستکەوت و ئامانج و بەرهەمهاتووەکاندا یەکسان بکاتەوە، دامەزراندنی ٘تۆڕی پەیوەندییە بەچینی رۆشنبیری نوێوە

لەسەر ئاستی بەرھەمھێنان و گۆڕانکاری راستەقینە، ئەرکی شۆڕشی سپیە، کارکردنە لە تۆڕی پەیوەندیەکانەوە، تەکنیکی و جەماوەری، کارکردن لەبواری بەرھەمھێنانی مەعریفە، سیستەمی دیموکراسی ئەو رۆڵەی جارانی نەما لە بەردەم فەزای ژمارەییدا، پێویستی بە ئامادەبون ھەیە، ھەمیشە من و تۆو ئەوان ئامادەین روبەڕوی یەکتری دەبینەوە، ئەمە سیستەمێکی نوێی لە گۆڕانکاریەکاندا ھێنایە کایە، رۆڵی کرێکارانی مەعریفەی کردە جاڵجاڵۆکەی تەونەکانی بون، لێرە ھەزاران ئامادەن، لە یەک کاتدا ھەمومان سیستەمێک دادەھێنین، ئەمانەش لەو کارکردنانەوە دەدۆزرێنەوە دەمانباتەوە بە ناو فەزای رۆشنبیری، چۆن شێوازی ئاستێکی تر جیادەکرێتەوە، لەپچڕانی شیرازەی نەتەوەیی و چینایەتی رۆشنبیر ئێستا بۆتە چینێکی جێگرەوەو باڵادەست، ھەتا بەرز بونەوەی ئاست و جیابونەوە لە پێشوو بە مانای شۆڕش لە ھەمو بوارەکاندا خاوەنی جیابونەوەیەکی مەتۆدی و فیکری نیە، پێویستە بە بەرھەمە فیکریەکان جیابکرێنەوە.
لێرەدا لە زانکۆکانەوە ئەو تۆڕە بکەینەوە، ئاسۆی دەرچوانی زانکۆ تا چەندە لە پانتایی و ھێڵە جیاوازەکاندا کاریان کردووە؟ کامەیە بەکۆمپیوتەرکردنی ئابوریەکان و بە ژمارەکردنی نوسراوەکانی ئەدەبی و ھونەری و رۆشنبیری، یاخود ئەو ریشەو خوێندنەوانەی لەبواری زانستەکان و فەلسەفدا کرابێت؟ ئەی کەواتە کامەیە ھۆشی مێژویی و مەعریفی؟ چۆن بچینە ژمارەییەوە؟ لەکاتێکدا ئامارو رێکخستنی ژمارەیی کاری کۆلیژی ئادابە، چۆن بیرکردنەوەو روانین و خوێندنەوەمان بەژمارەیی بکەین؟ چۆن دەقەکانی ئەدەبی کوردی بەژمارەیی دەکرێن؟ ئەدەب لە سەدەی ژمارەییدا دەبێتە دوان، ئەوەی کۆن نوسراوەو ئەوی تر ژمارەیی نوێیە(سەعید یەقتین) راڤەی ھەمو ئەو دەقانەی کەلتوری عەرەبی دەکات، ئەوانەی دەست خەتن لەکۆڵینەوەیان دەوێت جگە لە قورئانی پیرۆز، ھەمو مەرجەکانی تیایە بچێتە ژمارەییەوە، ئەمەش لە چوار بەشدا شیدەکاتەوە،
(ا. وشە)لە وردبینی وێنەی وشەکان(ئیملا)و دانانی خاڵ لەسەر پیتەکان، خاڵبەندی، پەنابردن بە شێوەی شیتەڵکردنەوە.
(ب. رستە)وەستان، دانانی نیشانە لەنێوان ئایەتەکاندا.
(ج.گوتار)، دیاری کردنی نیشانە لەنێوان سورەتەکاندا، دیاریکردنی ئایەتەکان (د. دەق) رێکخستنی ئایەتەکان و جیاکردنەوەیان بە ئەحزاب و بەشەکان، ئەمانەش کرداری بیناکردنن کاردەکەن بە گواستنەوەی دەق لە تەلارسازی شەفەویەوە بە کرداری نوسراوەیی.(بەوانە/ النە المترابگ/ل114=110
ئەم ئامادەکاریەی ئێستا بە ئایندە پێویستی بە راڤەی تەواو ھەیە، کاری زانکۆو کەسەکانی فیکرە، دەبێت چۆن باس لە ژمارەیی بکەین؟ لە

کاتێکدا بەرهەمهێنانی مەعریفە کارکردنە لەسەر پێدراوو پێگەیشتو نامەو کارەکانی ناو پانتاییەکانی مێژویی و زانستی بە شێوەیەکی گشتگیر، ئەی کەواتە چۆن لەو رابردو جیادەبینەوە؟ دایەلەژمان لەگەڵ نەوەی ئایندەدا چییە؟ ئەی نامەکانی ماستەرو دکتۆرا؟ ئەمە جێگەی هیچ مشتومڕێک نیە، دەبو ببونایە بە خاڵی وەرچەرخان و خستنە سەرو جیاکاری گەورە، مانای چیە نامەکان بڵاونابنەوە؟ دەکرێت خوێندنی باڵا، وەک هەنگاوی باشی ناوە کێشەکی پێشبڕکێ بە ئەوانە بکاتەوە، بەوانامەیان نیەو توێژینەوەی بەربڵاویان هەیەو دەتوانن لەپانتاییەکدا جیاوازیەک بخوڵقێنن، لە کاتێکدا بەشاییەکانمان ئەوەندە زۆرن لە ئاستی زانستەکان و فەلسەفەوە نەگەیشتوینەتە زەمەنی سفر. کەواتە چۆن بەرەو ژمارەیی بچین؟ ئەمەو دەیەها پرسیاری تر لە تەوەرێکدا پیشان دەدات تەنیا پێویستە بگەڕێینەوە بە خاڵی سەرەتا.

ئێستا بەهۆی جیهانگیری و پەیوەندیەکانەوە کرانەوەیەکی گەورە هەیەو ئەو داخراویەی پەیوەندیەکان نەماوە، بەهۆی باری جوگرافی و دوری لەدەریاو ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست و سەختی ناوچەو هاتوچۆوە هەبووە، ئەوەی کاریگەری راستەوخۆی هەیە پارچە بونی کوردستان و پچڕانی شیرازەی نەتەوەیی و چینایەتیە، پێویستە لەروی عەقڵ و مەعریفەوە هەوڵی یەکگرتن بدرێت، ئەمەش گۆڕانکاری فراوانی دەوێت لە هەمو پێگەکانی ئەمەدا، لای (سەعید یەقتین) بایەخدانە بەزانست، ئەگەری سەرنەکەوتن دەگەڕێتەوە بە ئەوەی خۆو بەگۆڕانکاریەوە دەبینین و لە بەدەستهێنانی گۆڕانیشدا بایەخ بەزانست نادەین. لەم رووەیشەوە بانگەشەی چەکداربون دەکات بەدو شت: (مەعریفەی زانستی و تەکنەلۆژیا) و ئەو هاوبەشیە مەرجکراوەی لەنێوانیاندایە: ئەوە: (زانستێکی دامەزراوە لەسەر بناغەی مەعریفی و فەلسەفی، هەرچەندە ڕۆشنبیرانمان زیادەڕەوی بەزانستەک دەکەن پانتایی مرۆڤایەتی هەڵگرتووە،)ل13 (11)

یەقتین باس لەوە دەکات پەیوەندیان بەتەکنەلۆژیای راگەیاندن و پیگەیشتنەوە لە ڕێگەی وەرگرتنەوە بووە، ئەم نوێبونەوەیەی نوسینی عەرەبی بە ژمارەیی، بە نوێبونەوەی زمانی پێگەیشتن دەزانێت لە نێوانیاندا، ئایا دەبێت چۆن زمانی پێگەیشتن بەرجەستە بکەین و کار بە پێدراوو خستنە سەرو جیاوازی و بەرهەمهێنان بکەین؟ بە یەکگرتنی عەقڵ و گونجاندنی زانستی ژمارەیی… تاد. ئەمانەو دەیەها پرسیارو گریمانەی ترلەو پێشکەوتنە ڕێژەییەی پەیوەندی بەتەکنەلۆژیاو پێکگەیشتن و وەرگرو شۆڕشی سپیەوە هەیە دەمانخاتە بەردەم شەپۆلی پرسیارو گومانی سەرسوڕهێنەر.

پەراوێز:

1- سعيد يقطين. النص المترابط ومستقبل الثقافة العربية. المركز الثقافي العربي. بيروت لبنان. الطبعة الآولى2008. ص16.

2- سعيد يقطين. النص المترابط ومستقبل الثقافة العربية . نفس المصدر. ص1٧

3- على حرب. الممنوع و الممتنع، نقد الذات المفكرة. المركز الثقافي العربى. الطبعة الاولى. ص2٧

4- عەلی حەرب . باسی کۆتاییەکان، کردنەوەکانی بۆ جیهانی بون و تەڵزگەکانی شوناسنامە. وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە سەلاح حەسەن پاڵەوان. لە بلاوکراوەکانی ئاراس چاپی یەکەم 2006/لا215

5- سعيد يقطين. النص المترابط ومستقبل الثقافة العربية. المركز الثقافي العربي. بيروت لبنان. الطبعة الآولى2008. نفس المصدر/ص 3٧

6-نفس المصدر. ص16

٧-نفس المصدر.ص 1٧

8- ادوارد سعيد . صور المثقف. دار النهاربيروت. نقله الى العربية غسان غصن. ١٩٩6

٩- سعيد يقطين. النص المترابط ومستقبل الثقافة العربية. نفس المصدر/ص1٧

10- سعيد يقطين. النص المترابط ومستقبل الثقافة العربية. نفس المصدر ص١٩٩/198

11- سعيد يقطين. النص المترابط ومستقبل الثقافة العربية. نفس المصدر السابق. ص13

تێبینی: دوا وتارو لێکۆڵینەوەمە بەکوردی تاماوەیەکی درێژ.
لە رۆژنامەی چاودێر ژمارە(24٧)لە 14/11/2011دا بڵاو بۆتەوە.
لە گۆڤاری ڕێبەر ژمارە(15)ی بەهاری 2023 دا جارێکی تر لەبەر گرینگی بڵاو بۆتەوە.

رەنجی فەرهادەکان یاریشاڵی یەکێتی نیشتمانی کوردستان؟..
سەلاح جەلال

رەنجی فەرهادەکان، کتێبێکی قەبارە گەورەی چڕو پڕە لەلاپەڕەو رستەو وشەی بیرەوەری ئەو رۆژگارە تاریکانەی بەمۆسیقای رەوی مەرگەسات دەهاتن و خوێنی روناکیان لەرۆحدا هەڵگرتبوو، بەدەم بڕینی گۆڕستانی شەوەزەنگەوە ل□ئ□اوازی رۆح و دڵ و هەناوەوە سروودی کوردستان مان یانەمانیان دەوتەوە.

نوسینی دکتۆر (هەژار عوسمان مەعروف)ە ئەو چرایەی لەمنداڵ□ییەوە لە هەناویدا داگیرساوە، بەسەرکێشییەکانی ژیاندا نوقم دەبێت و لەگەڵ چرای هیوای هەزارەها گیانبازی نیشتماندا وەک تیشکی پەلکەزێڕینە، لەدەیەها چیرۆکی مەرگەسات و تێکۆشانی کرێکارانی مەرگدا تیشکیان پێدەگرێتەوە.

ئەم تیشکانە خۆڕسک نین، بەرهه□مهێنەری رۆحن، وشە وەک تێزابی تواوە وێنەیەکی ئەدەبی گەورە دروست دەکەن، لەکۆکردنەوەی شوشە شکاوەکانی منداڵ□ییەوە دەست پێدەکات، مێژووی ش□□ش□□ک دەکاتە پەیکەرێکی دەروون ناسی، بانگەشەیە بۆ ئێمەو ئەوان، وەرن ئاماژەکانی بخوێننەوە.

دوای راپەڕین ئازادییەک کرایەوە زۆربەی کەس بیرەوەریان نوسییەوە، بەبێ ئەوەی بپرسن، هەتا چەندە توانیویانە هەڵگری مەدلولی روداوەکان و ناونیشان و هونەری سەرگوزشتەبن؟ هەتا چەندە خۆیان و ئەوو ئەوانی دواتریان دواندووەو چۆن کۆمەڵگایەکیان خستۆتە ژێر پرسیارەوە؟ چۆن لەئێستادا رابردوو دەخوێننەوەو بۆ ئایندە نامەیەک ئامادە دەکەن؟ ئەمەو چەندین پرسیاری تری مەعریفی زمانمان پێ دەکاتەوە.

بەکورتی بیرەوەری یاخود بیوغرافیا چیە؟

بیرەوەری لەفەرهەنگی زمانی عەرەبیدا (سیرە) لە ڕووی زمانەوە وتای رێگایە. وەک زاراوەیش مانای هونەری وەرگێڕانی ژیانی کەسێکە، (ژاتیە) ناوێکی مێیەو دەگەڕێتەوە بۆ خود و رەوتێکە بڕیار لەسەر خ□ود دەدات، لەڕووی ئەدەبیشەوە هاوش□انی رەگەزە ئەدەبییە پەخشانییەکانی ترە، وەک رۆمان و چیرۆک و پەخشان و وتارو رۆمانی

بیرەوەری و دان پیادانان و گەشتکردن. بە تایبەتمەندێتی هونەری ئەو ڕەگەزانەو لەنەوانیانسشدا جیاوازی هەیە.

بیرەوەری نوسینەوەی ژیاننامەی خود و ناساندنییەتی بەرەو قەناغەکی وجودی لەنەوان ژیان و مەرگدا.

ڕۆلان بارت ئەم جیاوازیانە دەردەخات:

(ڕۆمانەکە ناچێتە سەر ئەوەی بانگەشەی دەروونی خودی خۆی بکات.)

کورتەیەکی مێژووی بیرەوەری لەجیهاندا

بیرەوەری ڕەگەزەکی ئەدەبی قوڵی هەیە لە مێژووی شارستانیەتەکاندا، زیاتر لەسەر نوسەران و زاناو داهێنەران و پسپۆڕو سیاسی و کەسایەتییە ناودارەکان بووە.

ئەوانەی گەشەیان پێداوە، زانای لاهوتی فەڕەنسی (بیترا بیلا) لەکتێبی (تاریخ بەسی) ئیمپراتۆری شانزەهەمینی ڕۆمانی (مارکۆس ئەریلیۆس) بیرەوەریی خۆی بە ناونیشانی (الی نفسی او بینی وبین نفسی).

لەچەرخی ڕاپەڕینیشدا چەمکەکی فەلسەفی وەرگرت، بەدەربەینی ناخی ناوەوەی مرۆڤ بەلایەنی چاک و خراپییەوە، مرۆڤایەتی خستە ناو دەی جیهانەوە، شاعیری ئیتاڵی (فرانشیسکە بیترارک 1374 بەیەکەک لەباشترین نوسەرانی ڕاپەڕینی ئەوروپی دادەنرێت، لەدوو کتێبدا، بەناونیشانی (سری الخاص) و (مشاهیر الرجل) گەشەی پێدا.

هونەرمەندی ئیتاڵیش (بنفینوتشیلی) هەموو ئەو ساڵانەی نوسیەوە لای پاپا بوە/لەساڵانی 1728وە .

دان پیادانەکانی (جان جاک ڕۆسۆ) و فەیلەسوفی فەڕەنسیش (میشیل دیموکیین) 1592 بە پێشەنگی یەکەم دادەندرێت لەسەدەی نۆزدەیەمدا، هەروەها (جۆرج یورولیو) و تۆلستۆی و ئەلیەت ومارغریت دۆراس و جیمس جویس وچالز دیکنزو جۆرج مانای و جۆرج ئوریل و سۆمرست موام و هەردوو بەرگی بیرەوەری (وینستۆن تشرشل) و دەیەها تر.

ڕەنجی فەرهادەکان ریشاڵەکی نوێی دامەزراند لەبواری ڕۆشنبیری کوردیدا، بەپێیەو کردنی ئەو هونەرەو سوود وەرگرتن لەقوتابخانەکانی دەروون زانی تایبەت (سیمۆن فرۆئید) و (جاک لاکان).

وەک فەلسەفەیش دەچێتە ناو میتافیزیک و لەپەیوەندییەکانی بوون بەهەبوونەوەو جیهان و مرۆڤایەتی دەخوێنێتەوە. ئەم خودە لەوە دەرچووە، تەنها بیرەوەریی خۆی بخوێنێتەوە، لە ڕێی تۆی پەیوەندی بەوو ئەوانی دواترەوە، بواری ڕەچەڵەکناسی و کۆمەڵناسی و دەرون زانیشی گرتۆتەوەو منەک دەبێتە سپارتاکۆس و ئەفسانەی سیزیف دووبارە دەکاتەوە، دەبێتە هەمیرسەکی ڕاستی و چرای شەوشە بە ڕەح دادەگیرسێنێت. ئەم منە بەتە کەسەکی تواوە، سەرەتا بەشەوش گەشکراوەو دوایی بەدوای ڕەگ و ڕیشاڵی کۆمەڵەی ڕەنجدەراندا

دەگۆڕێت و سروود و دروشمەکانی دەڵێتەوە.
لەیەکەم ریشەی دامەزراندنی (ینک) چراکەی ناخی دادەگیرسێنێت:
رۆژێک هاوینی 1975لە ماڵی خوێندکاران لە (باب المعەزەم) هاوڕێ(بەکر هەولێری) لە کۆلیژی ئەندازیاری بوو، جار جار دەردە دڵی خۆمان لای یەکتری دەکرد، هات بۆ لام و وتی: بابچینە ناو چیمەنەکە پیاسەیەک بکەین، لەناو کتێبەکەی دەستیدا نوسراوێکی چاپکراوی دەرهێناو دایە دەستم و پێی گوتم: زۆر نهێنی و مەترسیدارە.
خوێندمەوە بڵاوکراوەی یەکێتی نیشتمانی کوردستان بوو. یەکەم جارم بوو ئەو ناوە ببیستم. نوسراوەکە شنەی شەماڵێکی فێنک بوو لەو گەرما پڕوکێنەرەی بەغداد هەواڵی هەستانەوەی شۆڕش و هەڵگیرساندنەوەی شۆڕشی نوێی تێدا بوو.
لەسەر ریشاڵی کۆمەڵەیش مەمەکانی گڕدەدات و بەدوای مێژووی یەکێتیتدا دەگەڕێت:
دوای ڕێکەوتنی ئازاری 1970 باڵی مەکتەبی سیاسی پارتی(جەلال تاڵەبانی و ئیبراهیم ئەحمەد) شکستی هێنا، چەپ و مارکسی و ماوی و ڕەخنەگرانی سیاسەتی (مەلا مستەفا) ڕێکخراوێکیان پێکهێنا بەناوی(کۆمەڵەی مارکسی لینینی کوردستان) (ک.م.ل.ک) لە11/7/1978 گۆڕدرا بە(کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان)
(شەهابی شێخ نوری) و سەرکردە سیاسی و سەربازییەکانی (پ.د.ک) وەک (عەلی عەسکەری) و (صالح یوسفی) و (مولازم تایەری عەلی والی بەگ) و (ڕەسول مامەندە) بزوتنەوەیان پێکهێنا و دوای سێ مانگ لە کۆتایی شۆڕشی ئەیلول لەلایەن (مام جەلال)و(نەوشیروان مستەفا)و هاوڕێکانیانەوە دامەزراندنی یەکێتی نیشتمانی کوردستان بڵاوکرایەوە.
شوشە شکاوەکانی منداڵی
گڵی نوسەر بۆ شۆڕش بەپێی پەروەردەی بنەماڵەکەی و زوڵم و زۆری رژێم و زەریای سۆزو گیانفیدایی خۆی لەمنداڵییەوە کڵپەی سەندووە.
باوکی کفن پۆش و زانایەکی ئاینی بەناوبانگ و ڕەمزی فریشتەیی شاری سلێمانی بووە، ڕێکەوت براکانیشی شیوعی بوون.
لەگەشتێکی گەنجانەی بۆ گوندی بەشی پێرک کوڕێکی هەرزەکاری بارزنی تەمەن سیانزە ساڵان دەبینێت، لەگەڵ کۆمەڵێک پێشمەرگەدا نیشانە لە بەردێک دەگرنەوە، گەنجە بارزانییەکە چۆن بەدانیشتنەوە سیرەی تفنەگەکەی دەگرێتەوەو فیشەک بەنیشانەکەوە دەنێت.
لەگەشتێکی تریدا چیرۆکی دوو کولەکە ملاە نیشان دەدات، بەپەتێکی ئەستوور لە ملیانەوە پێکەوە بەستراونەتەوە، هەرکولەکەیەکیان دەخرێتە بن باڵێکەوە. بەو جۆرە ئەم سەراو سەری دەریاچەی دەربەندیخان بەمەلە دەڕوات و گوێ ناداتە بانگ و هاواری خاڵە هادی

تا کۆتایی دەڕوات.
ئەم کاریگەریانە کارەکیان کردووە حەزی کردووە ببێتە ئەندازیار، هەتا خزمەتی خەڵک و هەزاران بکات. دواتر پلەی سێیەمی لەسەر ئاستی سلێمانی هێناوەو لەکۆلێژی پزیشکی بەغداد وەرگیراوە.
ئەوەی یەکەم شت لەپایتەخت سەرنجی ڕاکێشاوە، ئەو بەیاخ چی و کۆڵبەرانەی شەقامەکانی بەغداد بوون، زیاتر کوردی فەیلی بوون.
خۆشەویستی بۆ پارتی و بارزانی
هەردوو ڕۆژنامەی (التاخی و برایەتی) زمان حاڵی پارتی دیموکراتی کوردستان لە بەغداد دەرچوون، وەک هەموو خوێنکارانی تر سەرچاوەی گرنگی بوون بۆ بیری شۆڕشگێڕی، لەکاتی ماوەی گفتوگۆی یانزەی ئازاری ساڵی1970دا هەواڵی کوشتنی مەلا مستەفا بڵاودەکەنەوە، زۆر کاریگەری دەخاتە سەری و بەردەوام لەبەر ئەو شیعرەی شێرکۆ بێکەس دەخوێنێتەوە، بۆ بارزانی نوسیوە، (بە پێشەوە پێشمان کەوە بارزانی.)
دوو مانگ بەر لەدەست پێکردنەوەی جەنگ، بڵاوکراوەیەکی دیواری لە کۆلیژ هەڵدەواسن، وێنەیەکی مستەفا بارزانی لەسەرەوەی نوسینەکان دادەنێن و بە کلیل و مستەکۆڵە پارێزگاری لێدەکەن و ناهێڵن خوێندکارە بەعسییەکان بیدڕێنن، هەتا (چیا عەباس) نوێنەری لقی پێنجی پارتی بەپەلە دێت و پێیان لادەبات.
بەم خۆشەویستییەیەوە دەیەوێت واز لەخوێندن بهێنێت و ببێتە پێشمەرگە، هاوڕێکانی ناتوانن پەشیمانی بکەنەوەو دێتەوە بۆ سلێمانی خێزانەکەیشی ناتوانن کاریگەری بخەنە سەر، دەچێت بۆ بەری قەرەداخ و گەشتێک دەکات هەتا بەچاوی خۆی کرداری پێشمەرگە ببینێت.
لەگوندی ئەحمەد بەنەو ناوچەکە دەگەڕێت، لەناو خزمەکانیدا دەیەها چیرۆکی زوڵم و زۆری کاربەدەستان و تایبەت (عەبدولوەهاب ئەتروشی) بۆ دەگێڕنەوە.
لەچیرۆکی(ئەحمەدی حەمەئەمین) لەبەر بەدەنگ نەبوونی لەو کردەوانەیان و ڕەخنەگرتن لەیان، کۆمەڵێک پێشمەرگە دەنێرنە سەری و هەتا دوا فیشەک شەڕیان لەگەڵدا دەکات و دوایی دەکوژرێت.
ئەوانەو دەیەها چیرۆکی تر بڕیاری پێدەگۆڕن و دەگەڕێتەوە بۆ بەغداد.
لەگەڵ ئەوانەیشدا هەر دڵ و ڕۆحی لای شۆڕش و پێشمەرگەیە.
لە ڕۆژی17/2/1974 چووە بۆ کۆڕی سەیدا صاڵح یوسفی، بەزمانێکی پاراوی عەرەبی وتارێک بەهەڵچوون و پڕ لەسۆزی نیشتمانی پێشکەش دەکات، باسی بەیاننامەی یانزەی ئازارو پاشگەزبوونەوەی بەعس دەکات لە بەندەکانی ڕێکەوتن نامەکەو رستەیەکی کاریگەری گوتووە: (لاسامح الله اذا اندلعت القتال من جدید).

رۆژێک لە چێشتخانەی باب المعظەم وتارێک دەخوێنێتەوە لە رۆژنامەی هاوکاریدا بەناوی کراوەتەوە.
بە خوێندنەوەی ئەو هەواڵەوە بەفرمێسک رۆژنامەکە تەڕ دەکات و دەیدات بەهاوڕێکەی بیخوێنێتەوە، ئەوانیش هەموویان شەڵەشگەڕ بوون، لەکەی حەفتاو پێنج خوێندکاری کورد لە بەغداد سیانیان بەعسی بوون.
لەگەڵ ئەو بارودۆخە سەختەدا خەباتیان کردووە، لەو رۆژە رەشانەدا بیرەوەرییەک دەگێڕێتەوەو ژیانی زیندانی عێراق بە پارکی(هاید) لەلەندەن بەراورد دەکات. لەو پارکە گۆشەیەک هەیە مرۆق دەتوانێت دەردە دڵی خۆی و رەخنەکانی لە دەسەڵات بگرێت. بەڵام ئەو چووە بۆ لای دوو هاوڕێی خوێندکاریان تازە لەزیندان ئازاد کراون، نەیانوێراوە دەربارەی گرتن و لێپرسینەوەیان قسە بکەن، وتویانە: هاوڕێ گیان دارو دیواریش گوێی هەیە.
لەساڵی 1978 کۆلیژ تەواو دەکات و لە نەخۆشخانەی فێرکاری دادەمەزرێت، بیرەوەرییەکانی دەریایەکن لەخزمەتکردنی خەڵک.
(ج.م) گەورە کارمەندێکی بەعسی لەبەڕێوەبەرایەتی تەندروستی سلێمانی بۆئۆتۆمبێلەکەی پیاوێک دەکات بەژێرەوەو دەیانەوێت بەزۆر بینێرنەوە بۆ ماڵەوە بۆ ئەوەی (ج.م) نەخرێتە بەندیخانەوە.
دکتۆر(غازی پاسەوان) نەشتەرگەری ریخۆڵەی کوێرە بۆ گەنجێکی شارەزوری بەناوی(کاوە) دەکات و خوێنبەری ریخۆڵەی کوێرەی نادورێتەوە دەمرێت.
دکتۆر(ئومێد مەدحەت موبارەک) بەڕێوەبەری نەخۆشخانەو دوایی بۆتە وەزیر بەعسی بووە.
لەو پزیشک و کارمەندانەی بەعسی نەبوون (دکتۆر عومەر محەمەد ژاژەیی) و(حەمە ئاوات سدیق عەبابەیلەی)و(دکتۆر جەمال حەمادی)و چەندانی تر.
یادەوەرییەکانی گەنجی زۆرن، ئەو شوشە شکاوانەن پارچەکانیان یەک دەگرێتەوە، بەو روانینەوە رۆژانە چەند شوشە بیرەیەک دەخواتەوە هەتا دایکی رازی بکات بەوات و ببێت بە پێشمەرگە. لە دەریاچەی دەربەندیخانەوە بە بەلەمیکی شەو دەڕۆن هەتا دەگەنە شاری پاوە، دواتر دەچێتە شاری مهابادو سواری پاسێک دەبێت بۆ زەردەشت هەتا بگاتە بارەگای سەرکردایەتی (ی.ن.ک). کەسێک بەناوی(ش.ز) خۆی پێ دەناسێنێت و رێگەی لێدەگەڕێت و ئەویش ئاگاداری وردە کارییە ئەهریمەنەکانی دۆخی ناوەوەی خەباتی چەکداری نەبووە، ئەویش دەیکات بە بارەگای حسکدا، وتویەتی: دکتۆرەو لەشارەوە رایکردووە بۆ ناو پێشمەرگە. دەیبەنە لای دکتۆر(مەحمود سەرانی).
کاتێک دەگاتە لای دکتۆر کەسێتیەکی سادەی بێفیزی کراوەو روخۆش و قسەخۆش و زۆر دوو بوو، لە رۆژی دووەمەوە کاری پزیشکی

چارەسەرکردنی نەخۆش و برینداری (پ.م) و خەڵکی ناوچەکەی خستبووە ئەستۆی من.
بە یەکەم جار مولازم ئەنوەری مەجید سوڵتانم ناسی، هەرگیز رووی نیگەران و بێزاری شەهید ئەنوەرم بیر ناچێتەوە، کاتێک چاوە رەشە تیژەکانی تەبەیم زۆر دەستانەو دەسەزانە بەئارامی و زەردە خەنەیەکەوە لێی پرسیم، دکتۆر گیان تۆیش بە کوردایەتی هاتویتە دەرەوە.
دوای چەند رۆژێک لەم دیدارە لە رۆژی 2/9/1979 لەشەڕی یەکەمی هێرشی ئێراندا بۆ سەر کوردستان لەنزیک شاری بانە شەهید بوو.
بەو شێوەیە تێکەڵاوی کەسانی سیاسی دەبێت:
لەو بڵاوکراوانەی دەمخوێندەوە ئاوا تێگەیشتم (ی.ن.ک) نیمچە بەرەیەک بوو، پێکهاتبوو لە(ک.م.ل.ک)و بزوتنەوەی سۆسیالیستی کوردستان.
(بزوتنەوە)و(هێڵی گشتی) د مەحمود عوسمان دوای ئاشبەتاڵ دەچێت بۆ سوریا، لەوێ لەگەڵ قادر جەباری و عەدنان موفتی لیژنەی ئامادەکاری (پ.د.ک)یان دروست کرد، دواتر دکتۆر مەحمود لەهاوینی 1977 لەگەڵ جەلال تاڵبانی لە سوریاوە بەناو تورکیاو ئێران گەڕابوونەوە کوردستان و بنکەکەی لەنزیک بنکەکانی سەرکردایەتی(ی.ن.ک) دانا بوو.
لە نەورۆزی 1979دا لە(ی.ن.ک) جیادەبنەوە.
لەوکاتانەدا بیرم لەوە دەکردەوە هەرچۆن بووە خۆم بگەیەنمە (ی.ن.ک)
لەسەر داوای خۆم دکتۆر مەحمود رێگەی پێدام بچم بۆ لای مەلا ئەحمەدی بانی خێڵانی، ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی حشع بوو. کاتێک بینیم سامانی کوێی لەگەڵدا ناردم بۆ بنکەی جەلال تاڵەبانی.
لەتشرینی دووەمی 1979 جەلال تاڵەبانی لە توژەڵە لەمیوانخانەیەکدا دەوارێکی ئەستون بەرز لەژێر دار گوێزێکی گەورەدا دانیشتبوو، بەرێزەوە بەخێرهاتنێکی گەرم و گوڕی لێکردین. لەسەر زۆر شت هاوڕابووین، وەک دامەزراندنەوەی یەکێتی دوای سێ مانگ لە ئاشبەتاڵ و وازهێنانی سەرکردایەتی پارتی لە شۆڕش .
من دەمویست جەلال تاڵەبانی رەشماڵێک یان چەترێک هەڵبکات هەموو هێزە کوردییەکان کۆبکاتەوەو ئاراستەیان بکات بەرەو سەرکەوتن.
ئەویش لەگەڵ هەموو ئەوانەدابوو، بەبەڵگەوە ناوی دەیەها ئاغاو سیخوڕی دەهێنایەوە لەگەڵ حسک و پدک دان و پیاوی رژێمن.
دەمویست ئەو ببێت کۆتری ئاشتی ناو ماڵی کورد، ئەو دەیوت هەموو رێگایەکی وتووێژیان تاقی کردۆتەوە بەڵام سەرکردایەتی حسک و پدک نایانەوێ لەگەڵ ئێمە یەک بکەون.
نە ئەو لەمنی پرسی تۆ بۆچی هاتویت و نە منیش بەهۆی ئێشکانەوە هیچم

وت و نائومێد گەڕامەوە.
خەیاڵی بزۆوم بنمیچ و دیوارە ئەستورەکانی ئەو زیندانیانەی رژێمی سەدامی بەی سەرکاروانی شەهیدانی کۆمەڵە(شەهاب و جەعفەرو ئەنوەر) و کادرانی تر وەک شەهید ئاشتی(ئەبوبەکر شێخ نوری)و(شەهید وەستا ئەنوەری هەڵەبجەیی)و …تیایاندا چاوەڕێی حوکمی مەرگیان کردبوو، نرکەو نەڕەو وێنەی دەم و چاوی ئەو سەرکردەو کادیرانەی کۆمەڵەم دەهاتەوە بەرچاو لە ئەشکەنجەکانی رژێمی سەدام پێش لەسێدارەدانیان ئەم دروشمانەیان بەڕووی جەلادەکاندا وتبوەوە:
کەم ژیام و کەڵ ژیام
بێباک لە بەردەم سێدارەی دوژمن
پەتی خنکاندن دەنێمە گەردن
کرێکارێکی هەژاری کوردم
هیچ پەشیمان نیم لەوەی کەکردم.
هەتا ڕۆژێک بەبیانوی کڕینی دەرمانەوە لەگەڵ دکتور مەحمود چوین بۆ مەهاباد لەوێ پرسم پێکردو چوم بۆ بارەگای (ی.ن.ک).
ژیانی پێشمەرگایەتی وەک دکتۆر دەست پێدەکات و هەموو بیرەوەریەکانی خۆی لەناو شۆڕشدا دەنوسێتەوە، هەتا چونی بۆ ئەوروپا و گەڕانەوەی دوا بیرەوەری گرنگی هاوکێشەیەکی نێوان مام جەلال و نەوشیروان مستەفا یە.
نەوشیروان مستەفا کەسێکی کەمدوی بیرکەرەوەی، بیر ڕونی، پراکماتیکی، بەنەخشەو پلان بوو، بەڕاستی ڕێکخەرو پلان داڕێژبوو. بوێرو قسە لەڕوو بوو.
بەڵک ساردو وشک و دوورە پەرێزبوو، روخۆش نەبوو، عاتیفی و سۆزدار نەبوو، بۆیە درەنگ هەڵدەچوو، لایەنی لۆجیکی و عەقلانی لەدەرونیدا بەهێزتر بوو. لەلایەنی سۆزو هەڵچوونە عاتیفیەکان، لەکاتی هەبوونی جیاوازی یا دژایەتی لەبیرو باوەڕو هەڵوێستی سیاسی لەگەڵ هاوخەباتەکانی، نەوشیروان بەڵک لە دڵی دەگرت، لەبیری نەدەچوەوە و بەرامبەر بە هەندێک کەس کەکیمیاکەی لەگەڵیاندا نەدەسازا رقی لەدڵدا دروست دەبوو.
کەسێتی جەلال تاڵەبانی
کەسێکی نەترس و بەورەو کێف و کوڕاوی و پرێزەو توانا بوو، زۆر گۆبوو، خاوەنی ئیرادەی پۆڵایین و بڕوا بەخۆبون و گەشبینی بوو، لەڕووی هەست و سۆزەوە زوو هەڵدەچوو، بەهاری لەخۆی دەهێنایە چۆکان، ئەم گەشبینی و پڕ لەهیوایەی لەکاتی نەچدان و لاوازی و شکستەکان سودێکی گەورەی هەبوو،
بەڵام ئەم گەشبینیە لەو دۆخانەی پشت بەستو نەبوو بەشیکردنەوەی لۆجیکیانەو سەلمێنراو نەبوو بەزانیاری وردو ژمارەو داتاکان زیانی

گەورەی لێ دەکەوتەوە.
مام لەپەیوەندی کۆمەڵا یەتیدا بوو، واتـە روو لەدەرەوەی خۆی بوو، کراوەو گەرم و گوڕ بوو، بەخشندەو گەورەو فراوان خوازبوو، شادی و روخۆشی و قسە خۆشییەکەی بەئەندازییەک بوو، کە وەک پەتا بڵاودەبوەوە بەناو خەڵکدا.
بەراستی کەسێتی عاتیفی (سۆزیاری) مام لەگەڵ سۆزو عاتیفەی گەلەکەیدا دەگونجا. هەروەها وزەو توانا و ئازایەتی و کۆڵنەدەرییەکەیشی لەگەڵ ئەو هەموە سەختی قورسی ومەترسییەی خەباتی رەوای گەلەکەیدا دەگونجا، هەر ئەم مۆرک و پێکهاتانـەی کەسێتییەکەیشی بوو، کەدوای چەندین نوچدان و کەوتن و هەستانەوە کردی بەو سەرکردە مێژووییەی گەلەکەی.
ئەم کتێبە پڕ پڕە لە بیرەوەری گرنگ و دەیەها قارەمانی ورە بەرزی خەبات و فریشتەکانی گیان بازی نیشتمان، هیچ شتێکی بەسەردا تێنەپەڕیوە، لەنیشاندانی دڵسۆزی و گەندەڵی زۆر کەسایەتیش، تەنانەت رەخنە لەخۆی و بنەماڵەکەی دەگرێت، ئاوێنەیەکە هەموو راستییەکانی تێدایە، دەکرێت بەیەکێک لە ریشاڵە تیۆرییەکانی یەکێتی نیشتمانی کوردستان دابندرێت و ئەزمونێکی پڕ بەهایە بۆ هەموو شۆڕشگێڕو شۆڕشێک سوودی لێوەربگرن.

سەلاح جەلال

سەرچاوە:
1- رەنجی فەرهادەکان/ بیرەوەری/ نوسینی دوکتۆر هەژار/چاپی یەکەم2020 چاپخانەی کارۆ لەسلێمانی

2- الذات معقدە بالکتابە عن السیرە الذاتیە نوعا ادبیا/ حاتم الێکر/ مجلە افاق العربیە/ بغداد/العدد 12/1991/115 .
لەرۆژنامەی کوردستانی نوێ بەدوو ژمارە بڵاو بۆتەوە(8864)لە21/2/2023 و ژمار(8865) لە22/2/20234

نمایشی هاوبەشی هونەرمەندانی

□لە کوردستان پارچ□ی چوار ه□ر پ□□□نیا.. سەڵاح جەلال

[بۆ خوێندنەوەی ئەم وتارە کلیکی ئێر□ بکەن…]()

کتێب\ پێڵاوەکانی من و نێرەموکانی فیفا.. سەڵاح جەلال

[بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێر□ بکەن..]()

[JalalSalih_PelawDownload]()

کچی سوور.. شیعر\ سەلاح جەلال

پێنج گوڵی سور(…)
گڕکا نێك کا کێشا نی سوور کرد
پێنج گوڵی سووری ه□گرتبوو
بەموزیکی رەوی هەسارەیی هاتن
لەپەلکە زێڕینەی رۆح جیابوونەوە
بەگۆگڵی وشەی تواوەی مەرگەسات
شەوارەیان خستە فەزا
پێنج هەسارەی عیشقیان ناونا
بەئەتۆمی زمانەوە سنووری مەرگ تێکەڵ بوو(…)

پێنج گوڵی سوور(…)
بە گێژەنگی رۆح و زمان

تونێلی مەرگ بوو بەفێتێ
بوون و نەبوون بەهێمیرۆسی گرێدرا
فەزای سێدارەی پاکیزەیی بوو بە زمان:
بوو بە فەزای تەکنولۆژیای رۆحی زەمان
لێرە لەم فەزایە لێرەبوونی من و تۆو ئەوانە
درەخت و کۆشکی وێنە وێنەی هەناسەیە(..)
لەئاماژەو وشەو گریەو لایە
شاری موزیکی مەرگەساتیان پێکهێناوە(…)

پێنج گوڵی سوور، رۆیشتن(..)هاتن(…)
لەئەستێرە رەشەی نەبوونەوە کەوتنە خوار
رۆح بەچرا گۆڕایەوە
خوێن بە ئاگر
بەسێدارە گۆوگاڵ بۆ کۆرپە دەکەن(…)

پێنج گوڵی سوور پەلکە زێڕینەی تاریکین(…)
شانۆیەکی ناوەختەیان نمایشت کرد:
سەفی محەمەدی رچەی سیبریایی بۆی
بەفەلسەفەی سیزیف و چرای دانتی
تۆوی کچانی سێدارەی هێنایەوە
فەلسەفەی مەرگ لەمەرگ دادەهێنێت:
(ئێمە دابڕاوی رەوی بیابانی خێرین
گۆکانی شەوارەیی مەرگی مەرگ
بۆ ئەتۆمێکی گۆوگاڵ)(…)

تابلۆی پاش مەرگەی ئەنجیلۆ فەزایەکی هێنایەوە:
ملوانکەو موورو ستیان و ژێرکراس و جلی خوێناو(…)
رۆمانی بورکانی کچانی سووریان چاپ دەکرد
مستیلەی نەرمینی کەریمی لە کاکێشان هێنایەوە:
(شارا رەحمان بەهەتاوی زەمەن بەخشی
بلوێنان چرا داگیرسا)(…)

بازنەی مەعسومی سەرهەنگی بوو بە تابلۆ(…)
لەهەسارەی تیژ ڕەوییەوە گزنگی دا
بانگەشەی بۆ کاروانی سیبریا کرد:
(پەتی سێدارە فیلمێکی دازاینی فەلسەفی بوو
هەڵماقۆی زەمەن و بوون و مێژووی دەکرد
چەندە خۆش بوو پەتی سێدارەم خرایە مل
وام دەزانی شەوی عاشقی بوکێنیە)(…)

ملوانکەی نەسرینی پاك نییە بوو بەموورووی ئاودار(…)
لەملی درەختی قەدەردا پەخش دەکرا
ناخی پاش مەرگەی کچانی سێدارەی دەڵێتەوە:
ئەو وشانەی دەبنە هەڵم و
بەبارانی شۆڕشی سوور دادەبارێن(…)

کاتژمێری مریەمی سادقی چرکەی هەسارەی مەرگی کرد(…)
ساتی سفری ڕەوی ئازادی مۆر دەکات
بە مۆزیکی ڕەوی قەرەجی ئیتالی
سەمفۆنیای بیتهۆڤن و ئاوازی مەرگ
سروودی پەتی سێدارەی کچانی سوور دەڵێنەوە(…)

لێرە فەزایەکە یاخی لە ئۆدیبی فرۆئید(…)
سەرکێش لە سۆبرمانیەتی نیتشەو
قوڵتر لەتاعونی کامۆ
رونتر لە مورغی سلێمان
بڵند تر لەشاخی هیمالایاو
سوورتر لەمێژووی غاندی و هەربرت
ئاهەنگی کچانی سووری رۆژهەڵاتی کوردستانە
قەڵەم بریسکەی گریانە
دەفتەر گۆی بورکانی هەناسەیە(..)
تەکنەلۆژیا ئاوێنەکانی ناو رۆحە
گەردوون لە کونی دەرزیەکا نیشان دەدات

بە گۆوگاڵی هێرۆگرێفی
بەرێح پانۆرامای دەوڵەتی مەروولله دەکەن
ژینا ئەمینی بەبورجی ئیڤیلی شێشی سوور(..)
بەرۆمانی کچی پاکیزەی رەشەبا
لەتەکنەلۆژیای بووندا چاپیان دەکات(…)

27/8/2022 کاتژمێر یەکی پاش نیوەڕۆ

خوێندنەوە بۆ سێ بەرگی ئنیسکلۆپیدیای کوردو کوردستان.. سەلاح جەلال

ئنیسکلۆپیدیای کوردو کوردستان لەسێ بەرگدا بەهەوڵ و تەقەلای کۆمەڵێك دڵسۆز بڵاو بووەوە، بۆشاییەکی گەورەی لەمێژووی کەلتورو خوێندراوەی کوریدا پڕکردەوە. گرنگی ئەم بابەتە بەوتارو کاری سەرپێیی تەواو نابێت بەڵکو بۆتە پرۆژەیەکی گرنگی مەعریفی، پێویستە لەهەموو بوارەکانەوە کاریان لەسەر بکرێت. لەکاتێکدا بەرەو ئەوە دەچێت مێژووی کوردو کوردستان بەهەموو بوارو گۆڕانکارییەکانییەوە لە میمۆرییەکدا کۆبکاتەوە، واتای فەرهەنگی وشەکەیش بوارەکانی مەعریفە دەگرێتەوە.

ئنیسکلۆپیدیا لە بنەڕەتدا وشەیەکی یۆنانییە، واتای بازنەکان یان سیستەمێکی تەواو بۆ مەعریفە بە چەند بابەتێکی سەرەکی، یان واتای کۆمەڵێك زانست و هونەر، لەزمانی عەرەبیشدا بە واتای فەرهەنگ یان دائیرەتولمەعاریف دێت، دوایی پەرەی سەند بۆ فەرهەنگێکی گشتی بۆ زانست و ڕەوانبێژی و پیتەکان.

بەر لەپرۆژەی ئنیسکلۆپیدیا مەعریفە گشتییەکان بەناوی ئەدەبی و فەرهەنگەوە دەردەچوون. لەبەر ئەوەی بازنەکانی مەعریفە جیاوازە لە فەرهەنگ، ئەم پێناسەیەکی کورتی وشەو مادەیەو ئەو فراوان دەبێتەوە بۆ بەیان کردن و واتا ئیستلاحییەکان لەم زانستەو لەوی تردا، لەگەڵ مێژووی فیکرەکەو بەشەکانی و ئەو بابەتانەی بە فیکرەکە دەگەن لەشیکردنەوەو داواکارییەکانیاندا.

بەم شێوەیەش گرنگی و بایەخی ئەم پرۆژەیە دەردەکەوێت بە هەموو میللەتەك و بیر و داهێنانی ئەم زاراوەیە زۆر کۆنە و مێژووی دەگەڕێتەوە بۆ(سیوسبیوس)ی یۆنانی قوتابی (ئیفلاتون) ئنیسکلۆبیدیایەکی کۆکردۆتەوە و فەوتاوە، دوای ئەو (ستوبینۆس) و (سیوداس) و (کابلا) گرنگترین فەرهەنگیان لەمێژوودا بەرهەمهێناوە. دوای ئەوەیش میللەتانی تر هەوڵیان بۆ داوە، ئێمەیش وەك نەتەوەیەك لێی بێ بەش بووین، کاتێکیش ئەم سێ بەرگەی ئنیسکلۆپیدیام بەکوردی بینی و خوێندمەوە بەراستی وەك خەوێکە کۆمەڵێك نوسەری دڵسۆز بەخۆبەخشی بۆ میللەتی کورد کردویانە. لەبەر ئەوەی ئەم پرۆژەیە نەك بۆ ئێمە بۆ گەلانی تریش زۆر ئەستەمە، ئەوان لەسەر ئاستی زانکۆکان هەوڵیان بۆ داوە بە توانای مادی بێ سنوورەوە، لەسەدەی دوانزەدا ئەوروبییەکان لە زانکۆی ئۆکسفۆر ساڵانی 1200. هەوڵیان بۆ داوەو دوایی زانکۆی کمردج دوایی دائیرەی مەعاریفی بەریتانی1768 تەنها بەرگی یەکەمی دەرکرد، کاتێك زانکۆی فەرەنسی ساڵی 1959 مجەلەدی یەکەمی بەسەرپەرشتی(دنیس دیدرۆ)دەرکردو دوایی بەهاوبەشی کۆمەڵێ فەیلەسوفێکی وەك(ڤۆلتێر) و (رۆسۆ)و (دالمبرت)و چەندانی تر پێشکەوت، ئەمەیش ئەوە دەردەخات دوو سەدەو چەند دەیەیەکی خایاندووە، لەکاتێکدا بەکارتێکەری سەرەکی لەسەر رۆشنبیری گشتی و هەڵگیرساندن و سەرکەوتنی شۆڕشی فەرەنسا دادەندرێت.

ئەوەی جێگەی سەرسوڕمان و سەرنجە ئەوەیە زانکۆکانی جیهان لەو کاتەوە بەو هەموو پێشکەوتنەی خۆیانەوە چەند سەدەیان پێچووە هەتا ئەم پرۆژەیەیان بەرهەمهێناوە.

هەروەها فەرهەنگی چینیش(کوکین سی فون لوی تسی). لەدانانی(شوهوفر) وە مێژووی سروشتی یۆنانی بەگرنگترین کتیبی ئنیسکلۆپیدیا دادەنرێت لە مێژوودا لە نوسینی (غایۆس بلینوسش)لە 23-79م.

دوای ئەویش فەرهەنگی ئەڵمانی(ارش غرویر) لەشەش بەرگدا دەرچوو، لە1796 و 1810 بەسەرپەرشتی (وختر) دوایی فەرهەنگی ئیتالی بیفاتی لە ساڵی 1884. جگە لەمانەیش هەموو گەلانی جیهان هەوڵیان بۆ ئەم پرۆژە گرنگ داوە، تەنانەت لەئیسلامیشدا مەزهەبی شیعە ئنیسکلۆپیدیای تایبەت بەخۆیان داناوە.

ئەم ئنیسکلۆپیدیایەی بەردەستمانە بەکوردی سێ بەرگەو هەر بەرگەی سێ بەشی تایبەتە بە هەموو کارکەرو بوارەکانی مەعریفە لەشاعیرو نوسەرو رۆژنامەنوس و هونەرمەندو زاناو کەسایەتی ئیرشاد و تەریقەت و شۆڕشگێران و شوێنە گرنگە گشتییەکان و پیشەو پیشەییەکان و تاد.. لێردا هەن. بەپێی ریزبەندی پیتی ئەبجەدی ریزکراون .

بەرگی یەکەم 523 لاپەڕەی قەبارە گەورەی شێوە دیزاینی گۆقارە. لەسە

بەش پێکهاتووە.
بەشی یەکەم ژیاننامەی حەفتا کەسێتی گرنگ و کارکەرن لە بوارەکانی مەعریفەدا، هەر لە ئەحمەد ئیبراهیم و ئیبن خەلەکان و ئەحمەد ئیسماعیل رامیز ئەحمەد دینەوەری مەلا ئەحمەدی رەش و ئەحمەد گەرانی و مەلا ئەحمەدی ئەحمەد ئاواو ئەحمەدی موفتی زادە و ئەحمەد نەتشی و ئەحمەد عەلی فەوزی و ئەحمەد زەهاوی و ئەمین شێخ عەلائەددین و ئیبراهیم حەسەن شارەزووری و ئیدریس بەتلیسی و سمکۆی شکاك و بابا عەلی تەکیەو بابە شێخی ئەڵمانەو مەلا باقری بالك هەتا بنەماڵەی بەدرخانییەکان، دەیەها کەسایەتی پایە بەرزو رۆشنبیرو رۆژنامەنوس و دیپلۆماتکارو میرو رابەریان تیادا هەڵکەوتووەو هەمیشە هەوڵیانداوە لە کوردستان و دەوڵەتانی عەرەبی و جیهانیداو بەسەدەها کەسایەتی مەزنیان هەبووە لەهەموو سەردەمەکانداو رۆژنامەیەك یا ریکخراوەکیان داخرابەت کتوپڕ لە شارو وڵاتەکی تر دروستیان کردەتەوە.
دوای ئەمانیش لەمەلا بەهای بیارەوە دەست پێدەکاتەوە، مەڵبەندی زانین و پێگەیاندنی لاوانی کورد بووە بەزانست و زانیاری و ئیرشادی تەریقەتەکی دروست هەتا پیرەمەردی شاعیرو جابانی کوردی و جوەیرییەی هەکاری و جەلالەدین عەلی خورماڵەی و حەسەنی ئامەدی و شێخ حەسەنی گەڵزەردەی بەرزنجی و حەمزەی ئیمام موسا و حەمزە موکسی و حەمەئەمینی غەفاری و حەمەمین مەحمودی دەرەی مەڵەو حوسەینی مەجدی و مەولانا خالید و نالی شاعیر و خەلیل خەیاڵی موتکی و شێخ رەزای تاڵەبانی و سەعیدی پیران و سەعید نەورەسی و شەریف پاشای خەندان و عادیلە خانم و عەبدوڕڕەحمانی زەبیحی و مەلا عەبدوڕڕەحمانی دار بەڵولەیی و ناسری سوبحانی و کەسایەتی تری دەسەز و زانا و سەرکردەن ئەوانەی توانیویانە لە پانتاییەکانی زانست و زانیندا کاربکەن.
بەشی دووەم: چەند شوێن و ناوچەیەکی گرنگی کوردستانە، ئەوانەی فەزای گرنگی زانست و مەعریفە بوون. وەك مزگەوت و خانەقاو تەکیە و حوجرەی مزگەوتەکان و شاخ و شارو گوندە گرنگەکانی تر.
بەشی سێیەم: چەند لایەنەك لە زمان و کەلتورو ئەدەب و ئاین و ئاینزاو سیاسەت و کاری رێکخراوەیی کوردییە. لە ئەلف و بێی کوردیەوە دەست پێدەکات. (د عومەر عەبدولعەزیز)زۆر وردو ژیرانە لە دەوڵەتی مادەوە باسی دەکات، دوو سەدەو نیو کورد خاوەنی نوسین و ئەلف و بێی تایبەت بەخۆی بووە، کۆنترین بەڵگەی نوسراو دەباتەوە بۆ کتێبی ئاڤێستا، باسی هەوڵەکانی (ئەبوبەکر النبتی) دەکات و هەتا کتێبی ئەلفبای کرمانجی لەساڵی 1926 ی نوسەر(خەلیل خەیاڵی) و کتێبەکەی (تۆفیق وەهبی بەگ) و کتێبی سەرف و نەحوی کوردی نوسەر

(سەعید سدقی) و کتێبی رابەری بۆ ئیملای کوردی نوسینی (نوری عەلی ئەمین). کتێبی زمانی یەکگرتووی کوردی نوسەر(جەمال نەبەز) و کتێبی ڕەوتی ڕێنوسی کوردی نوسەر (مستەفا نەریمان). دەربارەی گرامەری کوردیش لە ڕەخنەو پێشنازی (مەجەرسەن)ەوە دەست پێدەکات هەتا هەموو هەوڵەکانی تر لە تورکیا و سوریاو عێراق بۆ بەکارهێنانی پیتی لاتینی یان عەرەبی و شیکردنەوەی تەواو بە هەموو ئەو لایەنانە دەکات و شتە نادیارەکان دەردەخات بە هەموو بیرو باوەڕە ناکۆکەکانەوە.

بەرگی دووەم508 لاپەڕەی قەبارە گەورەی دیزاینی گۆڤارە، لەسێ بەش پێکهاتووە.

بەشی یەکەم هەمان شێوە لە کەسایەتیەکانەوە دەست پێدەکات و لە(ئەحمەد موختار جاف) و (ئەحمەدی خانی)وە هەتا (شاکیر فەتاح) و (عەلی مەردان) سی و شەش کەسایەتی دەگرێتەوە.

بەشی دووەم: چەند شوێن و ناوچەیەکی گرنگی کوردستانە.

بەشی سێیەم؛ چەند لایەنێك لە زمان و کەلتورو ئاین و ئاینزاو شوێنەواری کوردستانە.

بەرگی سێیەم: 520 لاپەڕەی قەبارە گەورەی دیزاینی گۆڤارەو لەسێ بەش پێکهاتووە.

بەشی یەکەم: ژیاننامەی چل و دوو کەسایەتییە، لە(ئەبوبەکری موسەنیف)ەوە دەست پێدەکات هەتا (یەحیا سەعید ئەفەندی) وەنەگەر.

بەشی دووەم: چەند شوێن و ناوچەیەکی گرنگی کوردستانە.

بەشی سێیەم: زمان و کەلتورو ئەدەب و ئاین و ئاینزاو شوێنەواری کوردستانە.

ئەوەی لە ئەنجامی خوێندنەوەی ئەم سێ بەرگەی ئنیسکلۆپیدیایەدا دەردەکەوێت، چەند قۆناغێکی جیا جیایە، سەرەتا لە مزگەوت و خانەقا و تەکییەکانەوە لەلایەن زانا گەورەکانی ئاینی ئیسلام و شێخی ئیرشاد زانستیان بڵاو کردۆتەوەو دواییش هەر هەرەس و توانەوەی ئەم کەسایەتیانە بووە بە ناو شارەکان و گۆڤارو ڕۆژنامەو بڵاوکراوەیان بەزمانەکانی کوردی و عەرەبی و فارسی و تورکی و زۆریشیان گەیشتونەتە هەندەران و بەزمانەکانی روسی و فەرەنسی و ئەڵمانی و ئینگلیزی و سیودی و زمانی تر هەوڵی نەبڕاوەیان داوە بە دەرکردنی ڕۆژنامەو گۆڤارو بڵاوکراوەی تر و هەوڵی ناساندنی کوردو کوردستان و زمان و کەلتورەکەیان داوە. هەروەها سەرکردەی هەموو راپەڕین و شۆڕشەکانیان کردووە. نمونەیش ئاشکرایە لە شێخ عوبەیدولای نەهری و شێخ سەعیدی پیران و سمکۆخانی شکاك و قازی محەمەد و بەدرخانییەکان و شێخ سەلامی بارزانی و مەلامستەفای بارزانی و سەعیدی نەوەڕسی و ئەحمەدی موفتی زادەو ناسری سوبحانی و دەیەهای تر زۆریان پەتی سێدارەیان خراوەتە مل و بەشەهادەتیان زانیووەو هەمویشیان چەندین

جار خراوەتە زیندانەوە.
جگە لەوەیش بەردەوام هەوڵی جوڵانەوەی سیاسی و شۆڕشگێڕیان داوەو بە مافەکانی کورد خەباتیان کردووە، نموونەیش حکومەتی زەندی و ئەردەڵان و شێخ مەحمود و کۆماری مەهاباد و بابانی و شۆڕشی ئیبراهیم خانی دەلۆ و میرنشینی سۆران و ئەو پارت و ڕێکخراوە سیاسیانەیش، دروست بوون وەك (کۆمەڵەی هیقی) و (تەعالی و تەرەقی کوردستان) و (ژێ کاف) و (حیزبی هیوا)و(کۆمەڵەی برایەتی) و (کۆمەڵەی قوتابیانی کورد لە ئەستەنبوڵ) و (کۆمەڵەی پێشکەوتنی کوردستان) و (کۆمەڵەی سەربەخۆیی کورد) و (کۆمەڵەی خۆیبوون) و(ئیتیحادی محەمەدی)و(تەشکیلاتی ئیجتیماعیە)و(تەعالی ژنانی کورد/جەمعییەت) و(تەعالی کوردستان/جەمعییەت)و(تەعاون و تەرەقی کورد)و(یەکێتی زانایانی ئلینی ئازادیخواز)و (کۆمەڵەی هاریکاری و پێشکەوتنی کورد)و(بزووتنەوەی حەقە)و (حیزبی ئیسلامی کورد)و(پارتی دیموکراتی کورد)و (پارتی دیموکراتی کوردستان)و(حیزبی دیموکراتی کوردستان)و (سازمانی خەبات) لەهەمووبەجەو دەیەها حیزب و ڕێکخراوو راپەڕین و شۆڕشیان بەرپا کردووە دژی داگیر کەران بۆ رزگاری کوردو کوردستان.
هەروەها ئەم پرۆژەیە دەوڵەمەندە بە ئاینەکانیش زەردەشتی و یەزیدی و کاکەیی و ئیسلام و جولەکەو مەسیحی، هەمویان وەك زانستی بەراوردکاری ئاینەکان وەك سروشتی ئاینی خۆیان باسکراون.
بەم شێوەیەش دوای گەڕان و وردبوونەوە دەبینین رووبەڕوی تەکنەلۆژیایەکی مەعریفە بووینەتەوە، دەبێت چی بکەین و لە کوێوە دەست پێبکەین؟! چۆن بتوانین ئەم شاکارە لە کایەکانی مەعریفەدا کارپێ بکەین؟ ئەمەیش کاری ئەوانەیە دەیانەوێت کار لەبوارەکانی مەعریفەدا بکەن و کێشەیان لەگەڵ خودی خۆیان و عەقڵی خۆیاندا هەیە و ئەو کەسانەن بە بیرەکانیان ئەمەو جیهان دەگۆڕن، نەك کەسانی وەنەکەر، بەڵکو دەبێت شیکردنەوەی مەعریفیانە بکەن هەتا ئاییندەیەکی گەشمان بۆ دروست ببێت. چونکە ئەوانەی دەیانەوێت مێژوو بسەنەوە یان راستییەکانی ون بکەن ئەوا دەرگای مێژوو لەسەر خۆیان و نەتەوە دادەخەن.
ئەوەیشی گرنگە لە دوای هەموو ئەو پێشکەوتنانەی، لە دەیەکانی رابردودا هاتن ئەمەیان شەك کرد، مارکسیەتمان هەنا هەشی مێژوویمان نەبوو، بونیەویەتمان هەنا هەشی زانستیمان نەبوو، زۆر بیری فەلسەفی و ئایدۆلۆژی و ئاینی هەنرانە کوردستان.
دیارە تائێستا ئەوەی لە مێژووی خوێندراوەی ئەمەدا زیاتر رووداوو بابەت و دەق و مرۆڤەکانمان لەمردن رزگار کردووە، نەکو راڤەو توێژینەوە، هەتا چەندە هەڵگری پرسیارە مەعریفییەکانمان؟ تاچەندە

بتوانین بەشاییەکانمان پێ بکەینەوە؟، لە ئێستایشدا دەکەوینە بەردەم دەیەها پرسیاری سەرسوڕهێنەرەوە، چۆن بە ئەلیکترۆنی بیر بکەینەوە؟ چۆن بە ئەلیکترۆنی بنوسین؟ چۆن پێدراوو نوسینەکانمان بە ئەلیکترۆنی بکەین؟ چی بکەین بۆ ئەوەی لەم پرۆژە مەزنەدا بەشاییە بەتاڵەکانمان پڕ بکەینەوە، ئەمەیش کاری کەسەکانی فیکرو توێژەران و کەسەکانی ئەکادیمیاو کۆلیژەکانە، بتوانن بناغەیەکی مەعریفی دابنێن و بەشاییەکانمان پڕبکەینەوە، هەموو بەشەکانی زانکۆ دەتوانن ئەم خەرمانەیەی مێژووی کورد بکەنە بناغە بۆ زمان و ئیدیەم و ڕێزمان و پیت و مێژوو جوگرافیا و کۆمەڵناسی و ئاین و شارستانی و بوارەکانی ترو بەهاوکاری بەشی ئایتی هەوڵی بە ژمارەیی کردنی ئەم ئنیسکلۆپیدیایە بدرێت لەگەڵ بڵاو بوونەوەی کتێب و نوسراوی نوسەرکان و زۆر لەو بەڵگەنامانەی گرنگن هەتا ژوورێکی ئەلیکترۆنی بۆ مێژووی کوردو کوردستان دروست ببێت. جگە لەوەیش هەوڵی لە ئەستۆگرتنی پرۆژەکە بخرێتە سەر خوێندنی باڵا. چونکە پێویستی بەهەماهەنگی زۆر هەیە.
لەبەر ئەوەی ئەم پرۆژەیە تا ئێستا وەك دەستكەوتێك گرنگە لەسەر زۆربەی تێبینی و کەم و کوڕی لەم سێ بەرگەدا چاك بکرێن و لەچاپی دووەمدا بەژمارەیی بکرێت، کە ئەوانیش سانان و کار ناکەنە سەر پرۆژەکە، ئەوەیشی جێی ئاماژەیە دەستکاری نوسینی ئەو نوسەرانە بکرێت کەوەك خۆیان ئاماژەیان پێدا زیادەڕەویان تیادا کردووە، چونکە ئەم پرۆژەیە دەبێتە سامانی نەتەوەیی، فەرهەنگی (ینغ لوتاتین)ی یابانی، لەساڵی 1407 م دوو هەزارو دووسەد نوسەر بەشدار بوون لە نوسینیدا 892 مجەلەدە. لەبەر ئەوە ئەم پرۆژەیەیش پێویستی بە بەردەوامی و هاوکاری زۆر هەیە هەتا بەردەوام بێت، دیارە ئەم لیژنەی سەرپەرشتیکارە دڵسۆزن و توانیویانە ئەمانەتەکانی نوسین بپارێزێت بەبێ لەبەرچاو گرتنی هیچ ئایدیاو بیرێکی ڕێگر. ئەوەیشی جێگەی تێبینیە، پێویست ناکات دووبارەو چەند بارە ناوی کەسێتیەك بهێنرێتەوە، ناسێنراوەو بابەتێکی لەسەر دەنوسرێت، بۆ نمونە (ئەحمەدی موفتی زادە) یەك جار گرنگە، ئەوانی تر لەڕێی ئامرازو راناوو شێوازە هونەرییەکانەوە دەکرێت. هەڵەی ڕێزمانی و چاپ و نارێکی رستەیش دەبینرێت.
هیوای سەرکەوتن و بەردەوامی بۆ ئازیزانی لیژنەی ئنیسکلۆپیدیا دەخوازم و دەستیان دەگوشم و لام وایە ئەم کارە تەکنەلۆژیای مەعریفەیە بۆ کورد.

سەڵاح جەلال

سەرچاوە: ئینسکلۆپیدیای کوردو کوردستان، ئامادەکردنی لیژنەیەك/ بەرگی یەکەم/ رێکخراوی زانست بۆ باس و لێکۆڵینەوە/ چاپی یەکەم 2018.
بەرگی دووەم/ رێکخراوی زانست بۆ باس و لێکۆڵینەوە/ چاپی دووەم/2021
بەرگی سێیەم/ رێکخراوی زانست بۆ باس و لێکۆڵینەوە/ چاپی یەکەم/2022
لەگۆڤاری بانە رۆژ لەژمارە(130)هاوینی 2024 دا بڵاوبۆتەوە.

بەیەک گەیشتنی کەلتورەکان.. سەلاح جەلال

لەرەوە لەو پرسیارانەوە دەست پێدەکەین لەسەر کەلتور دروست دەبن؟! چۆن بتوانین لەو داخراوی و یەک دەنگییەوە بپەڕینەوە، چۆن هاوبەشی کەلتوری جیهانی بکەین؟! چۆن بیر بکەینەوە؟ چۆن لە بەیەک گەیشتنی کەلتورەکاندا گەشە بکەین؟ چۆن بتوانین خۆمان دروست بکەین؟! ئەو پردە رۆشنبیرییە مەعریفییە دروست بکەین لە نێوان مرۆڤەکان و کەلتورو داب و نەریتدا؟!چۆن بتوانین بەژمارە بیر بکەینەوە؟! چۆن کەلتورمان بەژمارە بکەین؟!
لەم پرسیارانەوە دەبێت هەوڵی دەرچوون بدەین لە بازنە تەقلیدییە باوەکان و عەقڵییەتی سواو، زۆر جار لە رۆشنبیری کوردیدا بەهەڵە قسەی لەسەر دەکرێت، بەبێ ئەوەی پێناسەیەکی زانستی بۆ کەلتور بکرێت. بزانین کەلتور چییە؟ هەروەها پۆڵینکاری کەلتور، ئەوەی پابەندی نەتەوەیەو ئەوەی هاوبەشە بەکەلتوری جیهانییەوە، لێرەشدا دەبێت کەلتور جیا بکەینەوە، لەفەرهەنگی جیهانیدا دوو جۆر کەلتور هەیە، یەکەمیان ئەو کەلتورەیە زیهنی کۆی نەتەوە دروستی دەکات، ئەمەیش پەیوەندی بەداب و نەریت و مامەڵەی شارستانی و کۆمەڵایەتی و ئابوری و سیاسی نەتەوەوە هەیە، مۆرکی تایبەتی خەسڵەتی نەتەوایەتی پێوەیە.
کەلتورەکەی تریش ئەوەیە ئەهلی مەعریفە و کەسەکانی داهێنان لەبوارەکانی ئەدەب و هونەرو زانستەکاندا بە گشتی بەرهەمی دەهێنن. ئەمەیش موڵکی هەموو کەسەکانی فیکرو داهێنانە، تیئوری مارکسیزمی

مارکس تەنها بە ئەورووپییەک نەبوو، لەسەرتاسەری جیهاندا مارکسییەت کرایە ڕێباز و بیروباوەڕی شۆڕشگێڕانە، زۆربەی وڵاتانی ئەورووپی و ئەمریکی و ئاسیاو ئەفریقا بەو تیئوورییە شۆڕشیان کردو ڕزگاریان بوو، یان کاتێک دیکارت گوتی: (من بیر دەکەمەوە کەواتە من هەم) ئەمەی بە ئەورووپییەک نەگووت بە تەنها، بەڵکو بە هەموو کەسێکی بیرکەرەوە بوو. یان ئەوەی فۆکۆ و هایدجەرو فەیلەسوفەکانی تر نوسییان هەمان شت بوون.

هەروەها لەبوارەکانی ئەدەبی و هونەری دەقەکان مۆرکی جیهانیان هەڵگرتووەو جوگرافیاکانیان بڕیوە، ئەستایش لەزەمەنەکداین جیهان بۆتە گوندێکی گەردونی و لەمیمەرییەکدا کۆبۆتەوە، دەبێت بزانین چۆن ئامادەکاری و ئامادەییمان هەبێت؟ ئەوەیشی زیاتر لەهەموو بوارەکان دەبێتە زمانی جیهانی بە هەموو کەسێکە بەجیاوازی زمان و بیروڕا مۆزیک و تەشکیلییە، هیچ وەرگێڕانێکیان ناوێت. سینەماو شانۆیش تەنها بەوەرگێڕانی دایەلۆژە کورتەکانەوە بە بینەر دەگەن، بەڵام تابلۆکان هیچ وەرگێڕانێکیان ناوێت و زمانی گەردوونین.

پرۆژەی بەیەک گەیشتنی کەلتورەکان لەم پرسیارەوە دەست پێدەکات:

(چۆن بتوانین تێگەیشتنێکی هاوبەشی باشتر دروست بکەین؟!

چۆن بتوانین پردی نێوان مرۆڤ و کەلتورو داب و نەریت دروست بکەین؟!

لەم ڕوویەیشەوە هونەر بە ئامرازێکی باشتر دەزانن بۆ پشتگیری کردن لە ئالوگۆڕی بۆچوونە هاوبەشەکان. لە ڕێی وۆرکشۆپەوە هەوڵی دایەلۆگی کەلتوری بدرێت، لە ڕێگەی شتەکان و دروست کردنی چیرۆکی مێژوویی، بە گێڕانەوەی تایبەتمەندییەکانی ژیان، بیرەوەری و یادگارییەکان.

ئەوەی خاڵی وەرچەرخان و ڕوانینی نوێیە لەم پێشانگایەی بەیەک گەیشتنی کەلتورەکان، ئەو چیرۆکە مێژووییانەن، پیاوانی جەنگ وێنەی هونەریان جێهێشتووە، بەمەیش شێوازی هونەری گۆڕانکاری بەسەردا هات، لەشکۆدارکردنی جەنگەوە بۆ ئیدانە کردنی، هەموو ئەو داستان و وێنە وەحشی گەرایانەی بەرامبەر بە مرۆڤ کراوان لە سەرتاسەری جیهاندا، هونەرمەندانی کوردیش ڕاستەوخۆ خۆبەخشانە بەشداری ئەو کارەسات و جەنگ و کوشتارە بەکۆمەڵەیان کردووە، دوژمنان بە بەزەییانە پرۆسەی ئەنفال و کیمیا باران و چاڵی بەکۆمەڵ کوژیان دروست کردووە، هەزارەها لە کەسانی بێ تاوان و هاوڵاتی مەدەنی لە ژن و منداڵ و پیرو گەنج بەچەندەها شێوازی دڕندەیی لە کیمیایی و سێدارە و زیندە بەچاڵ و شێوازی تر کوژراون. ئەمەیش بە شێوازی جۆراو جۆر، هەندێک واقیعی و ئەبستراکت و سوریالی و دژایەتی و بەرەنگاری و چیرۆکەکانی جەنگ دەکەن. ئەم ئەزموونە وێرانکەرانەیش

بە دۆکیومێنت دەکرێن و لە مۆزەخانەو گەلەرییەکاندا دەمێننەوەو دەبنە کارتێکەری لەسەر نەوەکان هەتا روانینی خۆیان لەسەر تاوان و جینۆسایدو جەنگ هەبێت.

پرۆسەی دیکۆمێنت کردنی وێنەیی شایەتحاڵان و رزگاربووانی کورد لەجینۆسایدی کوردا لەساڵی 1988 و هەروەها کارلێکردنەکانی بینەران لە ئەڵمان و ئەرمەنی و جوولەکە و کورد. ئەم وێنەو دیمەنانە بۆ بیرهێنانەوەو مانەوەی ئەو تاوانانەیە لەبیرەوەری مرۆڤایەتیدا بمێننەوە.

بەم مەبەستەیشەوە هونەرمەندانی دانیشتوی ئەوروپا هاوکاری خوێندکارانی هونەری سلێمانی بکەن، هەموویان ئەزموون و بیرەوەری و داب و نەریتی خۆیان هاوبەش دەکەن ، پێکەوە رێگا نوێیەکانی فێرکردن و تێگەیشتن نزیک بکەنەوە. لە رێگەی وانەو وۆرکشۆپ و کۆنسرێت و پێشانگا و گفتوگۆوە ئەنجام بدرێت. ئەمەیش وەک دەست پێکێک بۆ هاوکاری زیاتر لە نێوانیان هونەرمەندانی نێو دەوڵەتی و دامەزراوەکان و قوتابیاندا.

وۆرکشۆپ: ئەوەی لەم وۆرکشۆپەدا جەختی لەسەر کرایەوە شێوەو ناوەرۆک بوو، شێوە بەهەموو خەسڵەتەکانیەوە شیکردنەوەی لەسەر کرا، بە رەنگ و ماددەکان و رووبەرووبوونەوەکانییەوە، لەناوو ناوەرۆک لەگەڵ بۆشاییدا، تایبەت (زەخرەفە) لە روانین و واتا جیاوازەکانەوە ل□ بواری پەرەدان بەهونەری پەیکەرسازی یان نەخشەسازی بۆ ماددەی بینراو و زیاتر کاری میتافۆری قوتابیان.

بەپیادە کردنی رێبازی نوێ لەشێوازی بینراو بۆ دەربڕینی لەبەرجەستە کردنی لەکارە هونەرییەکەدا. هێماکان، شێوەکان، دەنگەکان، رەفتارەکان، ئەوشتانەی لەژیانی رۆژانەدا رووبەڕوویان دەبینەوە. لەر□گ□ای روانینی نوێوە کاریان لەسەر بکرێت نەک دووبارەبوونەوەی باو. هەر تاکێک بە پشت بەستن بە کولتورو رۆشنبیری خۆی تێڕوانینی جیاوازی بۆ بکرێت.

ئەم پرۆژە گرنگە لەلایەن کۆمەڵێک پسپۆڕی جیهانییەوە پێشکەش کرا، فریشتەکانی بوون بوون لە جوانی رۆح و داهێناندا، بڕوانامەی نێو دەوڵەتیان هەیەو لەسەر ئاستی جیهان ناسراون، دەکرێت ناساندنێکی کورتیان بۆ بکەین:

یەکەم: هونەرمەند (عوسمان ئەحمەد)

بەڕێوەبەری سەنتەری کوردۆلۆژییە لەسلێمانی و دکتۆرای لە کۆلیژی هونەرەکانی چێڵسی هەیە لەزانکۆی هونەرەکانی لەندەنی بەریتانیا بۆ ساڵی(2013). دۆکۆمێنت کردنی پرۆسەی جینۆساید کردنی کورد لەساڵی(1988) لە رێگەی وێنە کێشان و تۆمارکردنی گەواهی پانزە کەس

لەنێو خێزانە ئەنفالکراوەکان و توێژینەوە و لێکۆڵینەوە لەسەر کۆمەڵکوژی کورد. توانی لە ڕێی هونەرەکەیەوە تاوانی ئەنفال و جینۆسایدی کورد بە جیهان بناسێنێت و لە چەندین وڵاتی جیهاندا پێشانگا بکاتەوە و سێیەم کەس بێت، تابلۆکانی لە مۆزەخانەی جەنگی بەریتانی (ئیمپریاڵ وار موزئێوم) لەندەندا دابنرێت تایبەت بە جینۆسایدی مرۆیی.

دووەم: هونەرمەند(وریا ئاریا)
هونەرمەندێکی کوردی ئێرانی و نەمساییەو لە ڤیەننا دەژی، پەیکەرسازی لە لە زانکۆی هونەرە کارپێکراوەکانی ڤیەننا تەواو کردووە، لە کارەکانیدا مامەڵە لەگەڵ دیاردە کۆمەڵایەتییەکان و پرسیارەکانی پەیوەندی دار بەو بابەتانەوە دەکات ئاکارەکانی پەیکەرتاشی وەکو نەخشسازی و هاوتەریبەکان و هاوشێوەکانی بەکار دەهێنێت و ڕەهەندی نوێی بۆ زیاد دەکات و تێکهەڵکێشی دەکات بە نەریت و گۆڕانکارییەکانی ژیانی.
سێیەم: (گێدرون والنبێک) دامەزرێنەرو بەڕێوەبەری هونەری هینتەرلاندە لە ڤیەننا/ نەمسا، پلاتفۆرمێکی هونەری سەربەخۆیە تایبەتە بە بایەخدان بە پرۆژەی کەلتورە فرە چەشن و پسپۆڕەکانە. هەر لەسەرەتای دامەزراندنییەوە خاتوو (هینتەرلاند) پشتگیری و بایەخێکی زۆر بەکارە هونەرییەکانی هونەرمەندە گەورەو تازەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دەدات، بە تایبەتی ئەو هونەرمەندانەی لە ئێران کار دەکەن.
چوارەم (پەرستۆ فرۆهەر) لە تارانی ئێران لەدایک بووەو لە ساڵی 1991 وە لە ئەڵمانیا دەژی، هونەرمەندێکی نێو دەوڵەتییەو پڕۆ ڤیسەری (هونەرە لیبڕاڵەکان)ە لەگەڵ جەختکردن لەسەر فرە کەلتور لە کونسەچشۆڵ ماینز/ ئەڵمانیا.
بەم شێوەیەش دووای دوو هەفتەی تەواو ئەم پرۆژە گرنگە بەسەرپەرشتی مەڵبەندی کوردۆلۆژی، زانکۆی سلێمانی، لە کارگەی کۆلتووری سلێمانی- گەلەری ئێستا لە 3/10/2022 هەتا 13/10/2022 بەردەوام بوو، دوا ڕۆژ پێشانگایەکی تایبەت لەلایەن خوێندارانی بەشدار بووە کرایەوەو هەریەکە بە ئەزموونێکی جیاواز بەشدار بوون، کۆتایی بەو کەرنەڤاڵە ئاوێتەییە جوانە هات بەکاتی، لەبەر ئەوەی ئەم بەیەک گەیشتنی کەلتورە لەگەڵ هونەرمەندانی سلێمانی بەردەوام دەبێت لە ڕێی پەیوەندی ئەلیکترۆنییەوە.

لە پاشکۆی ئەدەب و هونەری ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ ژمارە(8778)
لە20/10/2022 ڕۆژی پێنج شەممە بڵاو بۆتەوە.

کچی مەرگ.. سەلاح جەلال

غەریبی رۆحی مەرگ؟!
سەرابی نغرۆبوونی عیشق چی رەمزێکە؟
گەڵای ئاوێنەی منداڵی سەوز بکات؟
خومخانەی فیزیایی وێنابوونی عیشقی تیایە ؟
بزانم عاشقی تۆم یان تۆیەک لەمەرگ؟!

بارانی رەمزی رۆح چون دانابارێت؟!
فەزا وێنەی مەرگ بگرێت؟!
عاشق بوونم بەتۆو تۆیەکی مەرگەوە وێنا ببێت؟

هەڕەمی رۆح بوونیان بردەوە سەرەتا؟!
سەرەتاو کۆتا وێنەی دوانەیی تۆی تیایە؟
عاشقی تۆم یان تۆیەکی شێوە مەرگ؟

ئاماژەی شەوارەیی دوای نەبوونیان دەرخستووە؟!
هێلکەی مەرگ بگرنەوە؟!
هەتا تۆو ئەوو ئەوانی دواتر تۆو چەن بکەن؟

هەسارەیەک هەیە لەرۆح؟!
وێنەی هۆمیرۆسی تۆو تۆیەکی تری تیا بێت؟
لەدارستانی نغرۆیی تیشکێک هەیە؟
کتێبی مەرگ بەگەڵای بوردی بنوسێت؟

گەڵای نەمری و غەردەق و شوکران تێکەڵ بن؟

ئەفسانەی تەکنەلۆژی دوانی رۆحیک دەدۆزنەوە؟!
عاشقی تۆم یان تۆیەکی وەک تۆ لەمەرگ؟!

موزیکی رەو زایەڵەی گەردوونی دەگرێت؟َ
چۆن دووانی رۆح و ر ۆح شیتەڵ دەبێت؟!
هەسارەکان تیشکی فیزیاییان تیایە؟!
عاشقی تۆبم یان تۆیەکی تۆیی لە مەرگ؟
یان تۆی تۆیەک نەک تۆیەکی عیشقە مەرگ؟

شارای عیشقی کۆتایی مۆمی سلێمانی تیایە؟!
ببمە گەردەلولی رۆحت ؟
تۆی تۆی تۆیی دەبێتە فۆتۆنی تۆی تۆ؟!
نەک تۆی دوانی تۆیەکی تر لەعیشقە مەرگ؟!

تۆ کام عیشقەیت عاشق بونم عاشق بکەیت؟
لەتۆی تۆیی یان تۆی مەرگ بپرسمەوە؟!
عیشقم ئاوێنە تێزابی دازاینی دوای نەبوونە ؟!
یان وێنەی عیشقە مەرگمیت؟

خۆت جیاکەرەوە رۆحم بەتێزاب گۆڕاوە؟
عاشقی تۆم یان عاشقی تۆی مەرگە عیشق؟!
دەبێت بیرچونەوە شێرپەنجەی دووانی هێنا بێت؟
شیزوفرینیای بیرەوەری من و تۆ بێت؟

دوو رەگی عیشقە مەرگت مۆمیا بووە؟
بە ئەهرامەوە تەریب ببیت؟
سیبریای ئەلیکترۆنی عیشقت بڕی؟
عاشقی تۆم یان عاشقی مەرگی تۆیی ؟

کوا رۆحت؟! بەپڕۆمیسۆسەوە تێکەڵ ببین؟
سەمەندەلی دوو رۆحی تەنیایت بیربێتەوە؟
یان هیستریای بیرچونەوەمان گرتووە؟
من لەتۆفانی عەتاری عیشقەوە هاتبێتم ؟!
تۆیش لەڕەوی ئەسپی بیابانی مەرگ؟

موزیکی رەوی ئەسپ کەی دەژەندرێت؟!
ئەستێرە رەشەی مەرگ پەخشت بکات ؟َ!
خۆزگە چوار رەنگەی فیزیایی بەعیشقەوە تێکەڵ دەبوو؟!
لەموزیکا زمانی مەرگت بگرتایە ؟
ببیتە خڕۆکەی خوێنی فیزیا؟
هەتا گەردوون لە زمانی شێتی و مەرگا قفڵ ببێت؟!

رۆحت شەرابی چی عیشقێکی گرتۆتەوە؟
ناونیشانی منی تیابێت؟
یان وێنەی تۆ چییەو چۆنە نەک وێنەی تۆ ؟

کەی دڵ□ پێک بخۆمەوە؟
نامەیەک بە مەرگ بنوسم؟

کوا ئەو وشانەی دەچنەو□ ج□نگ□ی خۆیان؟
کوژاوەکانی ناخ بنوسنەوە؟!
ناوم لە رۆحتا رەنگ بکەن؟

کەوتنەخوارەوەی بیرکردنەوە کەی هەڵ دەکات؟
تیزابی ناخت گڕ بگرێت؟
ببنە هەورێکی سەرەتان؟
ببمە شیرپەنجەی عیشقی تۆو تۆیەکی تر ؟

رەمزی مەرگی عیشقی پێ پولەیێک بگرم؟

بۆچی چرکەی شەرابی رەحت پڕ ژەهرن؟
وێنەی خوکوشتنیان تیایە؟
تەڵەی عیشقت چۆقەی فەلسەفەی مەرگ دەگرێت؟
رۆمانی عیشقە مەرگمان بنوسنەوە؟!

گەردەلولێک هەڵی کردووە رەمزی خۆکوشتنی منە یان تۆ؟
وەرە ساتی تێکەڵ بوونی فەلسەفەیە لە پێکەکا ؟
لەرێکەوتەی فەلسەفەی مەرگا نغرۆ بین؟
تەی عیشق و تەی ئەفسانە جیا ببنەوە؟

لەم تۆفانە کلیلی مەرگ شارایەوە؟
رۆح بانگەشەی نەبوونی ئەوو ئەوانی تر دەکات؟

دەبێت وشە روت ببنەوە؟!
گەوهەری عیشقیش بزر ببێت؟
وێنەی خومخانەی دوای مەرگ بگرنەوە ؟

دوانەیی مەرگ رۆحێک لەبوون تەوچەن دەکات؟
من و تۆو تەی مەرگ و ئەوانی تر وێنا ببین؟!
دەشاوە رۆحی دوانەیی دەبێتە شەرابی عیشق؟!
لەشوشەی عەتاری زەمەنەوە تێکەڵ ببین؟!
ببینە وێنەی بونەکی تر؟

5/8/2022 نەی بەیانی

لە رۆژنامەی کوردستانی نوێ/مرواریەکان/ ژمارە8736 لەرۆژی سێ شەممە 23/8/2022 بڵاوبۆتەوە.

چاپی نوێی چراکانی نیشتمان نوسینی: خەلیل عوبدوڵا.. خوێندنەوەی: سەلاح جەلال

(چراغی فیکری رووناکی، لەهەر شوێنێ کەداگیرسا
شەوی تاریکی وەك رۆژە، خەراباتی گوڵستانە).(بێکەس)

دەست پێکردنی کتێبی(چراکانی نیشتمان) بەم دوو رستە شیعرییەی شاعیری ناوداری کورد بێکەسی نەمر دەست پێدەکات، واتای جێشدانی جەماوەر بۆ مەعریفەو داگیرساندنی چرای مەعریفە بۆ رەواندنەوەی شەوانی تاریکی و جەهالەت، ئەم پەرتوکەیش کلتوری بیۆگرافی کەسایەتییە کلتورییەکانەو هەندێك بابەتی دیکەی پەیوەندیداری لەخۆی گرتووە، لەو کەسایەتیانەی بەگرنگی لەبواری ئەدەب و هونەرو مەعریفەکاندا کاریان کردووە، بەشێوەی ئینسکلۆپیدیا رێکخستنی بۆکراوە، ئەم زانستەیش لەسەر ئاستی جیهان جێگەی بایەخەو پێك دێت لەزانستێك یان کۆمەڵێك زانست. یان پەرتوکێك، یان کۆمەڵێك پەرتوك هەڵگری زانیاربن لەسەر ژیان، یان پێگەی ئەلیکترۆنی. بەکورتیش ئنسکلۆبیدیای بیۆگرافی دەرخستنی نهێنی کەسایەتییە ناودارەکانە.
ئەم پەرتوکەیش بەپێی زنجیرەی پیتی ئەلف و بێی کوردی رێکخراوەو بەرگی دووەمی تەواوکەری بەرگی یەکەمە، لەساڵی 2017 روناکی سەدو هەشتاو سێ چراوە چاپکراوەو ئەم بەرگەیش سەدو حەفتاو یەك چرایەو بەهەمویان سێ سەدو پەنجاو چوار چران، چراکانیان کردووە بە چراخانی ماڵی شا، دیارە نوسەر ماندووبون و بەدواگەڕانی زۆری بینیوە بۆ دۆزینەوەی ئەو هەموو چرایە لەهەموو کون و قوژبنێکی هەرچوار پارچەی کوردستاندا و هەموو ئەوانەی گرتۆتەوە لەبوارە جیاجیاکانی مەعریفەدا کاریان کردووە، هەر لە بوارەکانی هونەر و ئەدەب و زانستەکانی تر وەك مێژوو کۆمەڵناسیەوە هەتا بیری ئایدۆلۆژی و خەباتی سیاسی.
یەکەم پیت لەو چرایانە شەهید ئارامە، لەدوای بەشداری کردنی لە شۆڕشی ئەیلول، بە ئەندازیاری سەرکردایەتی شۆڕشی نوێ و کۆمەڵەی رەنجدەرانی کوردستان دادەنرێت، ساڵی 1972و ساڵانی دواتر وتارەکانی لەسەر بیری شۆڕشگێڕی لەرۆژنامەی هاوکاریدا بڵاو

کردۆتەوەو ساڵی 1982 مەلا بەختیار پێشەکی بۆ نوسیوەو کردوێتیە کتێبکێك بەناوی(ئارام و بیری ئینتەرناسیونالیستی) بڵاویکردۆتەوە. بەشێکی دیکەی نوسینەکانی بەناونیشانی(هەڵبژاردەیەك لەنوسینەکانی شەهید ئارام) سالار عەزیز پێشەکی بۆ نوسیوەو لەساڵی 1980دا بڵاوی کردۆتەوە.. ساڵی 2007یش محەمەد عەبدول کەریم سێڵەیی هەموو نوسینەکانی لەدووبەرگدا بڵاوکردۆتەوە. بەکورتیش ئارام چرای خوێنی شۆڕشگێڕان بووە بە جەستەو بیرو نوسینەکانی تین و وزەی بە شۆڕشگێڕان داوەو هەتا ئێستایش لەدڵی خەڵکدا زیندووەو لەگوندێکدا شەهید کرا جگە لە نوسین و بیرو ڕێبازەکەی و چەند قەوانە فیشەکێك نەبێت هیچی تری لە دوا بەجێ نەما. ئایا ئەم کەسایەتییەی چرای چراکان بوو نابێتە چرا؟!

دوای ئەو ئازاد خانەقینییە، یەکێکە لە دامەزرێنەرانی تیپی مۆسیقای خانەقین و تیپی مۆسیقای شەهید کارزان لە شاخ و سرودی بەرگری(ئاسودەبن و کەڵکی قەیوان)ی گوتووەو کتێبێکی دیکۆمینتاری مێژوی راگەیاندنی یەکێتی نوسیوە.

چرایەکی تر ئازاد شەوقی بەتابلۆکانی و گوتنەوەی وانەی هونەرو پێگەیاندنی سەدەها هونەرمەند و کردنەوەی مۆزەخانەو هەتامردنی چرای هونەری لەبوارەکاندا گڕ پێداوە.

چرایەکی تر ئازاد هەورامی ئەندامی مەکتەبی سیاسی یەکێتی نیشتمانی بووەو هەمیشە لەگەڵ تفەنگەکەیدا گیتارەکەی بەکۆڵەوە بووەو لەو ساتەی شەهید بووە سرودی ڕێی خەباتمانی گوتۆتەوە.

چرایەکی تر ئاسۆ عومەر سوارەیە، هونەرمەندی شانۆو فیلمی سینەمایی و کاراکتەری وێنە دانسقە ئاڵتونیەکان و نوسەری کتێبی سلێمانی و خاکی و پێنجوێن و مەملەکەتی گێزەردە بووەو(سنوور و رەبەند) دووکتێبی تری چاپ نەکراویەتی وکتێبی ئەوێنی ئاسۆو خەڵك لەدڵی هەموو کەسێکدا بەزمانی هیرۆگلیفی چاپکراوە.

لەوەوە لە أ ب هەوری و د. ئەبەبەکر خۆشناوو ئەحمەد بەگی تۆفیق بەگەوە هەتا ئەحمەد خواجەو ماموستا ئەحمەد سەلام و ئەحمەد شەمال)هەریەکەیان چرایەك بوون. دوای ئەوە ئەحمەدی عەزیز ئاغامان نیشان دەدات کتێبی ئەلف و بێی کوردی بۆ خوێندکارانی پۆلی یەکەمی سەرەتایی داناوە. لەوێوە دەچێتە باکوری کوردستان و مۆزیکەکەی ئەحمەد کایا بەدەستەوە دەگرێت و دێتەوە سلێمانی و لەگەڵ ئەحمەد موحەممەد بەشیعری گۆرانی تێکەڵیان دەکات. پاشان ئەحەمەد موختار بەگی جاف کەسایەتی ناودار لەبواری سیاسی و ئەدەبیدا. لەم چرایانەوە چرای ئەحمەد هەردی دێت، چرای چراکان و مۆسیقای خۆشەویستی، ئەو شاعیرەی جێگەی ناگیرێتەوە و وشەو رستەکانی

ناوترێنەوە، بەکۆمەڵ شیعرێکی کەم(رازی تەنیایی)مۆسیقای شیعری عاشقانی گەردوونی ژەند. چراکانی تریش لە ئەختەرو ئەخۆڵ و ئەسعەد مەحوی و ئەسیری و… تاد.

هەر لەم ئاهەنگ سازییەی چراکاندا ئیبراهیم ئەمین باڵدار بەکتێبی ئەفسوناوی ئەلف و بێی کوردییەوە لەگەل هەموو نەوەکاندا (دارا دوو داری دی دەڵێتەوە). دوای ئەوە چراکان بە(ئیبراهیم خەیات بەگۆرانی و مەقامەکانییەوەو ئیسماعیل سەرهەنگ لەشەمزینانەوە بەخۆی گوێ ناسیەکەیەوە لە گۆقارە زانستییەکانی دنیادا لەگەڵمان ئامادە دەبێتەوە. ئاهەنگ سازییەکی هونەری و ئەدەبی دەسازێنێت.

پیتی با شانسی مامۆستا ئیبراهیم ئەحمەدە بە گۆقاری گەلاوێژەوە سەرنوسەری ئێستا دەدوێنێت و جارێکی تر رۆمانی ژانی گەل چاپ دەکاتەوە.

ئاهەنگ سازییەکە هەر چرای نوێ دادەگیرسێنێت، لەلایەکی ترەوە بڵند حەیدەری و بورهان جاهید و بورهان قانیع پێکەوە شۆڕشی کۆیلەکان و مردوو خۆرەکان دەخوێننەوە.

ئاهەنگ سازی پیتی با بێخود و بێدارو بێکەس و بێوەی و پیرەمێردو …تاد. پێکەوە لە گردی مامە یارەوە لەگەڵ تیپی مۆسیقای سلێمانی شیعرو ئاوازی نیشتمانی تێکەڵاو دەکەن.

پیتی جیم و خوشکەکانی (جەرجیس فەتحوڵا و جەمال عیرفان و د جەمال نەبەز و جەمیل رۆژبەیانی و جەمیل سائیب و جگەر خوێن و جیهاد دڵپاك و حاجی قادری کۆیی هەتا حەریق و حەسەن جزیری و حەسەن زیرەك و حەسەنی قزڵجی و حەسیب قەرەداخی و حەمە جەزا و حەمەساڵح دیلان و حسێن حوزنی موکریانی و پێکەوە لە پەرتوکخانەی کلتوری جەمال عیرفانەوە بە نمایشتی شانۆیەکی فەزایی کراوەوە بۆ مزگەوتی گەورە دێن.

پیتی دال و خوشکەکانی داری ساری حەیدەرو دەنگی شۆڕشی نوێ و درەخشان حەفید دەستەی دامەزرێنەرانی یەکێتی ئافرەتانی کورد ساڵی 1952 لەریزی پارتی دیموکراتی کوردستاندا و دلێر ئیبراهیم و دڵداری شاعیرو دڵشاد مەریوانی شاعیری نوێخوازی هەشتاکان و رادیۆی کوردی بەغدادو شێخ رەزای تاڵەبانی و رەسوڵ هەمزاتۆف و رەشێل و رەفیق حیلمی و رەفیق چالاك و رەءووف حەسەن و شێخ رەءووفی خانەقاو رۆژنامەی ئومیدی ئیستقلال و رۆژنامەی بانگی کوردستان و رۆژنامەی پێشکەوتن و رۆژنامەی تێگەیشتنی راستی و سلێمانی شاری رۆشنبیری و سمکۆ عەزیز و سێوەو د شاکر خەسباك. ئەمانە بە فەزایەکی ناشێوەیەوە نومایشتی شانۆیەکی نەبین دەکەن و هەموو بەرهەمە ئەدەبی و هونەریەکانیان دەکەن بە سەمفۆنیایەکی گەردوونی .

پیتی شین و پیتەکانی تر، شاکر فەتاح و مەلا عەبدولکەریمی مودەریس

و عەبدولخالیق مەعروف و د. عەبدولرەحمانی قاسملۆو عەبدولرەقیب یوسف و عەبدوڵا پەشێوو عەزیزی مەلای رەش و عەلادین سوجادی و عوسمان چێوار و عوسمان عەلی و عومەری عەلی ئەمین و عومەری مەکتەبە و د. عیزەدین مستەفا رەسول و فەلەکەدین کاکەیی و قادر دیلان و قادر کابان و قانع و کاکە مەم بۆتانی و کاکەی فەلاح و کامەران موکری.. تاد.
لەپیتی نونیش نەوشیروان مستەفایە، یەکێك لە سەرکردە باڵاکانی یەکێتی نیشتمانی کوردستان، دوای چەند دەیەیەك خەباتی سەخت بزوتنەوەی گۆرانی دامەزراند، بەستراتیژی سەربازی و سیاسی و ئەزمەنی شۆڕشەکانی جیهان و ئەزمونی تایبەتی خۆی و کەسایەتیەکەی لە خەباتی سەخت و دەستپاکی و داوێن پاکی، بەگرتنی برینی بەشخوراوان شەقامی دەجوڵاندو دژی گەندەڵی رادەپەڕی و پانتاییەکی نوێی جیاوازی بۆ خەبات دەدۆزیەوەو رێڕەی ئۆپزسیۆنی دەگێڕا توانی پانتاییەك بۆ رادەربڕین و رەخنە بکاتەوە.
بەم جۆرەکتێبی چراکانی نیشتمان نمایشتێکی ئنسکلۆبیدیای بیۆگرافی وردو جوان و پێ بایەخە نوسەر دەتوانێت درێژە بەم کارە جوانەی بدات و بەرگەکانی تری تەواو بکات، ئەم کارەیش زیاتر بەکورتی ناسراوە و دەکرێت لە ئایندەدا بە ژمارەیی کردنی ئەو چرایانە بکرێت و لە چاپەکانی تریدا هەر چرایەك لە پێگەی ئەلیکترۆنی بەخۆی و بەرهەمەکانییەوە بدۆزرێتەوە هاوشێوەی ئنسکلۆبیدیای بیۆگرافی جیهانی.

سەرچاوە/ چراکانی نیشتمان/ نوسینی خەلیل عەبدوڵا/ چاپی دووەم/ 2021/ چاپخانەی رۆژهەڵات/ لەسەر ئەرکی وەزارەتی رۆشنبیری ولاوان چاپکراوە.
لەرۆژنامەی کوردستانی نوێ ژمارە(8572)لە27/1/2021 دا بڵاو بۆتەوە.لا11

کتێبی/ شیعر شارای شیعری شاعری

کەوتنە خوارەوەی گەردون..
سەلاح جەلال عەبدوڵڵا

ژیاننامە
سەلاح جەلال عبداللە رەحیم
یەکەم
موالیدی 1963 سلێمانی شارباژێڕ. لەدایك بونی دەگەڕێتەوە بۆ ڕۆژی کەوتنە خوارەوەی(عبدالسلام عارف) لە تەیارە هەروەك هەمیشە دایکی جەختی لەسەرکردۆتەوە.
خوێندنی سەرەتایی و ناوەندی لە سلێمانی بووە.
زانستی ئیسلامی لەمزگەوت و تەکیەکاندا خوێندووە.
دەرچوی ئامادەیی ئاینی ئیسلامیە/ لە وەزارەتی ئەوقاف وکاروباری ئاینی لە شاری هەولێر ساڵی 2009 – 2010
دەرچوی زانکۆی عراقیە لە بەغداد/ کۆلیژی زانستە ئیسلامیەکان/ بەشی ئاینەکان و مەزهەبەکان و دایەلۆژی شارستانی لە ساڵی/2011-2012 لە ساڵی 2014- 2015 –تەواوی کردووە.
بڕوانامەی ماستەری بەدەست هێناوە بەپلەی زۆر باشە لە هەمان بەش بۆ سالی 2018=2021.
ئەندامی یەکێتی نوسەرانی کوردستانە.
ئەندامی یەکێتی گشتی ئەدیبان و نوسەرانی عێراقە .
ئەندامی یانەی رۆژنامەنوسانی کوردستانە.
ئەندامی یانەی رۆژنامەنوسانی عێراقە.
ئەندامی یانەی هونەرمەندانی عێراقە.

دووەم
لە ساڵی 1983 دەستی بە نوسین کردووە.
لە ساڵی 1989 یەکەم دیوانی شیعری بەناونیشانی (ئیشککر)پێشکەش کردوە بەبەڕێوەبەرێتی رۆشنبیری کورد لەبەغداد. لەلایەن پسپۆڕەکانی رژێمی عێراقەوە لە چاپدانی قەدەغە کراوە.
لە هەمان ساڵدا(کفن پۆش و کەونی) بڵاوکردۆتەوە بە 130 دۆڵ قرتاندنەوە.
زۆر دیوانی شیعری و رۆمان و دەقی ترو لێکۆڵینەوە وتاری بڵاوکردۆتەوە بە هەردو زمانی عەرەبی و کوردی.
ئەو بەرهەمانەی بە زمانی عەرەبی بڵاوبونەتەوە:

سێیەم

1-(سقوگ الكون) ديوان شعرى 2000 .
2-(سدره الحسين) ديوان شعرى 2012 .

• چوارەم

ئەو بەرهەمانەی بەزمانی کوردی بڵاوی کردونەتەوە.
1- کەوتنە خوارەوەی گەردون/ شارای شیعریم/ کۆی بەرهەمەکانی 1989/2012 .

2. (ئێقیانوسی مەرگەسات) دەقی شانۆیی/2003.
3. (چیای ئاو) دەقی شانۆیی /2003.
4. (سیمیا لە شانۆدا) 2009 لێکۆڵینەوەی شانۆ.
5. (ئاوێنەی بورکانی ژەنەڕاڵ) ڕۆمان/1992-2012 بەرگی یەکەم.
6. ئاوێنەی بورکانی ژەنەڕاڵ/ڕۆمان/بەرگی یەك و دو/چاپی یەکەم/2019 چاپی دووەم .2021.
7- (موسیقای مەرگی تاوەختە) رومان/1997-2020
8- (نەفخ و وێنەی با)ڕۆمان 2020 چاپی یەکەم.
9- کۆجیتۆی جەلال تاڵەبانی/1/ 2018 بەرگی یەکەم
10-کچانی بەفر (لادێن سیما)/ سیناریۆی فیلمی سینەمایی. چاپی یەکەم 2021

• پێنجەم

ئەو بەرهەمانەی ئامادەی چاپن بەزمانی کوردی .
1-(ریشاڵی تیۆری ڕۆمانی کوردی).لێکۆڵینەوە.
2-کۆجیتۆی جەلال تاڵەبانی /2019بەرگی یەك و دووەم.
3-کەوتنە خوارەوەی گەردون/ شارای شیعریم/ کۆی بەرهەمەکانی تا ئێستا ئامادەی چاپە.
4- کرێکارانی مەعریفەو شۆڕشی سپی/ وتار

• شەشەم

ئەو بەرهەمانەی ئامادەی چاپن بەزمانی عەرەبی .
7. (سور النور) ديوانى شعرى .
2.لاشخصيه اللغه . مقالات ودراسات.
8. فنون قتاليه فى كردستان. مقالات
9. الشعريه تعنى الرؤيا التى لاتستقر. مقابلات.
10. صلاح جلال كهربه الثات الشاعره/ مقالات ودراسات مكتوب على دواوينه.

• حەوتەم

ئەو بەرهەمانەی لەزمانی عەرەبیەوە وەریگێڕاونەتە سەر زمانی کوردی ئامادەی چاپن :

1.سەرلەنوێ نوسینەوەی کوژاوەکان (تگریسات) مجموعە قصصیە للقاص والباحپ عباس عبدالجاسم. ئامادەی چاپە.
2.(احلام مبللە)دیوان شعری للشاعر(جابر محمد جابر). ئامادەی چاپە.

- هەشتەم
  - لەساڵی 1996ەوە دەستی بەکاری رۆژنامە نوسی کردوە، یەکەم بەرهەمی لە رۆژنامەی . المۆتمر العراقی بوە.
  - لەرۆژنامەی الادیب الپقافیە لە سالی 2003 تائێستا بەسیفەتی نێرەری رۆژنامەنوسی کاری کردوە دوایی بوە بە دەستەی نوسەران لە رۆژنامەکەدا .
  - لە رۆژنامەی المۆتمر العراقی ماوەیەکی زەمەنی کاری کردوە. لە رۆژنامەی القاصد ماوەیەکی زەمەنی کاری کردوە
  - بەرهەمەکانی بەهەردو زمانی کوردی وعەربی بڵاوکردۆتەوە .
  - لە فیستیقا□ەکاندا بەشداری کردوە لەوانە جەواهیری و مەربەد و هی تر.

  [بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێر□ بکەن..]

کتێب:(کچانی بەفر)الدۆن سیال.. نوسینی: سەڵاح جەلال عەبدوڵا

ناوی کتێب : (کچانی بەفر)الدۆن سیال

بابەت: شارا سیناریۆی فیلم

نوسینی: سەڵاح جەلال عەبدوڵا

دیزایین بەرگ: دیاربەکر

چاپی یەکەم: 2021

چاپخانە : چاپخانەی جارانی سلێمانی

ساڵ و شوێنی چاپ: 2021 سلێمانی

لەبەڕێوەبەرێیت گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی

ژمارە(2063)سالی 2021 دراوەتێ.

[بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێر□ بکەن..](Book_SalahJalalDownload)

Book_SalahJalalDownload

ئاوێنەی بووركانی ژەنەڕاڵ.. سەڵاح جەلال

[بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێر□ بکەن…](SalahJalal_AwenaiBurkanDownload)

SalahJalal_AwenaiBurkanDownload

ناوی کتێب: نە فخو وێنەی (با) …نوسیینی: سەڵاح جەلال

بابەت: رۆمان
نوسیین: سەڵاح جەلال
چاپی یەکەم: 2020
دیزاینو بەرگ: کاربنی کامەران
ئاسیت خوێنەری وریا: سامان غەفور
چاپخانەی: کۆشکی سەرا
تریاژ: 1000
نرخ: 3000 هەزار دینارە
لە بەرێوەبەرێیت گشیت کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپااردنی
(1812) ساڵی 2020ی پێدراوە.
ساڵی چاپکردن: 2020

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن …

SalahJalal_NafxW-wenaiBaDownload

ڕۆمان/ مۆسیقای مەرگی ناوەختە … سەڵاح جەلال

بۆ خوێندنەوەی ئەم ڕۆمانە کلیکی ئێرە بکەن ……

SalahJalal_MosiqaiMargDownload

کتێـــبی شیعـــری: کۆجیتۆی جەلال تاڵەبانی … سەڵاح جەلال

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن …….

Book_SalahJalal_KojetoDownload

کۆجیتۆی جەلال تاڵەبانی ....
سەڵاح جەلال

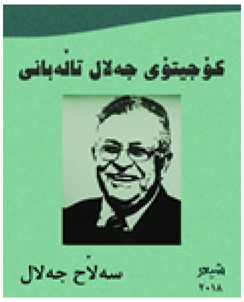

[بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن ....]